

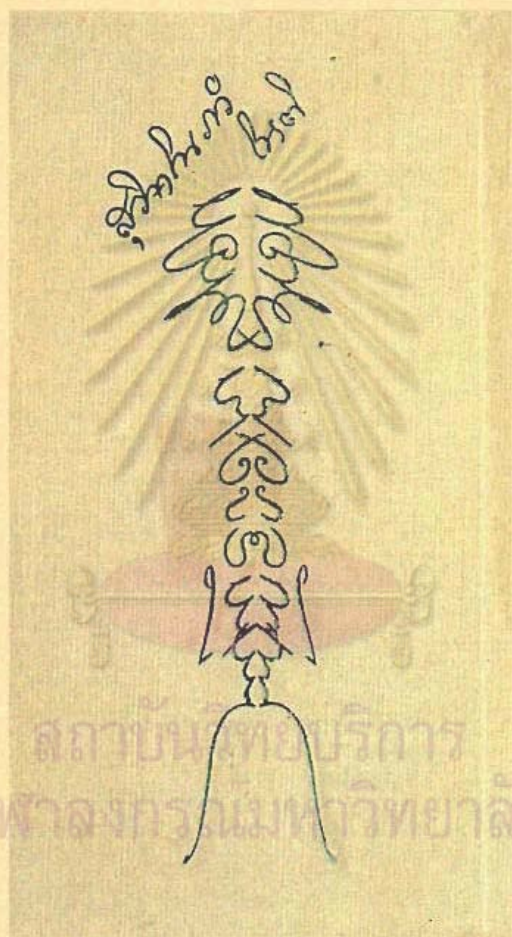
ราชบัณฑิตยสถาน
 กรมศิลปากร
 สำนักหอสมุดแห่งชาติ
 ถนนวิภาวดีรังสิต แขวงจตุจักร กรุงเทพฯ

ภาค ๔

วิชา นิรุกติศาสตร์
 ศัพท์มูลวิทยา (ศัพท์มูลวิทยา)
 อ. พ. นิตยภัต พ.ศ. ๒๕๒๕

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๗

เรื่องจดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส

ซึ่งเข้ามาตั้งเครื่องกรงศรีอยุธยา

ตอนแผ่นดินพระเจ้าเสือและแผ่นดินพระเจ้าท้ายสระ

สำนักงานหอสมุดแห่งชาติ
พิมพ์ในกรุงเทพฯ

คุณหญิงผลาภรณ์รุ้ง (สงวน เกาไสยพันธ์)

๔ ๔
เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๘

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๑๕๙.๓

๖๒๒

๒๔๖๙

๓.๓๔ ๑.๑

คำนำ

ข้ามาคย์เอก พระยาผลากรนุรักษ์ (อ้อม เกาไศยพันธ์) มาขอหนังสือตราชดชยศึกษา เพื่อจะพิมพ์แจกในทางปดงศพ คุณหญิงผลากรนุรักษ์ (สงวน เกาไศยพันธ์) ผู้ภริยา กรมกรวณะ ให้พิมพ์คำแปลจกหมายเหตุของคณะยาคหลวง ฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาตั้งอัย ในประเทศนี้ เมื่อกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี อันเป็นหนังสือซึ่ง มีประโยชน์มากอยู่ พระยาผลากรนุรักษ์เห็นชอบ จึงได้พิมพ์ในครั้งน

จกหมายเหตุของคณะยาคหลวงซึ่งเข้ามาตั้งอัยแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา นเป็นหนังสือเรื่องใหญ่ ยาคหลวงไดเนวรวรวมพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๓ (ค.ศ. ๑๙๒๐) นายอรุณ อมาตยกุล เป็นผู้แปล กรมการไคไคให้ เจ้าพนักงานผู้ชำนาญอ่านคำแปลสอชกัภาษาเกิมเห็นว่าไคความถูกต้อง จึงไคจกให้พิมพ์เป็นลาคัยมา กรมพระคำรงราชานุภาพไคทรงแต่ง อธิบายเหตุทคณะยาคหลวงฝรั่งเศสเข้ามาตั้งในกรุงสยามพิมพ์ไว้ในภาค ๓ แล้ว ภาคนี้เป็นภาคที่ ๔

ราชบัณฑิตยสภา

วันที่ ๒๘ มกราคม พระพุทธศักราช ๒๔๖๘

พินาสอน

อุปนายก.

๕- คุณหญิงผลากรนุรักษ์ (สงวน เกาไสยนันท์)

พ.ศ. ๒๔๑๔-๒๔๖๕

ประวัติคุณหญิงผลาภกรนุรักษ์

คุณหญิงผลาภกรนุรักษ์ (สงวน เกาไศยนันท์) เกิดเมื่อวันที่ ๗ เดือน ๗ แรม ๗ ค่ำ ขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๗ ปีระกา ๒๓๓๓ ตรงกับพุทธศักราช ๒๔๓๕ ณ บ้านริมจวนเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี ปากคลองจังหวัดสมุทรปราการ เป็นบุตร นายไท่โก นางสีง ไท่ทำการสมรสกับพระยาผลาภกรนุรักษ์ มีบุตรธิดาด้วยกัน ๓ คน คือ

๑. นางอินทขัญญา ทิพวรรณ
๒. นางสาวสีง เกาไศยนันท์
๓. เด็กชาย ถึงแก่กรรมแต่อายุได้ ๘ เดือนเศษ

คุณหญิงผลาภกรนุรักษ์ (สงวน เกาไศยนันท์) เป็นผู้มีความรักใคร่รักใคร่เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาบริจาคทานทำการกุศล ประภอยด้วยความกตัญญูแก่ผู้ที่ต่อท่านผู้มีอุปการะคุณ และมีธิดาด้วยกัน ๓ คน คือ สีง เพื่อแผ่แผ่ สักขีซอกแก่วงศ์ญาติและมิตร ทั้งเอาใจใส่สั่งสอนบุตรธิดาให้ประพฤติดีอยู่ในคุณความดี

คุณหญิงผลาภกรนุรักษ์ (สงวน เกาไศยนันท์) บ่วยเป็นแม่เลี้ยงด้วยโรคภัยไข้เจ็บหวาน เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๘ แพทย์ประกาศนียบัตรโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์และโรงพยาบาลศิริราชพยาบาล ได้รักษาพยาบาลด้วยความกวดขัน แต่อาการมิทรงดีขึ้น ครั้นวันที่ ๒๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๘ ตรงกับวันจันทร์ เวลา ๑๐-๐๕ นาฬิกา หลังเที่ยง อาการกำเริบมากขึ้น เหลือความสามารถของแพทย์ที่จะเยียวยาถึงแก่กรรม คำนวณอายุได้ ๕๖ ปี

สารบารพ์

จดหมายมองเซนเซอร์เคอซีเซชอกข่าวเรื่องพระเจ้ากรุงสยามไม่ใคร่ พอใจพวกฝรั่งเศส	หน้า	๓
ว่าด้วยพระเพทราชาสวรรคต	”	๓
ว่าด้วยพระเจ้าเสือไค้ราชสมบัตติ	”	๓
ว่าด้วยไทยต้องการให้ฝรั่งเศสเข้ามาค้าขาย	”	๔
ว่าด้วยอริยาไค้แลความกรำยของพระเจ้ากรุงสยาม	”	๕
จดหมายมองเซนเซอร์เคอซีเซชอกข่าวความเรียบร้อยข้าง เมืองไทย	”	๗
จดหมายมองเซนเซอร์เคอซีเซว่าด้วยไทยอยากให้ฝรั่งเศส เข้ามาค้าขายแลความประพฤติกของพระเจ้ากรุงสยาม ซึ่งกรำยแลไปรกรำยเกิดไปไว้ ในวัง	”	๓๒
จดหมายมองเซนเซอร์เคอซีเซว่าด้วยพวกฮอลันดาแลพวกอังกฤษ ในเมืองไทย	”	๓๗
จดหมายมองซีเออร์เกกั้เรื่องผู้ว่าราชการเมืองปอนกีเซวีเจรา การบ้านเมือง	”	๓๗
จดหมายมองเซนเซอร์เคอซีเซเล่าความทเจ้าพระยาพระคลัง เกียจกันไม่ยอมให้ชาวต่างประเทศเข้าไปค้าขาย	”	๓๒
จดหมายมองเซนเซอร์เคอซีเซชอกความเห็นเรื่องจะขอให้ ไทยยกเมืองมวักให้ฝรั่งเศส	”	๓๗
จดหมายเหตุของสังฆมวาทเศเศียเคอเศราเล่าว่าด้วยไทยยกกั้ขยับ คั้คณะบาทหลวง	”	๓๕

คืนเสด็จเรือทระกคช	หน้า ๓๖
มองเซนเยอร์เตเซย์เคอเคราเสถกชักตาม	๓๗
พวกคริสเคียนถกจัย	๕๐
มองเซนเยอร์เตเซย์เคอเคราเสถววยคอกไม้ขูปเทียบ	๕๐
ความเคอครันของพวกเข้วรัต	๕๓
ขุนข่านาญถกไค่สวน	๕๓
มองเซนเยอร์เตเซย์เคอเคราเสถคخينไม้ยอม	๕๔
พวกยากหลวงจักการขอวังใหม่ปล่อยพวกเข้วรัต	๕๗
ความเคอครันของพวกเข้วรัต	๖๓
ไทยขักศิลาจารกสำหรับประจาน	๖๗
คำแปลข้อความในศิลาจารกสำหรับประจาน	๗๐
ความเห็นมองเซนเยอร์เลอชองในเรื่องศิลาจารก	๗๕

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จดหมายเหตุของคณะมนตรีแห่งรัฐฝรั่งเศส
ซึ่งเข้ามาตั้งที่กรุงศรีอยุธยา

ตอนแผ่นดินพระเจ้าเสือและพระเจ้าท้ายสระ
ต่อจากภาคที่ ๓

เรื่องมองเซนเซอร์เดอซเซ

ค.ศ. ๑๗๐๐-๑๗๒๗ (พ.ศ. ๒๒๔๓-๒๒๗๐)

เรื่องเจรจาการบ้านเมือง

ค.ศ. ๑๗๐๓-๑๗๒๗ (พ.ศ. ๒๒๔๖-๒๒๗๐)

การเจรจาที่จะให้ฝรั่งเศสกับไทยได้เป็นมิตรกันอย่างเดิม

การเจรจาชั้นต้น

จดหมายมองเซนเซอร์เดอซเซ ถึงผู้อำนวยการคณะต่างประเทศ

วันที่ ๓๐ เดือนพฤษภาคม ค.ศ. ๑๗๐๓ (พ.ศ. ๒๒๔๖)

เมื่อยกลายนี้ ข้าพเจ้าได้ มีจดหมายถึงท่านฝากมาหลายทาง
ข้าพเจ้าจึงเชื่อว่าอย่างไร ๆ ท่านก็คงจะได้รับจดหมายของข้าพเจ้าข้างบาง
ฉบับ เพราะฉะนั้น ในที่นี้ข้าพเจ้าจะไม่กล่าวซ้ำถึง การที่ข้าพเจ้าได้มาถึง
เมืองนี้ เพราะข้าพเจ้าได้เล่าให้ท่านฟังแล้ว ว่าเจ้าพระยาพระคลัง
ได้รับรองข้าพเจ้าอย่างดี และพระเจ้าแผ่นดินกับเจ้าองค์ใหญ่ ผู้เป็น
พระโอรสองค์ใหญ่ก็ได้ ไปรอกในของที่ข้าพเจ้าได้ถวายนั้น

ในจดหมายฉบับหลัง ๆ ที่ข้าพเจ้าได้ มีมายังท่านนั้น ข้าพเจ้า
 ได้บอกให้ท่านทราบแล้วว่า การที่ขงชิ่ง ได้ตั้งตนอย่างนี้ ไม่ใช่เป็น
 ผลสำเร็จดังที่ใดคาดไว้ พระเจ้ากรุงสยามกับพระมหากษัตริย์ราชมีพระ
 ราชประสงค์จะพระราชทานของให้เป็นทีพอใจของข้าพเจ้าอย่าง ๑ แต่
 ก็คิดอยู่เพียงพระราชประสงค์เท่านั้น เพราะของก็ยังหาได้พระราชทาน
 ไม่ การที่เปลี่ยนแปลงไปเช่นนี้ ไม่ทราบว่าจะเป็นด้วยเหตุใด บางคน
 เห็นว่าการที่พระเจ้ากรุงสยามและพระมหากษัตริย์ราชทำเช่นนั้น เพื่อจะแสดง
 การที่ไม่พอพระทัย ในเรื่องฝรั่งเศสไม่ได้รับพระราชาสาสน ซึ่งได้ให้
 ยากหลวงท้าวชาเชียญไปนั้น ให้สมเด็จพระเกษียรธิยศักดิ์ได้ทรงคาดไว้ เพราะ
 ได้ทรงมุ่งหมายไว้ว่า ฝรั่งเศสจะแต่งตั้งราชทูตเชิญพระราชสาสนทอ
 ของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส และคงจะส่งเครื่องราชบรรณาการมาถวาย
 เหมือน เมื่อครั้ง ฝรั่งเศส แต่ง ราชทูต มา สองคราว ในแผ่นดินสมเด็จพระ
 นารายณ์เช่นนั้น แต่ที่พระเจ้ากรุงสยามไม่พอพระทัยยิ่งกว่าอย่างอื่นนั้น
 ก็ที่ ได้ทรงทราบว่า ยากหลวงท้าวชาเชียญ ได้ ไปยังเมืองสทรวัด แล้วเลยไปเมือง
 ปอนกันเซวี โดยมีได้ทรงมากราบทูลถึงเหตุผลที่ตนได้เชิญพระราช
 สาสนไป ได้ มีคนมาบอกกับข้าพเจ้าว่า พวกขอสันคาได้กราบทูลทุกข์
 ให้พระเจ้ากรุงสยามมีพระทัยลำเอียงไปทางอื่น โดยได้พยายาม
 กราบทูลว่า การที่ติดต่อกับฝรั่งเศสเป็นการไม่สมควร ในเวลา
 ที่คนมาเล่าให้ข้าพเจ้าฟังนั้น ข้าพเจ้าก็ได้เห็นสมจริงอยู่บ้าง และ
 ในเรื่องนี้ ดูเหมือนข้าพเจ้าได้ เล่าให้ท่านฟังในจดหมายฉบับก่อน ๆ แล้ว

ครั้นมาภายหลังก็ทราบความแน่นอน ถึงเรื่องเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นใน
 ระหว่างพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสกับพวกซอลันดาในเรื่องการค้าขาย จนถึง
 ก็ระเิกแตกวิวาทกันขึ้น ข้าพเจ้าจึงเห็นว่ากาที่ท้าวพวกซอลันดา
 กรายทูลยุห้พระเจ้ากรุงสยามนั้นคงเป็นการไม่จริง แต่ถึงจะอย่าง
 ไรก็ตาม การที่ขงก็คงอยู่ตามเดิมนั้นเอง และในระหว่างที่การ
 ยังก้างอยู่นั้น ก็พอที่พระเจ้ากรุงสยามได้เสด็จสวรรคต พระเจ้า
 แผ่นดิน พระองค์นี้ ได้บังคับไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินให้นับถือพระองค์เป็น
 พระพุทธเจ้า ครั้นประสูติพระอาการก็มีคล้ายที่กล่าวไว้ในคัมภีร์
 ของพระเชษฐ และมิอาการทั้งเจ็ดทงขงก็ จึงได้ทรงรู้สึกว่ พระองค์
 เป็นแต่เพียงมนุษย์ธรรมดาเท่านั้นเอง พอพระเจ้ากรุงสยามได้เสด็จ
 สวรรคต พระมหาอุปราชก็ได้อขึ้นครองราชสมบัติ แลเพื่อจะได้
 ครองราชสมบัติให้เป็นสุขโดยไม่มีใครมารบกวนนั้น พระมหาอุปราช
 จึงได้ประหารพระญาติของราชวงศ์เก่าจนหมดสิ้น การที่ท้าวเช่นนั้นก็ควร
 ตามแบบอย่างของเมืองอันเป็นมิจฉาที่ขึ้นนั่นเอง

ได้มีคนมาแนะนำให้ข้าพเจ้าหาของไปถวายพระเจ้าแผ่นดินพระองค์
 ใหม่นั้น เพื่อยोगกันมิให้มาทำอันตรายแก่โรงเรียนนี้ ข้าพเจ้าจึงได้นำของ
 อย่างหอมไปถวายสองสามชวค พระเจ้าแผ่นดินทรงรับของถวายนี้โดย
 แสดงความกัพระทัยอย่างย่ง แล้วได้พระราชทานเสื่อแพรมาให้ข้าพเจ้า
 ๑ เสื่อ ในลายพระราชทักทส่งมาพร้อมกยเสื่อ ตามแบบธรรมเนียม
 ของเมืองไทยนั้น ได้มีข้อความยกย่องสรรเสริญข้าพเจ้าเป็นอันมาก

และมีใจความว่า ทรงหวังพระทัยว่าเรือฝรั่งเศสคงจะไต่มาทำการค้า
 ชายในพระราชอาณาเขต และถ้าพวกฝรั่งเศสมาจริงแล้ว ก็จะได้
 ทรงเป็นพระราชอริให้ฝรั่งเศสได้เปรียบยิ่งกว่าชาติอื่น ในชั้นนี้
 พระราชประสงค์จะให้ข้าพเจ้ามีหนังสือออกไปยังประเทศฝรั่งเศส และ
 บอกให้พ่อค้าฝรั่งเศสในอินเเกียทราบ และมีพระราชประสงค์จะให้
 ข้าพเจ้ารับรองว่า พ่อพวกพ่อค้าฝรั่งเศสได้ริบชกหมายของข้าพเจ้าแล้ว
 เรือฝรั่งเศสจะไต่มายังเมืองไทยโดยทันที ในเรื่องนี้จนถึงกับรับสั่งใช้
 ขุนนางบางคนให้มาคากันให้ข้าพเจ้าสัญญาให้จึงได้ แต่ข้าพเจ้าได้
 ให้กราบทูลเสมอว่า ข้าพเจ้าไม่ได้เกี่ยวข้องกับการค้าชายอย่างใด
 แต่เพื่อจะไม่ให้ชกพระทัย ข้าพเจ้าก็จะไต่ มีหนังสือไปยังประเทศ
 ฝรั่งเศส บอกให้ชาวฝรั่งเศสทราบว่า พระองค์ทรงพระเมตตาแก่
 ประเทศของเรามาก ทั้งจะมีจดหมายไปบอกให้ท่านผู้อำนวยการค้า
 ชายฝ่ายอินเเกียให้ทราบด้วย แต่ก็ให้ข้าพเจ้ารับรองว่าการคงจะเป็น
 ไปตามพระราชประสงค์นั้น ข้าพเจ้ารับรองไม่ได้ เพราะในการชนิดนี้
 ข้าพเจ้าไม่มีหน้าที่จะรับรองได้

ข้าพเจ้าได้รับรองว่าหนังสือที่ข้าพเจ้าจะมีไปอย่างนั้น จะไต่ มี
 ไปในราวเดือน พฤศจิกายน หรือ ธันวาคม แต่ในเวลาที่จะมีไปนั้นก็
 จะต้องแน่ใจเสียก่อนว่า พระเจ้าแผ่นดินยังคงทรงพระราชดำริห์อย่าง
 เดิมมิได้เปลี่ยนแปลงอย่างใด และการบ้านเมืองจะต้องเรียบร้อยเป็น
 ประกติพอที่จะให้พระเจ้ากรุงสยามไต่มีเวลาคำริห์ถึงการภายนอกได้ เมื่อ

เวลามีโอกาสที่จะฝากหนังสือไปทางเมืองจันทน์ ข้าพเจ้าก็ทำได้ฝาก
ไปไม่ และก็มีข้อความเสียด้วยซ้ำ เพราะเหตุว่าต้องการหาเวลาเพื่อจะ
ได้คอยบอกให้แน่เสียก่อนว่า การจะดำเนินไปอย่างไรต่อไป การที่ข้าพเจ้า
ได้เล่าให้ท่านฟังทั้งนี้ ก็ประสงค์อย่างเดียวกันจะให้ท่านทราบว่า ตั้งแต่
ข้าพเจ้าได้มีจดหมายมาฉบับก่อนๆ ได้มีเหตุการณ์ดำเนินมาอย่างไรเท่านั้น
เมื่อท่านได้ทราบข้อความตามนั้นแล้ว ท่านจะจัดการอย่างไรต่อไปก็ได้แล้ว
แต่ท่านจะเห็นควร และเมื่อท่านจะเห็นควรนำความกราบทูลพระเจ้ากรุง
ฝรั่งเศสให้ทรงทราบหรือไม่นั้น ก็แล้วแต่ท่านจะเห็นควรทั้งสิ้น

ข้าพเจ้าจะต้องรีบสารภาพว่า เมื่อข้าพเจ้าได้เห็นพระเจ้าแผ่นดิน
องค์ใหม่คำวิธิการที่จะให้ฝรั่งเศสกับไทยทำการค้าขายติดต่อกันอีก และ
จะเอาคณะบาทหลวงเป็นสายสำหรับให้การนี้สำเร็จไปนั้น เป็นการ
ที่ทำให้ข้าพเจ้าไม่พอใจอย่างยิ่ง เพราะข้าพเจ้าได้เห็นแล้วว่า การ
ที่ฝรั่งเศสกับไทยได้ มีไมตรีติดต่อกันนั้นได้ทำให้เป็นผลร้ายเกิดขึ้นเพียง
ไร การที่ไทยเป็นมาแล้วในเวลาที่เกิดจลาจลครั้งพระราชบิดาของพระ
เจ้าแผ่นดินพระองค์นี้ ก็เป็นสิ่งที่ทำให้ชาวฝรั่งเศสไม่พอใจอยู่แล้ว เพราะ
ฉนั้นจึงไม่ควรไว้ใจในพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นี้ ซึ่งปฏิบัติการแต่ตาม
ความพอพระทัย และทั้งพระทัยก็กลับกลอกไม่แน่นอนอีกด้วย ยิ่ง
ข้าพเจ้ารู้จักพระองค์มากขึ้นก็ยิ่งทำให้ข้าพเจ้าเห็นว่า การต่าง ๆ ที่มีคนเล่า
ถึงพระอริยาศิษยานั้นเป็นความจริงทั้งนั้น ถ้าแม้ว่าจะกลับพระทัยใน
เวลาอันรวดเร็วเช่นนั้นได้ก็จะเป็นการปลาคืออย่างยิ่ง ยางที่ถ้าได้เกิดการ

หอสมุดกลาง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปล่อยให้คิดอย่างนี้ก็อาจจะทำให้เปลี่ยนพระนิสัยได้บ้างกระมัง แต่ปล่อยให้คิด
 ในเมืองชนคี่นี้ ไม่แรงพอที่จะคุมครองเมืองซึ่งมีกษัตริย์อันมีนิสัย
 เต็มไปทั่วด้วยโทษะโมหะ และยังมีอำนาจเท็จซำกที่จะทำตามโทษะได้
 ทุกอย่างแล้ว ก็เป็นอันไม่ได้โดยเอง การที่พระเจ้าแผ่นดินทรงยับยั้ง
 พระอนุชาซึ่งเป็นรัชทายาท ผู้ที่สมควรจะครองราชสมบัติโดยแท้ อย่าง
 แส่นส่ำหัตถ์ และทรงยับยั้งขุนนางข้าราชการที่เข้ากับพระอนุชาจนลง
 ท้ายได้ฆ่าเสียหมดทุกคน ถึงพวกข้าราชการผู้ใหญ่แลพระสงฆ์จะ
 กรายทูลทักทวนเท่าไรก็ไม่ฟังนั้น ทั้งการที่ทรงลงพระอาญาอย่างร้าย
 กางแก่พระราชบุตรทั้ง ๒ ของพระองค์ ซึ่งพระองค์ไม่ไว้พระทัย
 และทรงลงพระอาญาเข็ญนต้อยเสมอนั้น ก็ทำให้เห็นได้ชัดว่า คงมี
 บุคคลบางจำพวกที่จะไม่ยอมทนไปได้นานสักเท่าไร และจำเป็นที่พระ
 องค์จะต้องกลบใจเสียโดยเร็ว การที่ขังเหล่านี้ทำให้ข้าพเจ้าหนักใจ
 เป็นอันมาก เพราะข้าพเจ้าเชื่อแน่ว่าพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นี้มิได้ รัก
 ชอบพวกเราเลย ข้าพเจ้าจึงเกรงว่าถ้าไม่มีเรือพ่อค้าฝรั่งเศษมาตาม
 พระราชประสงค์แล้ว ก็น่ากลัวจะทรงถือว่าเป็นการที่ฝรั่งเศษถูก และ
 คงจะทรงแก้แค้นกับพวกเราในโรงเรียนเปนแน่

การที่พระเจ้ากรุงสยามมีพระราชประสงค์จะให้ พ่อค้า ฝรั่งเศษ มา
 ทำการค้าขาย และมาตั้งห้างในพระราชอาณาเขตนั้น ก็ด้วยเหตุ
 เหล่านี้ คือ ๓ พระราชอาณาเขตสยามม่วงโรยลงไปมาก ด้วยเหตุ
 ว่าไม่มีชาวยุโรปมาเลย และพ่อค้าทางอินเดียนก็มาน้อยที่สุด ๒ เพราะ

ได้ทราบข่าวว่าเจ้าอินสียสายโลหิตของพระราชวงศ์ฝรั่งเศสองค์หนึ่ง ได้
 ขันครองแผ่นดินสเปน และประเทศฝรั่งเศสกับประเทศสเปนได้เป็น
 ไมตรีกันอย่างสนิทแล้ว ๓ เพราะอังกฤษได้ ไปตั้งควอยู่ทีเกาะ ฟูโล
 คอนคอส ซึ่งเป็นเกาะอยู่ในระหว่างเมืองเซมรและเมืองญวน และ
 การที่อังกฤษไปตั้งอยู่ที่เกาะฟูโลคอนคอสเช่นนี้ กระทบทำให้อังกฤษเป็น
 ใหญ่ในทะเลจีน ยี่ปุ่นและไทย ฝ่ายพระเจ้ากรุงสยามก็ทรงเชื่อว่า
 พวกอังกฤษคงจะไม่ลืมในการที่พวกอังกฤษถูกฆ่า ตายในเมืองมริค และ
 ในการที่ฆ่าพวกอังกฤษครั้งนั้น พระราชาบิดาของพระองค์ก็เป็นคนเหตุ
 ภัย เพราะฉะนั้นการที่อังกฤษมาตั้งอยู่แถบชานพระนครเช่นนี้ จึงกระทำ
 ให้พระองค์ร้อนพระทัยยิ่งนัก ๔ เพราะพระเจ้ากรุงสยามทรงเกรงพวก
 ซอลันคา เพราะพวกซอลันคาไม่พอใจในพระเจ้าแผ่นดินองค์นี้อย่างยิ่ง
 และมีเรื่องที่จะคิดใจพวกซอลันคาอยู่เสมอ เพราะฉะนั้นจึงทรงเกรง
 ว่าพวกซอลันคาจะคิดการร้ายอย่างหนึ่งอย่างใด การต่าง ๆ เหล่านี้
 จึงกระทำให้ทรงเห็นว่า ถ้าฝรั่งเศสได้อุกหนุนแล้วก็จะเป็นการช่วย
 ให้เขาพระทัยลงเป็นอันมาก จึงทรงพยายามที่จะทำไมตรีกับฝรั่งเศส
 กิ่งข้าพเจ้าได้กล่าวมาข้างบนนี้แล้ว

จดหมายมองเซินเยอร์เดอชเซ ถึงผู้อำนวยการคณะต่างประเทศ

เดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๗๐๓ (พ.ศ. ๒๒๔๖)

ด้วยบาทหลวงซีมา ซึ่งประจำอยู่เมืองจีนและเป็นพวกคณะแซง

โอกศแคงจะผ่านไปทางเมืองฝรั่งเศสเพื่อไปเมืองอิตาลี ข้าพเจ้ากับ
 เจ้าพระยาพระคลังจึงฉวยโอกาสนี้ที่จะเขียนจดหมายถึงท่านเพื่อยกข่าว
 ในเมืองไทยว่าการในเวลานี้เป็นอย่างไรบ้าง ข้าพเจ้าได้มาถึงเมืองไทย
 ๓ ปีแล้ว ได้เห็นว่าการในบ้านเมืองสงบเรียบร้อยดีเพราะพระเจ้าแผ่นดิน
 ทรงพระปรีชาสามารถได้ปราบปรามพวกขบถที่ได้คิดกบฏจลาจลขึ้น พระ
 เจ้ากรุงสยามกับทั้งพระเจ้าโรมได้ทรงแสดงความยินดีในการที่ข้าพเจ้าได้มา
 ถึงเมืองไทย และได้ทรงเต็มใจไว้ของที่ข้าพเจ้าได้ถวายด้วย ข้าพเจ้า
 มีความปลาบปลื้มมากที่ได้เห็นโรงเรียนมีจำนวนนักเรียนเกือบเท่าจำนวนที่มี
 อยู่เมื่อ ๒๐ ปีมาแล้ว พวกฝรั่งเศสซึ่งมีแต่จำนวนเล็กน้อยได้ตั้งาร
 มัธยมในเมืองนี้เอง คุณก็เป็นทีพอใจและได้ชอบเป็นสขสหายดีมาก
 ข้าพเจ้าเชื่อว่าท่านคงจะได้ทราบแล้วว่าเมื่อ ๒ ปีที่ล่วงมาแล้ว มีเรือ
 ฝรั่งเศสลำ ๓ จากเมืองสหรัทระไปเมืองจีน ได้ถูกพายุอย่างแรงจึงต้องเข้า
 มาซ่อมแซมในเมืองนี้ และพระเจ้ากรุงสยามได้ทรงพระเมตตาช่วยเหลือ
 เรือลำนี้เป็นอันมาก คือได้พระราชทานที่บ้านให้พวกนายเรือพัก และได้
 พระราชทานสำหรับเอาสินค้าขึ้นเก็บด้วย ส่วนภาษีอากรต่าง ๆ นั้น
 ก็ได้ทรงยกเว้นไม่เก็บอย่างใดเลย เหมือนเมื่อครั้งราชบริพาทได้เคย
 รัชความยกเว้นเมื่อได้มาถึงทางในเมืองนี้เช่นเคยกัน ทั้งที่รับสั่งว่ามี

พระราชประสงค์อย่างหนึ่งที่ให้พ่อค้ามาตั้งการค้าขายในพระราชอาณาเขต และถ้าพ่อค้าฝรั่งเศสได้มาแล้วก็จะทรงปกครองบำรุงทุกอย่าง ในระหว่างที่ทรงพระราชดำริห้อยเช่นนั้นก็ไต่เสด็จสวรรคตเมื่อต้นเดือนกุมภาพันธ์ พระมหาอุปราชซึ่งเป็นพระราชโอรสพระองค์ใหญ่ได้เสวยราชสมบัติแทนพระบิดา ก็ไต่มีพระราชดำริที่เช่นเดียวกับพระราชบิดา พอไต่ขึ้นครองราชสมบัติก็ไต่ทรง แสวงพระองค์ว่าพอพระทัยที่จะให้พ่อค้าฝรั่งเศสมาค้าขายในเมืองนี้ ข้าพเจ้าไต่ถวายพรในการที่ไต่เสด็จขึ้นครองราชสมบัติซึ่งเป็นการพอพระทัยมาก และในพระราชดำรัสตอบนั้นไต่รับสั่งว่า ทรงมีความนับถือประเทศฝรั่งเศสมาก และไต่รับสั่งต่อไปว่า สิ่งที่ข้าพเจ้าจะทำให้พอพระทัยนั้นไม่มีอย่างใดยิ่งกว่าที่ข้าพเจ้าจะเป็นพระช่วย ให้ไมตรีซึ่งเคยมีในระหว่างไทยกับฝรั่งเศสมาแต่ก่อนนั้น ไต่คงมีอยู่ตามเดิม และรับสั่งว่าถ้าพวกฝรั่งเศสจะมาจากประเทศฝรั่งเศสก็หรือมาจากอินเดียก็ตาม ถ้าไต่เข้ามาค้าขายในพระราชอาณาเขตแล้วก็จะพระราชทานโอกาสให้ ไต่ทำการค้าขายตามท่าเรือต่าง ๆ ไต่ทุกแห่ง และส่วนราชพิธีที่ฝรั่งเศสโดยเฉพะนั้นจะไต่พระราชทานพระราชานุญาตให้มาค้าขายในพระราชธานี หรือที่แห่งอื่น ๆ ก็ไต่แล้วแต่ด้วยวิธีที่จะพอใจ เพื่จะไต่มาที่นี้ทั้งและจะไต่พระราชทานสิทธิต่าง ๆ เสมอหน้ากันกับพวกฮอลันดา ในพระราชหัตถเลขาซึ่งทรงตอบกรมฯ ของข้าพเจ้าที่ข้าพเจ้าไต่รับสั่งว่าพระยาพระคลังถวายนั้น มีกระแสรับสั่งโดยเฉพะให้ข้าพเจ้าบอกความทั้งนี้ไปยังประเทศฝรั่งเศสและอินเดีย เพราะฉะนั้นข้าพเจ้า

จึงได้มีกำหนดขบวนมายังท่านตามพระราชโองการ แล้วข้าพเจ้าจะได้
 ยอกไปยังผู้อำนวยการบริษัทท่าเมืองปอนเคเซร์เมืองสุหรัท และเมือง
 เบงกอลให้ทราบเหมือนกัน

ข้าพเจ้าอยากกราบทูลต่อพระเจ้ากรุงสยามว่าในเรื่องที่จะไปรค
 ฤตมาแก่พวกพ่อค้าฝรั่งเหล่านั้น ข้าพเจ้าคงจะได้รับหนังสือคอยโดยเร็ว
 แต่หากว่าการเดินเรือในเมืองนี้ต้องอาศัยระดมมรสุม และมรสุมนั้น
 ยางที่กล้าเข้าไปเป็นถาวรไม่แน่แท้ ข้าพเจ้าจึงไม่กล้ากราบทูลรับรอง
 แต่ได้พยายามจักการให้ข้ากหลวงอิตาเลียนไปตั้งเมืองมริคในคันระค
 มรสุมที่พัดมาจากเหนือ และให้ข้ากหลวงลงเรือลำแรกที่จะออกจาก
 เมืองมริคให้ไปตั้งเมืองปอนเคเซร์หรือเมืองเบงกอลก่อนที่เรือของบริษัท
 ซึ่งจะกลับไปยังประเทศฝรั่งเศสจะได้ออกจากเมืองเหล่านั้น

เมื่งข้าพเจ้าได้จักการไปครั้งแล้วทั้งหมดนั้นก็ทำอะไรต่อไปอีกได้
 นอกจากมอบการเรื่องนี้ให้พระเป็นเจ้าได้จักการต่อไป และเชื่อในความ
 สามารถของท่านอย่างเคียวเท่านั้น พระเจ้ากรุงสยามและบรรดาข้า
 ราชการหวังพระทัยและหวังใจว่า ท่านคงจะได้นำความเรื่องนชน
 กรายทูลพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส และเชื่อกันว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสคงจะทรง
 ยินดีในการที่พระเจ้ากรุงสยามได้ทรงจักการอย่างนี้เพื่อจะได้เป็นไมตรีกับ
 กรุงฝรั่งเศสต่อไป และหวังใจกันว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสคงจะทรงคอย
 โดยพระอริยาศัสน์ ในการเรื่องนั้นขอท่านได้ไปรคฟ่งข่าวที่หัวหน้า
 โรงเรียนสามเดรที่กรุงปารีสด้วย เพราะหัวหน้าโรงเรียนจะได้ส่งจดหมาย

ฉยบัณฑ์ให้แก่ท่านพร้อมด้วยยาทหลวงธิดาเถียน และหัวหน้าโรงเรียน
จะไล่ล่าความต่าง ๆ ให้ท่านพ้นนอกจากข้อความที่มิในเจกหมายฉยบัณฑ์
หลายอย่าง เพราะข้อความต่าง ๆ ข้าพเจ้าไม่ได้กล่าวในเจกหมายฉยบัณฑ์
โดยเกรงว่าเจ้าพระยาพระคลังและที่ปลุกยาราชาการของพระเจ้ากรุงสยาม
จะเขื่อ

แต่เพื่อจะให้เจกหมายฉยบัณฑ์มีความโดยตลอดและเลอียดตาม
ความปรารถนาของเจ้าพระยาพระคลังแล้ว จึงเป็นการจำเป็นที่ข้าพเจ้า
จะต้องเล่าให้ท่านฟังถึงความเห็นของพวกไทยในพระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่
นี้คือ พวกไทยเข้าใจกันว่า พระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่นี้คงจะได้ครอง
ราชสมบัติโดยยักยาว และโดยมีความผาสุกตลอดรัชกาล การที่ไทย
คิดเช่นนั้นก็โดยจับเอาเหตุที่มิขึ้นซึ่งไทยถือว่าเป็นฤกษ์ดี กล่าวคือ แต่
ก่อนมาเจ้าแผ่นดินเขมรไม่ยอมส่งช้างเผือกให้ ไทยเลย และการที่
ไม่ยอมนั้นก็เปนกาลช้านานมาแล้ว ครั้นมาในบัดนี้เจ้าแผ่นดินเขมรได้ส่ง
ช้างเผือกเข้ามา โดยแต่่งราชทูตและผู้คนเปนอันมากให้นำช้างเผือก
มาถวาย เมื่อเวลาช้างเผือกมาดังนั้น บรรดาขุนนางข้าราชการ
ทวยราษฎร์ทั่วพระราชอาณาเขต ได้จัดการรับช้างเผือกอย่างเอิกเกริก
ด้วยความยินดี ฝ่ายพวกพราหมณ์ของพระเจ้ากรุงสยามก็คล่องช้างสี่คำ
ไป ๓ เชือก แต่ช้างเชือกนี้มีลักษณะงามมากซึ่งไม่มีใครได้เคยเห็นเลย
ช้างตัวนั้นจึงจะแก่ก็จริงแต่งาเล็กมาก หางก็ปลาดซึ่งเป็นกาทคนไทย
เห็นว่าเป็นการอัศจรรย์มาก ฝ่ายเจ้าลาวก็แต่่งทูตลงมาซึ่งพระสงฆ์

มีชื่อเป็นหัวหน้าคุมมา ฝากตกคามระกกาลซึ่งจะทำให้ไ้ร่นายวิญญ์มาก
 เมื่อเวลาท่านอ่านหนังสือฉบับนี้ ท่านคงจะนึกว่าเป็นหนังสือแขก
 หาใช่หนังสือชาวยุโรปไม่ แต่หนังสือฉบับนี้แต่งตามแบบของไทย
 ซึ่งไม่ตรงกับความต้องการของฝรั่งเศสเลย และพวกมิชชันนารีก็ไม่
 ทรายว่าจะแก้ไขได้อย่างไร เพราะฉะนั้นพวกบาทหลวงได้แค่อธิษฐาน
 พระเป็นเจ้า ขอให้โปรดยกยกราบที่อยู่ที่ตำแหน่งหน้าที่สูง ๆ ซึ่งต้อง
 รับผิดชอบหนักของการแผ่นดิน และอธิษฐานข้าพเจ้าก็ได้อธิษฐานพระเป็นเจ้า
 ขอให้โปรดกั้วท่านโดยเฉพาะและทั้งครอบครัวของท่านด้วย

จดหมายมองเซนเบอร์เดอชเซ ถึงผู้อำนวยการคณะต่างประเทศ

วันที่ ๖ เดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๗๐๓ (พ.ศ. ๒๒๔๖)

การทางเมืองไทยได้มีเรื่องขึ้นอีกแล้ว และถึงข้าพเจ้าจะตั้งใจว่า
 จะไม่เกี่ยวข้องด้วยสักเท่าใดก็ไม่ไหว เพราะเป็นการจำเป็นจำใจที่
 ข้าพเจ้าต้องเกี่ยวข้องด้วยจนได้ จริยอยู่การที่ข้าพเจ้าต้องเกี่ยวข้องการ
 เมืองไทยคราวนี้ก็เป็นแก่เพียงเป็นล้ามของคนที่ใช้ข้าพเจ้าเท่านั้น คือว่า
 เขาให้พูดอย่างไรก็พุดถามเขาโดยไม่ต้องเพิ่มเติมอะไรในส่วนของข้าพเจ้า
 เลย หนังสือที่ข้าพเจ้าได้มีไปยังมีมองซิเออร์ปองซาตรงนั้น ก็เป็น
 ใจความตามที่ไทยบอกให้เขียนทั้งนั้น หนังสือฉบับนี้ข้าพเจ้าได้ส่งมา
 ยังท่านโดยยังไม่ยั้งคนึก เพราะข้าพเจ้าจะต้องกลัวให้ท่านอ่านและให้
 ท่านพิจารณาเห็นว่าควรจะส่งให้มองซิเออร์ปองซาตรงหรือไม่ ข้าพเจ้า

ไต่ขอกให้ข้าหลวงธิดาเถียนผู้นำจกหมายดขันนั้นให้เข้าใจในเรื่องนี้โดย
ตลอดแล้ว เมื่อท่านเห็นว่าจะไม่ควรส่งหนังสือให้มองซีเออร์ปองซาแครง
ยากหลวงธิดาเถียนจะได้ไม่ตกใจ

พระเจ้าแผ่นดินสยามได้สวรรคตเมื่อต้นเดือนกุมภาพันธ์เอง พระ
มหาอุปราชได้ขึ้นครองราชสมบัติแทน เพราะท่านพระองค์นั้นสมควรจะ
ครองราชสมบัติได้ ก็คิดว่าพระอนุชาซึ่งมีพระชนม์เพียง ๑๔ หรือ ๑๕ ปี
เท่านั้น แต่ทว่าจริงราชสมบัติควรจะได้แก่พระอนุชา เพราะท่านพระองค์
นี้ไต่ประสูติจากพระองค์หญิง ซึ่งเป็นเชื้อพระวงศ์เก่า ครั้นพระเจ้า
แผ่นดินองค์ใหม่ได้ขึ้นครองราชสมบัติแล้ว ก็หาได้ฆ่าพระอนุชาไม่
แต่กลับแสดงความรักใคร่โปรดปรานและทรงสัญญาว่าถ้าพระอนุชา
สมควรจะครองราชสมบัติได้เมื่อใดก็จะทรงเวรราชสมบัติให้ ข้าพเจ้า
ได้เห็นบรรดาผู้ที่เห็นหน้าของชนชาวประเทศอื่น ๆ ได้ถวายพรใน
การที่ไต่เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ข้าพเจ้าจึงได้ถวายพรตามอย่าง
เขาย่าง พระเจ้าแผ่นดินไต่ทรงรับพรและไต่มีพระราชดำรัสตอบด้วย
ในพระราชดำรัสที่ตอบมานั้น ไต่ทรงยกย่องสรรเสริญประเทศฝรั่งเศส
โดยยืดยาวมาก และได้รับสั่งแก่ข้าพเจ้าว่าถ้าข้าพเจ้าจะทำการให้เป็นที่
พอพระทัยแล้วก็ไม่มีการอย่างใดที่จะพอพระทัยยิ่งกว่าที่ข้าพเจ้าจะจัดการ
ให้พระราชไมตรีซึ่งเคยมีในระหว่างประเทศสยามและประเทศฝรั่งเศสมา
แต่เดิมไต่กลับมีขึ้นอีก ถ้าไต่ทรงเห็นพ่อค้าฝรั่งเศสมายังเมืองนี้แล้ว
ก็จะทรงยินดีเป็นอย่างยิ่งและจะไต่ทรงปกครองทั้งระทรงอนุญาตให้พ่อค้า

เหล่านั้นได้ตั้งห้างในที่ต่างได้ตามความพอใจ และจะได้พระราชทานสิทธิ
 ให้เท่ากับพวกฮอลันดา จึงมีรับสั่งให้ข้าพเจ้ามีจกทหมายบอกข้อความ
 ตามที่รับสั่งนี้ไปยังประเทศฝรั่งเศสและประเทศอินเดีย เพราะทรงมี
 พระทัยว่าพอพวกฝรั่งเศสได้รับหนังสือของข้าพเจ้าแล้ว ในไม่ช้าก็คง
 จะมีเรือพ่อค้ามา จาก ประเทศ ฝรั่งเศส และ ประเทศ อินเดีย เพื่อมาทำการ
 ค้าขายในพระราชอาณาเขต การที่หมั้นพระทัยเพียงเท่านั้นยังหาพอไม่
 ยังจะกลับให้ข้าพเจ้าเป็นผู้รับผิดชอบเสียอีกว่าพวกพ่อค้าคงจะมาเมืองไทย
 โดยทันที ข้าพเจ้าจึงกราบทูลว่า ข้าพเจ้าจะได้นำข้อพระราชดำริห์บอก
 ไปยังประเทศฝรั่งเศสและอินเดียโดยหาโอกาสที่จะส่งหนังสือไปอย่างรวดเร็ว
 ที่สุกที่ส่งไปได้ แต่ขออย่าให้ข้าพเจ้ารับผิดชอบในการเรื่องนเลย
 เพราะการจะสำเร็จหรือไม่เป็นการที่ข้าพเจ้าจะบังคับไม่ได้เลย ทั้งใน
 เวลาที่การบ้านเมืองก็ยังไม่ปรกติ ข้าพเจ้าจึงสงสัยว่าการเรื่องนคงจะไม่
 สำเร็จเป็นแน่ แก่ถึงแม้ว่าข้าพเจ้าได้กราบทูลเช่นนั้นก็จริงแต่ก็ยังไม่พอ
 พระทัย จึงได้มีรับสั่งให้ข้าราชการบางคนมาพุดคาคับกับข้าพเจ้าในเรื่อง
 นอก เพราะฉะนั้นเพื่อจะให้ทรงเห็นว่าข้าพเจ้ามิได้เพิกเฉยในสิ่งที่ทรง
 พระทัยนักหนาเช่นนั้น และเพื่อจะไม่ให้เสียเวลาจากที่ข้าพเจ้าได้กราบทูล
 ไว้นั้น ข้าพเจ้าจึงหาโอกาสฝากจกทหมายไปกับยาคหลวงอิตาเลียน ชื่อ
 นิโกลาซซิมมา ซึ่งเป็นยาคหลวงคณะแซงโลกศแคงประจำอยู่เมืองจีน
 ในเวลานั้นจะกลับไปยังประเทศอิตาลีและเที่ยวทางผ่านฝรั่งเศสด้วย

ข้าพเจ้าจึงได้กราบทูลว่า ถ้าเป็นการชอชด้วยพระราชดำริที่แล้ว
 ข้าพเจ้าจะได้มีจดหมายฝากยากหลวงคนนั้นไปยังประเทศฝรั่งเศส เพื่อ
 บอกให้ทราบถึง พระราชดำริที่จะทรง พระกรุณา แก่ราชบริษัท ฝรั่งเศส
 ถ้าหากว่าได้เกิดทางโดยรีบด่วนแล้วยากหลวง คนนั้น คงจะถึง เมืองมริค
 โคยเร็ว เพื่อหาเรือที่จะออกจากเมืองมริค ในต้นมรสุมและกะให้ไปถึง
 เมืองปอนดีเชร์ หรือเมืองเบงกอล ก่อนที่เรือของบริษัทจะกลับไปยัง
 ทวีปยุโรป ตามที่ข้าพเจ้ากราบทูลถึงพระเจ้ากรุงสยามทรงเห็นชอชด้วย
 จึงได้รีบสั่งให้เจ้าพนักงาน รวบรวมให้ยากหลวง ซิกาลีเยน ได้ออก เกิดทาง
 โดยเร็ว

ตามเรื่องทรงพระราชดำริเช่นนั้น ไม่ใช่เป็นเรื่องใหม่หรือเรื่อง
 สำคัญอย่างใดเลย และถ้าชาวฝรั่งเศสนิยมยินดีในเรื่องนี้จะเป็นการ
 ที่ข้าพเจ้าเข้าใจผิดไปมาก เพราะในเรื่องนี้ไม่ได้กล่าวถึงอะไรนอกจาก
 เรื่องบริษัทเรือพม่า และห้างซึ่งล้วนแต่ตั้งอยู่ในความเอื้อเฟื้อและ
 ความกรุณาของไทยทั้งสิ้น ถ้าจะพอสั้น ๆ แล้วการเรื่องนี้คงลง
 รูปเค็มซึ่งบริษัทได้เคยจัดทำมาก่อนการรดาารณนั้นแล้ว แต่ในครั้งนั้น
 แปรตกอยู่ข้อเคี้ยวที่ว่าจะให้ฝรั่งเศสได้ยสิทธิเท่ากับพวกฮอลันดาเท่านั้น
 ซึ่งการที่พระเจ้าแผ่นดินสยามชักชวนให้พ่อค้ามาทำการค้าขายนั้น ก็
 ไม่ได้ชักชวนแต่เฉพาะประเทศฝรั่งเศสแห่งเดียว แต่ได้ทรงชักชวน
 พวกอังกฤษ พวกเดนมาร์ค และชาวยุโรปทั้งหลายซึ่งจะมีความ
 ปรารถนามาตั้งค้าขายในพระราชอาณาเขต โดยฐานอย่างเคี้ยวกันทั้งนั้น

ถ้าการที่ทรงพระราชดำริที่เช่นนั้นเป็นทีพอใจของฝรั่งเศสแล้ว ถ้าเช่นนั้น
 นิสัยของฝรั่งเศสคงจะได้เปลี่ยนแปลงไปมาก แต่ถ้านิสัยฝรั่งเศสไม่ได้
 เปลี่ยนแปลงแล้วการที่ทรงพระราชดำริที่เช่นนั้นก็ คงจะไม่เป็นที่พอใจของ
 พวกฝรั่งเศสเป็นแน่ เพราะข้าพเจ้ารู้สึก ว่าฝรั่งเศสต้องการอย่างอื่น
 นอกจากการตั้งห้าง แต่จะอย่างไรก็ตามข้าพเจ้าก็ต้องเขียนจดหมาย
 ตามความต้องการของไทย

ในส่วนความคิดแลความเห็นของข้าพเจ้าโดยฉพาะนั้น ข้าพเจ้า
 ได้เล่าให้ท่านฟัง โดยยักยาวในจดหมายที่ข้าพเจ้าฝากไปทางเมืองจีนแล้ว
 ตามที่ข้าพเจ้าได้เล่าถึงความเคียดครอนของเมืองนี้ ถึงความไม่แน่นอน
 ของรัฐบาลฯลฯ จนถึงพระนิสัยของพระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่ อันจะ
 เชื้อพระวงศ์หรือไม่ได้นั้นเป็นสิ่งที่จริงทั้งสิ้น ถึงแม้ว่าพระเจ้าแผ่นดินองค์
 นี้จะทรงพระทัยด้วยดีก็ต้องทำศึกสงครามอยู่ก็จริง แต่ถึงดังนั้นก็ยังคง
 โทคร้ายและทรงกรรวกรอคอยเสมอเท่ากับไม่มีเรื่องอะไรมาจนพระทัย
 เลย และการที่โศกนครครวณก็โดยเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชไม่ยอม
 ถอนน้อมโดยถือว่าไม่ใช่พระเจ้าแผ่นดิน ทั้งเจ้าเมืองสงขลาที่ยศค่านัก
 สมทบเจ้าทวยกับเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช พระเจ้าแผ่นดินองค์นี้ไปคนนัก
 ในการที่จะไปแย่งชิงเด็กทั้งหญิงและชายเพื่อเอาไปเป็นทาสสำหรับไว้ใช้
 ในวัง เมื่อสองสามวันเองได้มีพวกญวนและไทยเขารัดขังตั้งบ้านเรือน
 ใกล้กับโรงเรียน ใกล้กันคนโง่งมาขอให้เราช่วย เพราะเจ้าพนักงาน
 ไล่มาจกข้อเท็จจริงของคนเหล่านี้ จึงเกรงว่าเด็กพวกนี้จะต้องถูกจับเข้า

ไปในวัง พวกนักโทษยกเจ้าพนักงานว่าท้าวเขาและลูกเป็นทาสชายตัว
 ช้อยกับพวกขาคหลวง เพราะฉะนั้นพอรุ่งขึ้นพวกนั้นก็ไปทำหนังสือขอม
 ท้าวเป็นทาสของขาคหลวงตามทักท้วงไว้ แล้วได้พาลูกมาขอให้รวบไว้
 ซึ่งเป็นการที่เราจะไม่ยอมไม่ได้ เพราะถ้าจะคิดถึงส่วนประโยชน์ของ
 เด็กเหล่านั้นแล้ว ถ้ามาข้อยกับเราอาจที่จะหันให้มันถึงศาสนาคริสต์กันได้
 แต่ถ้าจะขยับปล่อยตามลำพังแล้ว เด็กพวกนั้นก็ประพฤติตามเยี่ยง
 อย่างของผู้ใหญ่ ส่วนเด็กผู้หญิงซึ่งจะท้องระวงมากกว่าผู้ชายนั้น เรา
 ไล่เขาไปเที่ยวผากไว้กับผู้หญิงแก่ ๆ ที่เขารักและผู้หญิงเหล่านั้นก็จัดการ
 ซ่อนเด็กผู้หญิงไว้อย่างที่พูดที่จะซ่อนไว้

แต่ถึงเราได้จัดการข่มกันเด็กเหล่านั้นไว้ก็จริง แต่เราจะอดอ้าง
 ไม่ได้ว่าเด็กเหล่านั้นจะพ้นอันตรายแล้ว ถ้าไทยยกพวกมาจับเด็กเหล่านั้น
 แล้วเราจะเกิดครุณมาก การที่ข้าพเจ้าเข้ามาให้ท่านฟังดังนั้น ก็ออก
 กลิ่นความสงสารพวกญวนเหล่านั้นไม่ได้ เพราะพวกญวนเหล่านั้นโดนหันมา
 จากเมืองญวนเพราะทนการจางและทนความเคียดครุณไม่ได้ ครั้นหันมา
 หาทาเช่นนั้นก็ได้รับความเคียดครุณยิ่งกว่าเก่าซึ่งตัวหนักกว่าพันแล้วเสีย
 อีก เพราะฉะนั้นพวกญวนไทยมากจึงคิดอพยพไปอยู่ที่เกาะปูลอกอนคอส ซึ่ง
 สำสนา และเขาพากันว่าพวกญวนจะอพยพไปอยู่ที่เกาะปูลอกอนคอส ซึ่ง
 เป็นเกาะที่พวกอังกฤษไปยึดไว้เมื่อเร็ว ๆ นี้ และอังกฤษกำลังสร้าง
 ข้อมที่เกาะนั้นซึ่งเป็นการทำให้อังกฤษเป็นใหญ่ฝ่ายเมืองจีนได้

พวกซอลันดาและอังกฤษในเมืองไทย

จดหมายมองเซนเซอร์เดอซีเซ ถึงผู้อำนวยการคณะต่างประเทศ

วันที่ ๔ เดือนมกราคม ค. ศ. ๑๗๐๘ (พ. ศ. ๒๒๕๑)

ข้าพเจ้าไม่ทราบว่าในเมืองฝรั่งเศสจะมีความเห็นถึงเรื่องเมืองไทย
ว่าอย่างไร แต่ข้าพเจ้าได้เห็นภัยของข้าพเจ้าเองว่า พวกซอลันดา
และพวกอังกฤษถือว่าเมืองไทยนี้เป็นเมืองที่สำคัญสำหรับการค้าขาย
อย่างยิ่ง คือพวกซอลันดาเกิดความไม่พอใจขึ้นมา จึงได้ขออนุญาต
อพยพออกจากเมืองไทยและเลิกห้างเสี่ยก้วย พระเจ้าแผ่นดินก็พระ
ราชทานพระราชานุญาตให้พวกซอลันดาออกจากเมืองได้ ครั้นความ
นี้ทราบไปถึงผู้อำนวยการใหญ่ที่เมืองยาคาเวีย ผู้อำนวยการก็ไม่พอ
ใจในการที่พวกซอลันดาได้ทำเช่นนั้น จึงได้บังคับให้พวกนี้กลับมายัง
เมืองไทยอีก และให้นำของอย่างใด ๆ งาม ๆ มาถวายเพื่อเป็นหน
ทางได้ ทำการชดได้ อย่างเต็ม ฝ่ายพระเจ้าแผ่นดินก็กริ้วในการที่พวก
ซอลันดาได้ทำการเช่นนั้น จึงทรงแสดงศดกและยังบังคับชกด้วย พวก
ซอลันดาก็ยอมทุกอย่าง แต่การที่พวกซอลันดายอมอ่อนน้อมเช่นนั้น
ก็หาได้ ทำให้พระเจ้าแผ่นดินคลายกริ้วไม่ พวกซอลันดาจึงทำกันทุก
อย่างที่จะพยายามให้หายกริ้วให้ ได้ เพื่อจะได้ตั้งต้นทำการได้ คือไป
อย่างเต็ม การที่เขาพยายามนั้นก็พึงมาสำเร็จปราดนาเมอชนเอง

ในชั้นพวกอังกฤษได้ส่งทศมาเจริญทางพระราชไมตรี ซึ่งได้เคย
มีมาแต่ก่อนในระหว่างประเทศทั้งสองนี้แล้ว และเพื่อจะขออนุญาตตั้ง
ห้างขึ้นอย่างเต็มด้วย

ในการที่ชาวยุโรปได้เข้ามาเฝ้าทำพระราชไมตรีเช่นนี้ พระเจ้ากรุงสยามทรงยินดีเป็นอันมาก แต่ภายนอกแกลังทำอิच्छอกต่าง ๆ แต่ความจริงนั้นทรงยินดีเป็นอย่างยิ่ง ที่ได้ทรงเห็นชาวยุโรปกลับเข้ามาในพระราชอาณาเขต และถ้าพวกฝรั่งเศสได้ เหาอย่างพวกชอลันดา และอังกฤษแล้ว พระเจ้ากรุงสยามก็จะทรงยินดีทำสิ่งที่จะเปรียบไม่ได้ตามความซื่อซื่อของท่าน ไปรคพิเศวระหัททวีย ว่าจะควรบอกให้ มองซิเออร์เดอองซาแตรงทรวาทวียหรือไม่

เรื่องผู้ว่าราชการเมืองปอนดีเชร์เจรจากราบเมือง
จดหมายมองซิเออร์เกิดถึงมองเซนเซอร์เมโกร
เมืองปอนดีเชร์ วันที่ ๓ เดือนกุมภาพันธ์

ค. ศ. ๑๗๑๑ (พ. ศ. ๒๒๕๔)

ทวียท่านสังฆราชเคอซาบูลได้ รัยจดหมายจากท่านเซอวาเลียเซแบค ซึ่งเวลานั้นเป็นเจ้าเมืองปอนดีเชร์ บอกความประสงค์ของวิรัชฝรั่งเศสในการที่คิดจะไปทำความตกลงกับพระเจ้ากรุงสยาม ตามข้อความที่บอกมาในจดหมายนั้น และถ้าท่านสังฆราชเห็นมีทางที่จะสำเร็จได้แล้ว ก็ขอให้ ท่านสังฆราชนำความกราบทูลแก่พระเจ้ากรุงสยามทวีย ตามข้อความที่ขอร้องการตกลงกับไทยนั้น ข้อที่สำคัญก็คือให้ การต่าง ๆ ได้คงเป็นไปตามหนังสือสัญญาที่ได้ทำไว้ กับพระเจ้าแผ่นดินองค์เก่าที่เป็นพระเจ้าแผ่นดินนั้น ซึ่ง พระราชทานทำ เรือ

เมืองมริคให้ แก่บริษัทรัฟเฟิล มองเซนเยอร์เคอชาบลุงนำความ
 นี้เรียนต่อเจ้าพระยาพระคลังและชนนางผู้ใหญ่อีกหลายคน เพื่อให้
 ความกราบทูลพระเจ้าแผ่นดินใหม่ ซึ่งได้ขึ้นครองราชสมบัติเมื่อ ค. ศ.
 ๓๗๐๙ (พ. ศ. ๒๒๕๒) และซึ่งเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าแผ่นดิน
 องค์ที่ราชที่สวรรคตเมื่อก่อน ค. ศ. ๓๗๐๙ (พ. ศ. ๒๒๕๒) นั้น แต่เจ้า
 พระยาพระคลังแลข้าราชการอื่น ๆ ก็ได้คอยสังฆราชอย่างเคร่ง ๆ จะ
 ขี้หลัดอย่างไรไม่ได้ และข้อที่เกี่ยวกับราชการระยกเมืองมริคให้แก่
 ฝรั่งเศสนั้นก็เกือบไม่พูดถึงเลย ตามข่าวที่ได้ทราบมาว่าบริษัทรัฟเฟิล
 ได้ยกให้เป็นหน้าที่ของมองซิเออร์มาลวงจักการต่อไปนั้น กระทำให้คณะ
 ยาคหลวงพวกเรามีความเกรงว่า ถ้ามองซิเออร์มาลวงเห็นว่าจะไม่
 ใ้เมืองมริคโดยดีแล้ว ก็อาจจะมายึดเมืองด้วยใช้กำลังก็จะเป็นได้
 ท่านสังฆราชอยากจะทราบความจริงว่า มองซิเออร์มาลวงจะคิดการ
 อย่างไรแน่ จึงได้ตกลงเมื่อปลายเดือนมกราคมปีนี้ จะให้
 ข้าพเจ้าไปยังฝั่งไทยเรือของพระเจ้ากรุงสยามลำหนึ่ง ข้าพเจ้าจึง
 ได้ออกเที่ยวทางเมื่อวันที่ ๓ เดือนกุมภาพันธ์ ค. ศ. ๓๗๓๐ (พ. ศ. ๒๒๕๓)
 พร้อมด้วยนายเรือและคนนำร่อง เที่ยวทางขกถึงเมืองคานาคัวและเมือง
 มริค เพื่อจะได้ลงเรือพร้อมกับนายเรือและคนนำร่องที่ไปด้วยกัน
 ครั้นเที่ยวทางอย่างเห็นคเห็นอย ๓๕ วัน ก็ได้ไปถึงเมืองมริค แต่การ
 ที่เที่ยวทางคราวนี้ได้รับความลำบากอย่างสาหัส จึงได้เที่ยวทางช้ามาก
 ข้าพเจ้าจึงคิดในใจจะพักอยู่ที่เมืองมริคต่อไป แต่เพ็ญพระเปนเจ้า

ไค้จัดการให้ข้าพเจ้าไค้ไค้รทางค้อไป ไค้มีเรือของแขกคามิเนียคน
 ๓ ชื่อเซซาเคอเลทัวลเป็นเพื่อนของเรา ไค้หนีพายเข้ามาอาศัยใน
 เมืองมริคยอมระไปส่งข้าพเจ้าที่ฝั่ง (Côte) ครั้นข้าพเจ้าไค้ไค้ไปถึงเมือง
 ปอนค้เซวี ก็ไค้ไปหาเซอวาเลียเซแบคเพื่อส่งจดหมายของมองเซน
 เยอวเคอชาบูล และเพื่อจะพุดด้วยปากถึงข้อความที่ไค้กล่าวมาข้าง
 คันแล้ว และจะพุดถึงเรื่องเงินยของบิครมองซีเออร์คอนชตันชซึ่ง
 ไค้ถึงแก่กรรมเมื่อ ค. ศ. ๑๗๐๘ (พ. ศ. ๒๒๕๒) และซึ่งมาตามคอนช
 ตันชจะต้องการ เพราะตัวเป็นคนยากจนด้วย เมื่อข้าพเจ้าไค้พุด
 กับเซอวาเลียเซแบคแล้วก็ได้รับความพอใจทุกอย่าง เพราะท่านผู้
 นี้ไม่ใช่แต่เป็นคนมีสติปัญญาสมกับตำแหน่งหน้าที่อย่างเกี้ยว แต่เป็น
 คนครีศเคียนที่ค้ว ท่านผู้นี้มีความรักภักดีของเราระและ
 นี่ยัดมองซีเออร์เคเซียมมาก และบอกกับข้าพเจ้าว่ามีความนี่ยัดมอง
 เซนเยอวเคอชาบูลมากเหมือนกัน ท่านเซอวาเลียเซแบคไค้รับรอง
 กับข้าพเจ้าว่า ตามที่พวกเรากลัวจะเกิดเรื่องขึ้นที่เมืองไทยนั้นเป็นอัน
 ไม่ค้อวิตก เพราะมองซีเออร์มาดวงยังไม่ไค้รับหน้าที่เป็นหัวหน้าของ
 บิรัช และถึงแม้ว่าเขาจะได้เป็นหัวหน้าของบิรัชแล้ว ก็จะไม่
 ใค้กำลังไปค้เมืองมริคเปนแน่ เพราะการที่จะใค้กำลังค้ที่เราวิตก
 นั้นจะไม่ได้ประโยชน์เท่าไรนัก ด้วยเหตุว่าเวลานี้ฝรั่งเศสยังเป็นไมค้ว
 กับไทยอยู่ ค้อว่าทุก ๆ บิรัชที่ฝรั่งเศสก็ไค้ไปอาศัยช้อมแซมเรือ
 ที่เมืองมริค ไทยก็รับรองอย่างค้ เมืองฝรั่งเศสจะต้องการอะไรไทย

หอสมุดกลาง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ก็จักทำให้โดยวิธีที่ไม่ต้องใช้ ไล่ห้วยมากมายเท่าไรนัก พระเจ้ากรุง
สยามองค์ที่สวรรคตก็ได้รับสิ่งไว้แก่เจ้าเมืองตะนาวศรีและเจ้าเมืองมริท
ให้รับรองให้ก็ และด้วยวิธีที่จะต้องการอะไรก็ให้จักทำให้ ขอนเมือ
มองซีเออร์หลุดได้ไปยังเมืองมริทก็ให้เห็นปรากฏอยู่แล้ว และพระ
เจ้าแผ่นดินองค์ใหม่ก็ได้มีรับสั่งกำชับอย่างนั้นเหมือนกัน

จดหมายมองเซนเบอร์เคอซีเซ
ถึงมองซีเออร์เฮแบคเจ้าเมืองปอนดีรี

ค.ศ. ๑๗๑๔ (พ.ศ. ๒๒๕๗)

ในจดหมายฉบับนี้ ข้าพเจ้าจะไม่กล่าวความให้ซ้ำกับจดหมายที่
ข้าพเจ้าได้มีมายังท่านซึ่งฝากมาทางเมืองมริทเมื่อ ๘ เดือนล่วงมาแล้ว (๑)
และที่ข้าพเจ้าได้กำชับให้ฝากไปโดยเรือลำแรกที่จะไปยังฝั่ง เรือที่เคอ
เข้าออกมีอยู่เสมอก่อบทุกระดู ข้าพเจ้าจึงหวังไว้ว่าท่านคงจะได้รับ
หนังสือของข้าพเจ้า และท่านคงจะทราบถึงการต่างๆ ที่ได้มีขึ้นในเมือง
ไทย ตามความคำร่ำของ ท่านที่ได้ออกมาให้ข้าพเจ้าทราบนั้นแล้ว
ข้าพเจ้าเชื่อว่าท่านคงจะมีความพอใจในรายงานของข้าพเจ้าที่ ได้ชี้แจงถึง
การต่างๆ ที่ข้าพเจ้าได้จัดไปเพื่อให้ถูกใจท่าน และคงจะพอใจในการที่
ข้าพเจ้าได้จัดเป็นการสำเร็จไปนั้นด้วย

(๑) สำเนาจดหมายที่อ้างนี้หาไม่

ทั้งแต่บัดนั้นมาการต่าง ๆ ก็คงอยู่ปรกติ กังขาพเจ้าได้ชี้แจงให้
 ท่านทราบแล้ว ทั้งฝ่ายไทยและฝ่ายเวหาได้จัดการอย่างไรต่อไปก็ไม่
 ตามที่ข้าพเจ้าได้บอกท่านไปว่าพระเจ้ากรุงสยามได้มีรับสั่งให้เตรียมบ้าน
 ที่เอกราชราชทูตฝรั่งเศสได้เคยพัก และให้ซ่อมแซมบ้านของพ่อค้า
 ฝรั่งเศสเพื่อจกให้เป็นที่พักของเจ้าพนักงานของบริษัท เพราะไทยเชื่อ
 ว่าท่านคงจะพาคนของบริษัทมาด้วยนั้น การทั้งสองอย่างที่รับสั่งให้ทำ
 นั้นหาได้ใคร่ทำกันไม่ เมื่อได้รับสั่งในเรื่องนี้เป็นเวลาที่พึงได้เสวยราชย์
 และเป็นเวลาที่เหมาะ พวกขุนนางซึ่งได้รับกระแสรับสั่งให้จกเรือนก
 ใต้ลงมือทำข้างในชั้นต้น แต่ภายหลังก็ไม่ไต่กระตือรือร้นอย่างไร การ
 ที่เข้าไปเช่นนั้นจะเป็นได้ด้วยเหตุหลายประการ ก็จะเป็นด้วยพระทัยของ
 พระเจ้าแผ่นดินสยามไป เพราะได้มีคนกราบทูลว่า การที่จะเป็นไมตรีและ
 ติดต่อกับฝรั่งเศสสักถึงความต้องการของฝรั่งเศสนั้น คงจะได้รับความ
 ยับคันของฝรั่งเศสซึ่งจะไม่เป็นประโยชน์แก่ประเทศสยามเลย อย่าง ๑
 หรือจะเป็นด้วยความรังเกียจของข้าราชการไทยที่มีหน้าที่ทำการนี้ เพราะ
 การที่จะซ่อมแซมบ้านตามรับสั่งนั้น ข้าราชการเหล่านี้ต้องออกทุนทรัพย์
 ของตัวเองซึ่งเป็นเงินไม่น้อยอย่าง ๑ หรือจะเป็นด้วยพวกชอลันคาทิก
 อำนวยภัย เพราะพวกชอลันคาทิกหาหนทางทุกอย่างที่จะชักชวนในความ
 คึกของท่านอีกอย่าง ๑ ก็จะเป็นได้ ในเวลานั้นพวกชอลันคาทิกได้ประจบ
 ประแรงเอาเจ้าพระยาพระคลังเป็นพวกของตัวแล้ว เจ้าพระยาพระคลัง
 คนนี้ในส่วนตัวเองก็เป็นคนก็อยู่ แต่ก็เชื่อถ้อยฟังคำของจีนผู้หนึ่งทุก

อย่าง ถ้าฉันผู้นี้จะพูดอย่างไรหรือจะให้ทำอย่างไร เจ้าพระยาพระคลัง
 ก็ทำตามใจฉันคนนทงสิ้น ฝ่ายพวกซอลันคาเห็นว่าฉันผู้นี้เป็นสายใต้ก็
 สำหรัยพุดจาเกลียดกล่อมเจ้าพระยาพระคลังไว้ จึงใ้เอาฉันคนนไป
 เลี้ยงและตั้งให้เป็นพ่อค้าของบริษัซซอลันคา และนอกจากทำการของ
 บริษัคแล้ว พวกซอลันคายังอนุญาตใ้ฉันผู้ทำการค้าขายในส่วนตัว
 ใ้คอก ซึ่งทำให้ฉันคนนใ้ไ้รบประโยชน์ถึงสองทาง เพราะฉนั้นฉัน
 ผู้จึงเข้ากับพวกซอลันคานัก ถ้าการทไทยซาไปนั้นจะเป็นค้วยเหตุหนึ่ง
 เหตุใ้คอกที่ข้าพเจ้ากล่าวมานี้แล้ว ข้าพเจ้าจะใ้คอกใ้ท่านทราวภายหลัง
 ในเวลาที่เรือลำเล็กลำ ๓ ซึ่งมาจากเมืองมัทราสจะใ้คอกออกจากเมืองน
 ในเวลานั้นข้าพเจ้าจะขอกใ้ท่านทราวว่า ในเรือนนี้ข้าพเจ้ามีความเห็น
 อย่างใ้คอกที่พอจะขอกใ้ แต่ความเห็นนี้เป็นความเห็นส่วนตัวข้าพเจ้าเอง
 และจะรับรองว่าเป็นความเห็นที่ถูกต้องก็ใ้คอกยังไม่ใ้คอก เพราะฉนั้นจึงควร
 จะรอใ้ใ้คอกความซึกเงินจีน และคอกอ่านสัยสวนใ้ใ้คอกความสว่างแจ่มแจ้ง
 เสียก่อนจะคอกว่า

ถึงแม้ว่าการที่พวกซอลันคาจะพุดจาแหย่และใ้คอกเป็นผลอย่างไรเป็น
 การที่ข้าพเจ้ายังแคงใจอยู่ก็จริงนั้น แต่ในข้อที่พวกซอลันคาคอกจะ
 ซึกขวางทำนนั้นเป็นการที่ข้าพเจ้าใ้คอกมีความสงสัยเลย เพราะพวก
 ซอลันคาใ้คอกพยายามอยู่เสมอเป็นนคัยที่จะซึกขวางในความคอกของท่านทุก
 อย่าง และความคอกของท่านจะมีอย่างไร พวกซอลันคาที่รู้ถึงอยู่เสมอ
 เวลานพวกซอลันคาขเจ้าพระยาพระคลังไว้เป็นหลัก และเจ้าพระยา

พระคลังก็พวกซอลันคาชอกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจนถึงกับและ
 เล่นอ้อยคั่วกันเป็นนิตย์ การที่กินกับเล่นคั่วกันนั้นได้ทำกันอย่างเบิกเผย
 จนถึงกับคนทั่วไปมีความปลาบปลื้มใจว่าเหตุใดจึงได้สนอกกันถึงเพียงนี้ การ
 ที่พวกซอลันคาชอกันเจ้าพระยาพระคลังประชุมสำหรับกินและเล่นกันนั้นก็มัก
 จะไปประชุมที่ขานเงินผู้หนึ่งซึ่งได้รักษาตำแหน่งหน้าที่เป็นพ่อค้าของห้างซอลันคา
 ชนผู้หนึ่งได้คิดขบถของเจ้าเมืองยาตาเวียมาก จนถึงกับพยายาม
 กัดกันมิให้พ่อค้าต่างประเทศเข้ามาในเมืองนี้เพื่อพวกซอลันคาชจะได้ทำการ
 ค้าขายได้แต่ฝ่ายเดียว เมื่อเร็ว ๆ นี้เองมีพ่อค้าอังกฤษคน ๓ มาจาก
 เมืองเบงกอล ได้มาหาว่าเรื่องนึ่งเรื่องการค้าขาย จนผู้หนึ่งได้แนะนำ
 กับพ่อค้าอังกฤษอย่างหนึ่งเป็นกันเอง ว่าถ้าอังกฤษจะเซ่งเฟื่องด้วยค้าขายเงิน
 ผู้หนึ่งแล้วก็ไม่ควรจะเข้ามาค้าขายในเมืองนี้ เพราะเป็นเมืองที่ขายจน
 กันการจะค้าขายสิ่งใดหากำไรยาก ฝ่ายพ่อค้าอังกฤษก็หาเชื่อไม่กล้า
 แสดงความปลาบปลื้มใจที่รู้ผู้หนึ่งพวกนี้ เพราะคนจีนผู้หนึ่งจึงพยายามจะให้
 พ่อค้าอังกฤษฉวยหายให้จึงได้ และจนจะสำเร็จไป หากว่ามีข้าราชการ
 ไทยได้บอกให้พ่อค้าอังกฤษ และได้แนะนำต่าง ๆ จนที่สุดได้ทำโอกาส
 ให้พ่อค้าอังกฤษคนนี้ได้ถวายเรื่องราว พระเจ้ากรุงสยามได้ทรงรับ
 เรื่องราวแล้วก็ได้มีกระแสรับสั่งอนุญาตให้พ่อค้าอังกฤษได้ทำการค้าขาย
 ได้ตามชอบใจ แต่ถึงกันนั้นเจ้าพระยาพระคลังและจีนผู้หนึ่งได้ทำให้พ่อค้า
 อังกฤษได้ รัยความลำบากและเคียดแค้นเป็นอันมาก จนถึงกับพ่อค้า
 อังกฤษคนนั้นก็กระดกจากเมืองไทยอยู่แล้ว

เจ้าพระยาพระคลังคนนี้เป็นคนที่พระเจ้าแผ่นดินที่สวรรคตไปรค
 ปรานมาก และพระเจ้ากรุงสยามองค์ปัจจุบันก็เกรงตามรอยพระราชบิดา
 ก็ไปรคปรานมากเหมือนกัน แต่การที่เจ้าพระยาพระคลังทำคามใจจีน
 ผู้เป็นพ่อค้าของบริษัทยศธันตาทุกประการนั้น จึงเป็นการกระทำที่
 ความคึกของท่านเป็นที่ติงชั้ไปหมด ฝ่ายพระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่ยังมี
 มีพระชนมายุน้อยไปรคแต่ในการเล่นให้เพลินพระทัย จึงมอบราชการ
 งามเมืองโดยมากให้เจ้าพระยาพระคลังจัดทำไป ส่วนเจ้าพระยาพระคลัง
 รัพระทัยของพระเจ้าแผ่นดินก็ได้ดำเนินการทุกอย่างให้เป็นทีคังพระราช
 ฤทัย เพราะฉะนั้นผู้เจ้าพระยาพระคลังไม่ชอบนั้นจึงตกอยู่ในฐาน
 ลำบากมาก แล้วเจ้าพระยาพระคลังก็ได้คึกขยายหาผู้หญิงจีนเข้าไปไว้
 ในพระราชวัง เพื่อให้คึกยวิไซ้พระมเหสีและเจ้านายผู้หญิง ส่วน
 ราชการฝ่ายหนั้นตำแหน่งใดที่เป็นตำแหน่งสำคัญ ๆ เจ้าพระยา
 พระคลังก็คังให้พวกจีนเข้ารัตำแหน่งนั้น ๆ และตำแหน่งหนาทที่เกี่ยว
 คึกการค้ำขาย เจ้าพระยาพระคลังก็คังให้พวกจีนเป็นหัวหน้า เพราะ
 หนั้นในเวลาการค้ำขายในเมืองไทยจึงตกอยู่ในมือพวกจีนทั้งสิ้น ถึง
 แม้พวกไทย มอญ แยก มลายู แยกมิไม่พอใจอย่างยิ่งในการที่
 ไทยลำเอียงเข้าข้างจีนเช่นนี้ ก็ไม่กล้าพูดจาคักค้านอย่างใด เพราะ
 ทรายอยู่ว่าพระเจ้าแผ่นดินทรงฟังเสียงพวกจีน โดยเจ้าพระยาพระคลัง
 เป็นสาย

ท่านได้ขอให้ข้าพเจ้าเล่าความจริงถึงการในเมืองไทยให้ท่านทราบ เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงได้เล่าความต่าง ๆ เหล่านี้โดยละเอียดเพื่อให้ทรงภัย ความต้องการของท่าน เพราะฉะนั้นเมื่อท่านได้ทราบแล้ว ท่านจะพิจารณาการอย่างไรก็ได้แล้วแต่ท่านจะเห็นควรตามสติปัญญาของท่านเถิด

จดหมายมองเซนเซอร์เคอซเซ
ถึงมองซิเออร์เฮแบต์ เจ้าเมืองปอนตีเซร์

ก.ศ. ๑๗๑๕ (พ.ศ. ๒๔๕๘)

ท่านคงจะได้ เห็นแล้วความจดหมายที่ข้าพเจ้าได้มีมาถึงท่านสอง ฉบับฝากมาทางเมืองมริคฉบับ ๑ ลงวันเดือนมีนาคม อีกฉบับ ๑ ลงวัน เดือนพฤศจิกายนก่อนนั้น ว่าข้าพเจ้าได้จัดการอย่างไร สำหรับพยายาม ความคึกของไทยในเรื่องที่ท่านได้กล่าวไว้ เพราะฉะนั้นในทันทีข้าพเจ้าจะ ได้รายงานให้ท่านทราบถึงข้าพเจ้าได้สัญญาไว้ ในจดหมายฉบับหลัง ว่า ผลที่สุดของการที่ข้าพเจ้าได้พยายามไทย ในเรื่องฝรั่งเศสจะขอเมือง มริคนั้น เป็นอย่างไร

การที่ข้าพเจ้าจะพยายามความคึกของไทยนั้น ข้าพเจ้าได้พิจารณา ๒ อย่างคือ ๑ ได้สอบถามและลองพูดคุยกับข้าราชการผู้ใหญ่หลายคน อีก อย่าง ๑ ข้าพเจ้าได้สอบถามพวกไทยที่ฉลาด ๆ ซึ่งอยู่ในที่นั้น ถ้า ฝรั่งเศสจะขอให้ ไทยยกเมืองมริคให้ฝรั่งเศสแล้ว คนไทยเหล่านั้นจะ เห็นเป็นอย่างไร แต่การที่ข้าพเจ้าสอบถามพยายามทั้งสองทางนี้ไม่ได้

ข่าวอันนี้ก็จะบอกให้ท่านทราบได้โดยวิธีข้าพเจ้าได้จัดการในเรื่องนี้
นั้นได้ทำดังนี้ คือเมื่อสองสามวันก่อน ข้าพเจ้าได้ให้หัวหน้าของ
โรงเรียนสามแฉกร ไปหาข้าราชการผู้ซึ่งได้นำความกราบทูลว่าท่านได้
มาถึงอินเดียเมื่อก่อน และได้กราบทูลถึงอริยาไคยของท่าน ทั้ง
กราบทูลด้วยว่าท่านกำลังดำริที่จะให้ไทยกับฝรั่งเศสได้กลับเป็นไมตรี
กันยิ่งขึ้นอีกนั้น เมื่อหัวหน้าโรงเรียนได้ไปพบกับข้าราชการผู้นี้ จึง
ได้แจ้งให้ข้าราชการผู้นั้นทราบว่า เรือจะออกแล้ว เพราะฉะนั้น
ข้าพเจ้าอยากจะทราบว่า พระเจ้ากรุงสยามจะทรงคอยเรื่องราวที่ข้าพเจ้า
ได้ถวายไว้แต่ก่อนนั้นอย่างไร เพื่อข้าพเจ้าจะได้แจ้งไปให้ท่านทราบ
ในเย็น เพราะเมื่อก่อนจะบอกไปให้ท่านทราบไม่ทันด้วยเหตุเรือได้
ออกเสียก่อนได้ รยหนึ่งสี่จากเมืองมวิต

ข้าราชการคนนั้นซึ่งเป็นผู้มีความรู้แต่ผู้เดียวถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ เมื่อ
ครั้งเกิดจลาจลนั้น และเป็นคนที่มีความเฉลียวฉลาดกว่าข้า
ราชการทั้งปวงในเมืองนี้ ได้ตอบว่าการเรื่องนี้เป็นการณ์สำคัญจะต้อง
บอกให้เจ้าพระยาพระคลังทราบเสียก่อน เพื่อเจ้าพระยาพระคลังจะได้
นำความขึ้นกราบทูลให้ทรงทราบ ในวันนั้นเองหัวหน้าโรงเรียนได้ไป
ยังบ้านเจ้าพระยาพระคลัง และได้ไปพูดอย่างเกี่ยวข้องกับที่ได้พูดไว้แก่
ข้าราชการในคอนเซ้า แต่หาได้บอกให้เจ้าพระยาพระคลังทราบว่า
ในเรื่องนี้ได้ไปพูดกับคนอื่นไว้แล้ว เจ้าพระยาพระคลังจึงได้ตอบโดย
ทำกิริยาเฉย ๆ ว่า “ให้ท่านราชทูตมาเถิด ไทยจะได้จัดรับรองอย่างดี

พระเจ้ากรุงสยามก็โค่นมรัยส่งไว้แล้วให้จ๊กเตรียมวงไว้ให้ราชทูตพัก และให้จ๊กบ้านไว้ให้พวกพ่อค้าที่จะมากับราชทูตอยู่ด้วย” หัวหน้าสามเงรจึงขอสำเนาคำสั่งนั้น เจ้าพระยาพระคลังก็เรียกเสมียนมาแล้วสั่งให้คัดสำเนาคำสั่งให้ แต่เพราะเหตุว่าคำสั่งนั้นก็ตรงกันกับที่ข้าพเจ้าได้ส่งไปให้ท่านในจดหมายฉบับก่อน ๆ แล้ว ในครั้งนั้นข้าพเจ้าจึงหาได้แปลส่งมาอีกไม่ ภายหลังมาอีกสองวันเจ้าพระยาพระคลังจะได้ทรงถึงกิริยาหายที่คนไข้แต่คงไว้หรืออย่างไรไม่ทราบ จึงใ้ให้คนมาบอกข้าพเจ้าว่า ถ้าข้าพเจ้าต้องการแล้วเจ้าพระยาพระคลังจะได้นำความเรื่องนกราบทูลพระเจ้าแผ่นดินให้ทรงทราบ ซ่อนเป็นการที่ข้าพเจ้าต้องการโดยแท้ แต่การที่จะกราบทูลนั้นข้าพเจ้าไม่ต้องการให้ซ่อนชื่อว่าข้าพเจ้าได้ข้อร้องอย่างไร มิฉะนั้นเจ้าพระยาพระคลังก็จะมาขอยกขอยกคุณข้าพเจ้าจึงได้ทำเป็นพูดว่า การที่ข้าพเจ้าได้มาแนะนำเช่นนั้นเป็นสิ่งที่น่ายินดีเป็นอันมาก และเป็นการที่เจ้าพระยาพระคลังควรระวังการโดยเต็มอกเต็มใจ เพราะเป็นหนทางที่จะให้เจ้าพระยาพระคลังหาความชอบต่อพระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่ได้ เพราะเรื่องนี้เป็นสิ่งที่พอพระทัยยิ่งกว่าเรื่องอื่น (ที่จริงเรื่องการที่เกี่ยวด้วยพระเกียรติยศคงจะพอพระทัยเป็นแน่ แต่ที่เกี่ยวด้วยยกเมืองมรุตให้ฝรั่งเศสคงจะทำให้กวันักหนา) โภยกเทศที่พอได้เสวยราชย์ใหม่ ๆ ก็ไ้รับสั่งที่พระราชบิดาของพระราชประสงค์มาช้านานแล้ว เพราะฉะนั้นในเรื่องนี้ควรระวังไว้คือจะควรกราบทูลหรือไม่นั้นก็แล้วแต่เจ้าพระยาพระคลังจะเห็นควรทั้งสิ้น เพราะ

การเรื่องนี้เป็นเรื่องที่เข้าใจกันอยู่แล้ว จึงขอให้เจ้าพระยาพระคลังตั้งตัว
ครองเสียให้ที และจะควรอย่างไรก็แล้วแต่เจ้าพระยาพระคลังจะจัดการ
ต่อไป เจ้าพระยาพระคลังเห็นว่าการศึกษาที่ได้ศึกษาคำสั่งสั่งมาให้ข้าพเจ้า
เป็นการพอแล้ว และไม่เห็นควรที่จะนำความกราบทูลให้ทรงทราบ

ในการที่จะนำเรื่องขึ้นกราบทูลตามที่เจ้าพระยาพระคลังพูดว่า ถ้า
ข้าพเจ้าต้องการแล้วก็จะนำความกราบทูลให้ขึ้น ข้าพเจ้าไม่ต้องการให้
เจ้าพระยาพระคลังรู้สึกได้ว่าข้าพเจ้าได้ขอให้ให้นำความกราบทูล เพราะถ้า
เป็นการที่ข้าพเจ้าขอเรื่องแล้วก็จะเท่ากับเป็นการที่ข้าพเจ้าจะขอเผ้าด้วย ทั้ง
จะตรงกันข้ามกับหนทางที่ควรจะดำเนินในเรื่องนี้ เพราะเหตุว่าด้วย
ประการทั้งปวงจะต้องให้ตาโลกเห็นว่าไทยเข้าหาฝรั่งเศส หาใช้ฝรั่งเศส
เข้าหาไทยไม่ ถ้าแม้ว่าการเรื่องนี้ได้เกิดขึ้นในแผ่นดินก่อนทั้งสอง
รัชกาล ก็ถือว่าในแผ่นดินก่อน ๆ ได้ทราบกันว่าในประเทศอินเดียมี
ราชทูตของพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสซึ่งพร้อมอยู่ที่จะมาเจรจาการบ้านเมือง
เพื่อให้พระราชไมตรีซึ่งเคยมีอยู่ในระหว่างประเทศสยามและประเทศ
ฝรั่งเศสได้คงมีต่อไปอีก และราชทูตคนนี้อาจจะเข้ามาถึงกรุงศรี
อยุธยา เพื่อมาเจรจาการเหล่านี้ได้ขึ้น ชาวสยามก็คงจะมีความยินดี
อย่างยิ่ง และถ้าได้จัดการไว้ราชทูตเหมือนเมื่อครั้งรัชเชอวาเลียเคอ
ไซมอนด์ หรือมองซีเออร์เคอလာลแบและมองซีเออร์เซเบเรต์แล้วไทยก็
จะปลื้มทาน้อยไม่ แต่มาในสมัยนี้ไทยก็เฉื่อยชาเฉื่อยไปหมด จนที่สุด
การที่จะสร้างหรือคบแค้นวังสำหรับไว้ราชทูต และการที่จะซ่อมแซม

บ้านสำหรับให้พ่อค้าฝรั่งเศสพักนั้นก็ก่เคยซาไม่กระตือรือร้นกันเลย
 การทำงานทำให้ข้าพเจ้าแน่ใจจนอีกตามที่ข้าพเจ้าได้บอกท่านมาโดยข้าพเจ้า
 ในจดหมายก่อน ๆ สองฉบับแล้วนั้น ว่าพวกซอลันคาได้เกลี้ยกล่อม
 หรือ จะว่า ซือ เฮา เจ้าพระยา พระคลัง กับ ข้าราชการ อื่น ๆ อีก หลายคน
 เข้าเป็นพวกของตัวหมดแล้ว ในข้อที่ว่าซือนั้นเฉพาะเจ้าพระยาพระคลัง
 เป็นของแน่ เพราะหัวหน้าของห้างซอลันคาซึ่งคงอยู่ในเมืองนี้ได้พักกับ
 คน ๆ ๓ ซึ่งเป็นที่เชื่อใจได้ ว่าหัวหน้าห้างได้รีบส่งจากยาคาเวียว่า
 ถ้าเจ้าพระยาพระคลังจะต้องการอะไร ก็ให้ห้างจัดหาให้ทุกอย่าง

การที่ข้าพเจ้าได้จัดการตามความคึกของไทยในเรื่องฝรั่งเศส
 นั้น เป็นเรื่องคึกที่ใครเล่ามาข้างนั้น ข้าพเจ้าเห็นว่าไทยเคยเมินมาก
 จึงเห็นว่าการตั้งข่งที่ท่านได้ทำไว้ในวันไม่หวังว่าจะเป็นสำเร็จได้ คือ
 ว่าคงจะจัดการไม่ให้เป็นการเสียพระเกียรติยศของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสไม่
 ได้ และฝ่ายบริษัทก็คงจะไม่ต้องเสียใจภายหลังที่ตัวจะต้องลงทุนมาก
 มาย แต่ไม่ไ้ประโยชน์อย่างใด

ในข้อที่จะถามความเห็นของพวกฝรั่งเศสที่อยู่ในเมืองว่า เขา
 คึกเห็นอย่างไรในเรื่องนั้น ข้าพเจ้าจะต้องบอกเสียก่อนว่า ทั้งแต่
 ใดคักกลงปรองคองกับไทยมานั้น ยังคงเหลือชาวฝรั่งเศสแต่สามคน
 เท่านั้น ในสามคนนั้นมีอยู่สองคนที่พอมีความรู้ที่จะทำมาหากินพอเลี้ยง
 ครอบครัวเท่านั้น แต่นอกจากนั้นไม่มีความรู้อย่างใดเลย เพราะ
 ฉะนั้นยังคงเหลือแต่ชาวฝรั่งเศสอีกคนเดียว ซึ่งมีสติปัญญาพอที่จะ

ปลูกอาหารไร่ไค้ คือ มองซีเออร์ ชายอนโน ซึ่งไค้มาอยู่ในเมืองนี้
 ช้านานมาแล้ว และซึ่งไค้เกยวเมือครั้งเกิดกลางลไมไ้ใช้น้อยควัย และ
 ในระหว่างที่กำล้งเกิดครันอนันไ้ไค้คำเนิรการโคยระวังตัวอย่างคิ ทำน
 ผู้นมีความมรั ในอัยาศัยของไทยพอที่จะเซือถือไค้ ไค้ไค้ไม่ต้องกล้ว
 ว่าเขาจะเข้าใจผิดคยอย่างไค้ มองซีเออร์ชายอนโนเป็นคนทีชาวต่างประเทศ
 ทั้งหลายในเมืองนนี้บถิดมาก เมือการงารทคชคักพวกชาวค่างประเทศ
 ก็มาปลูกอาหารไร่มองซีเออร์ ชายอนโนอยู่เสมอเป็นนคัย และถ้าม
 การไค้ไค้เดียวกันในระหว่างพวกชาวค่างประเทศ ก็มิกจะขอใ้มองซีเออร์
 ชายอนโนเป็นคนกลางช้ชากในช้อไค้ไค้ไค้เหล่านัน ฝ่ายพวกไทยก็ม
 ความนบถิดรักไค้มองซีเออร์ ชายอนโนมากเหมือนกัน และยกบ่ของ
 เหมือนกับมองซีเออร์ ชายอนโนไค้ไค้ไค้เป็นช้วราชการเก่า ซึ่งเคยไค้
 เป็นผู้ว่าวราชการเมือ และในระหว่างที่ว่าวราชการเมือช้อยันไ้ไค้ทำ
 ใ้ไค้คนทั้งหลายพอใจทั้งนัน เพราะฉนันช้วพเจ้าจึงอยากจะทรวายว่า ใน
 การที่ฝรังเศสจะขอเมือองมวิทจากไทยอนัน มองซีเออร์ ชายอนโนจะมี
 ความเห็นอย่างไค้ ในเรอองนช้วพเจ้าไค้เคยพคกับมองซีเออร์ ชายอนโน
 หลายครั้ง เพื่อคยบสั่งเกคว่าเขาจะคยบค้ำช้อยหรือจะเปลี่ยนแปลง
 อย่างไค้ ช้วพเจ้าไค้ช้บยบถิดบระโยชน์ในการที่ฝรังเศสจะไค้ค้อยที่
 เมือองมวิท และไค้เล่าว่าไทยก็ไค้บวรองไว้แต่เกิมแล้วว จะไค้ยก
 เมือองมวิทใ้แก่ฝรังเศส มองซีเออร์ชายอนโนจึงไค้คยบช้วพเจ้าว่าไม่ควร
 จะนกลบยว่า ไทยจะยกท่าเวือนใ้แก่ฝรังเศส เพราะไทยถิดวว่า

เมืองมริค เป็นเมืองที่สำคัญสำหรับ ทำการค้าขาย ติดต่อกับ เมืองมอญ เมืองเบงกอลและฝั่งคอโรมันเคด การที่ไทยได้รัยรับรองไว้แต่ก่อน ๆ นั้น ก็ไม่ใช่ประสงค์อะไรนอกจากจะพาคให้ถูกใจฝรั่งเศส เพื่อล่อให้ ฝรั่งเศสแต่งราชทูตมา เพราะการที่มีราชทูตมาเช่นนั้นเป็นเกียรติยศ ต่อไทย ทั้งไทยก็ได้กำไรด้วย ถ้าหากไทยจะถูกบังคับเพราะเหตุที่ตัว รัยรับรองไว้ และจำเป็นจะต้องทำตามที่รัยรับรองไว้แล้ว ไทยก็คง สัญญาชอบหมดทุกอย่าง แต่ลงปลายไทยก็คงจะไม่ทำตามที่ได้สัญญา ไว้ ถ้าจะยกภายนอกก็เหมือนไทยจะเป็นอิสระช่วยฝรั่งเศสให้มาตั้งค้า ขายในแห่งต่าง ๆ ที่ไทยได้อินญาไว้ก็จริงอยู่ แต่ภายในไทยก็คิด ขยายต่าง ๆ หลายนับอย่างที่จะชักชวนไม่ให้ฝรั่งเศสตั้งอยู่ได้ และ ถ้าหากว่าพวกฝรั่งเศสจะจัดการแก้อภัยของไทยจนได้ มาตั้งการค้าขาย ได้แล้ว ไทยก็คงจะพยายามรังแกข่มเหงที่สุดที่จะทำได้ นั้นและ เป็นความเห็นของมองซิเออร์ซาบอนโน ซึ่งตรงกับความเห็นของพวก ขาคหลวงและนักเรียนของเรา และพวกนักธุรกิจนิสัยของไทยได้ ก็ เหมือนกัน

สถาบันวิทยบริการ

ถ้าจะสรุปรวมความแล้ว ความเห็นของคนทั้งหลายในเรื่องนี้ มีดังนี้ คือ ๑ ทำอย่างไร ๆ ไทยก็คงไม่เต็มใจยกเมืองมริคให้แก่ฝรั่งเศส ๒ ถ้าฝรั่งเศสได้แต่งราชทูตมาและมีเครื่องราชบรรณาการอย่างก็และงาม มาด้วย ก็คงจะทำให้ ไทยรัยรับรองอีกว่าจะได้ยอมยกเมืองมริคให้แก่

ฝรั่งเศส ๓ แต่ถึงไทยจะรับรองและสัญญาว่าจะยกเมืองมริคให้ฝรั่งเศส
 อย่างไรก็ตาม ไทยก็คงไม่ยกให้ นอกจากจะใช้กำลังแล้วทำอย่างไร
 ฝรั่งเศสก็คงจะไม่ไ้เมืองมริค - ๔ ถ้าแม้ว่าไทยจะทำอย่างอื่นไม่ได้
 นอกจากแกล้งทำเป็นที่จะช่วยให้ฝรั่งเศสได้ ไปตั้งที่เมืองมริคแล้ว ไทย
 ก็คงจะคิดขยายต่าง ๆ มิให้ฝรั่งเศสตั้งอยู่ได้ & หากว่าฝรั่งเศสจะจับ
 การไปอยู่เมืองมริคให้จงได้ โดยใช้กำลังทหารก็ตาม หรือจะเอา
 เงินหว่านก็ตาม หรือจะคิดขยายก็อย่างใดก็ตาม แต่ก็จะวิวาทกับ
 ไทยเสมอไม่ขาดเลย และไม่ช้าก็เร็วไทยก็คงจะทำกับฝรั่งเศสเหมือน
 กับพวกญวนได้ ทำกับอังกฤษที่ปัลโลคอนคองเมื่อ ๓-๔ ปีนี้เอง และ
 การที่ไทยจะคิดการเช่นนั้น ก็อาจทำด้วยกำลังของตัวเอง หรือจะใช้
 พวกแขกพราหมณ์และแขกมลายู ซึ่งอยู่ตามเกาะต่างๆ ใกล้กับประเทศ
 สยามก็ได้ ถ้าเสียงของข้าพเจ้าจะม่านำหนักย่างแล้ว และเพื่อจะยืนยัน
 ันว่าความเห็นตามที่กล่าวมาแล้วเป็นความเห็นที่ถูกต้องนั้น ข้าพเจ้าจะ
 ต้องขอยกให้ท่านทราบว่า ตั้งแต่ข้าพเจ้าได้มารู้จักกับคนไทย ความ
 เห็นของข้าพเจ้าก็ตรงกับความเห็น & ข้อซึ่งได้กล่าวมาแล้วนั้น เพราะ
 ฉนั้นข้าพเจ้าเห็นว่าท่านควรจะถือความเห็นไว้เป็นหลัก เพราะเป็น
 เรื่องที่จะพูดในที่อื่นไม่ได้

การที่เจ้าเมืองตะนาวศรีได้เออเพื่อแก่เรือฝรั่งเศสซึ่งได้แวะเข้าไป
 ที่เมืองมริคเพื่อทำการซ่อมแซมเรือนนั้น จะต้องถือว่าเป็นด้วยน้ำใจอัน
 ดีของเจ้าเมืองนั่นเอง เพราะการที่เออเพื่อนไม่ได้เออเพื่อเฉพาะเรือ

ของฝรั่งเศส แต่เจ้าเมืองตะนาวศรีได้ ขอเพื่อแก่คนทั่วไป เพราะ
 เมื่อก่อนเจ้าเมืองคนนี้จะออกไปรับหน้าททเมืองตะนาวศรี ก็โดยออกกับ
 ข้าพเจ้าไว้ว่าจะคงใจขอเพื่อแก่คนทั่วไป แต่ท่านเจ้าเมืองคนนั้นคงจะไม่
 ใค้อยู่ในตำแหน่งนานเท่าไรนัก เพราะหลานของเจ้าเมืองคนนี้ได้ถูกหา
 ว่าเป็นขบถระคิกชิงราชสมบัติ และศาลก็ได้ตัดสินประหารชีวิตทั้งลูก
 ทัวยอีกคน ค แต่พระเจ้ากรุงสยามซึ่งมีพระอริยาอัษณ์เต็มไปทัวย
 พระเมตตาการณา ได้ทรงไปรคยกไทยประหารชีวิต แต่ให้คงมี
 ไทยจำคุกกลตอกชีวิต

ความกตขบคน

ว่าด้วยเรื่องไทยกตขบคนคณะบาดหลวงในเมืองไทย

เมื่อ ค.ศ. ๑๗๓๐ (พ.ศ. ๒๒๗๓)

สังฆราชเดเช็ยเดอเกราเล เป็นผู้แต่ง

เมื่อเร็ว ๆ นี้เองพวกเราได้หวังไว้ว่า ในบ้นคอบ ค.ศ. ๑๗๓๐
 (พ.ศ. ๒๒๗๓) พวกเราจะไค้สละเลิกเนื้อสำหรับให้เป็นเกียรติยศต่อ
 พระเป็นเจ้า แต่หากว่าพวกคัทรของศาสนายังไม่ถึงกับคองให้เรา
 สละเลิกเนื้อ เพราะฉนั้นในทนะคองเล่าพอเป็นสังเขปว่า คัทร
 ของศาสนาไค้ทำการอย่างไค้เพื่อให้เสียเกียรติยศของพระเป็นเจ้า และ
 เพื่อให้เสื่อมเสียแก่ศาสนาทัวย

ต้นเหตุของเรื่องที่จะเกิดขึ้น

มีเด็กอยู่คน ๓ ชื่อเต็ง ซึ่งแต่ก่อนนับศาสนาเคยได้ทำการหน้าที่ใหญ่ และซึ่งมารดาในเวลานี้ยังเป็นคริสเตียนอยู่ ครั้นบิดาได้ถึงแก่กรรม แล้วนายเต็งก็คงยังอยู่ในบ้านของบิดาคือไป แล้วภายหลังญาติของ นายเต็งได้เก็บทรัพย์สินสมบัติของมารดานายเต็งไปจนหมดสิ้น แล้วจึง ได้มารดานายเต็งให้ออกจากบ้าน มารดานายเต็งหมกเหมอหมกคว และไม่มีที่ที่จะอยู่แล้ว จึงได้ไปอาศัยอยู่กับสังฆราชเคอซาบูล ท่านสังฆราชก็ได้ช่วยเหลือออกหนุนทุกอย่างเท่าที่จะทำได้ ครั้นมา ภายหลังไม่ช้าเท่าไรนัก นายเต็งก็ตกมาจากที่สูงจนขาแลแขนหัก ญาติของนายเต็งจึงได้ออกจากบ้านให้ไปอยู่กับมารดาต่อไป ฝ่าย มารดาก็เป็นคนยากจนที่สุดไม่มีกำลังพาหนะจะรักษายุติวงศ์ จึงได้ทำ หนึ่งสี่ยกยบุตรให้กับสังฆราชเคอซาบูล ตามแบบธรรมเนียมของเมืองนี้ ครั้นได้จัดการรักษานายเต็งอยู่หลายเดือน นายเต็งก็หาย แต่ขาและ แขนนั้นยังไม่มีการรักษา ท่านสังฆราชไม่ไว้ใจ จึงได้ทูลขออนายเต็งต่อ พระเจ้ากรุงสยาม ก็โปรดพระราชทานยกนายเต็งให้แก่สังฆราช

ครั้นนายเต็งอายุได้ประมาณ ๘ ขวบ ได้มีความเล่าเรียนใน ทางสาส์นาก็ชอบเขารักโดยเต็มใจ นายเต็งได้เล่าเรียนอยู่ในโรงเรียน ๓๐ ปี ได้เล่าเรียนหาคุณความดีสำหรับมีใจเผื่อแผ่ช่วยเหลือมนุษย ใจได้เข้าทำพิธีโกนศีรษะเข้าคณะชากหลวง ฝ่ายญาติของนายเต็ง ไม่พอใจให้นายเต็งอยู่กับพวกเขา จึงได้ทำเรื่องราวถวายสมเด็จพระ อนุชาของพระเจ้าแผ่นดิน - ขอให้ชากหลวงส่งนายเต็งคืนให้มาอยู่กับ

ญาติ สมเด็จพระอนุชาทรงอนุญาตตามคำร้องขอพวกญาติ จึงรีบสั่งให้พวกข้าราชการมายังโรงเรียน เพื่อสั่งให้เรวาคันตวันายเต็งให้ ฝ่ายนายเต็งออกถนัดอยู่ไม่ได้ จึงได้ไปเฝ้าสมเด็จพระอนุชา ๗ ทรงกริ้วหนัก จึงมีรับสั่งให้เจ้าพนักงานรถอกเสื่อยาวออกจากคันนายเต็ง และให้นายเต็งแต่งตัวอย่างไทย แล้วจึงทรงมอญคันนายเต็งให้ข้าราชการคุมตัวไว้

ภายหลังสักสองสามวัน สมเด็จพระอนุชาได้ รับสั่งให้หานายเต็งไปเฝ้า และมีพระกระตักถามว่า นายเต็งได้ ไปเข้าวัดด้วยเหตุใด นายเต็งได้ทูลตอบว่า “เพราะเห็นว่าศาสนาคริสต์เคยเป็นศาสนาที่ดี” สมเด็จพระอนุชาจึงรับสั่งถามว่า “พระเป็นเจ้าของเอง จะทำให้เองพนมมือซาไคหรือ” นายเต็งจึงทูลตอบว่า “ได้เช่นแน่ เพราะพระเป็นเจ้ามีอำนาจมาก” สมเด็จพระอนุชาจึงมีรับสั่งให้เขาไม่ เรวิวเฉยชื่อนายเต็ง นายเต็งทูลถกเฉยชื่อนโคสียงสามทักก็ร้องขานว่า จะยอมทำตามรับสั่งของสมเด็จพระอนุชาทุกประการ สมเด็จพระอนุชาจึงรับสั่งให้นายเต็งเอาข้าวขยไม่กางเขนและให้กรวยพระพุทธรูปเสีย นายเต็งก็ทำตามรับสั่งทั้งสองประการ สมเด็จพระอนุชาจึงให้ นายเต็งระยช้อพวกเขารัตรวม ๓๓ คน ซึ่งเป็นคนไทยบ้างมอญบ้าง ครั้นนายเต็งได้รักษาแผลถกเฉยชื่อนหายแล้ว สมเด็จพระอนุชาก็ยังค้ำให้ยวชเป็นภิกษุ และการทวยชนก็ได้ทำตามพิชยวชของไทยทุกอย่าง การที่นายเต็งมีใจกลับถกเช่นนี้ได้ทำให้พวกเราเสียใจเป็นอันมาก แต่นายเต็งก็ร้องอยู่เสมอว่า ที่ทำเช่นนี้ก็เพราะความกลัว แต่ในใจจริงก็ยังคงนับถือพระเยซูอยู่เสมอ

แล้วสมเด็จพระอนุชาไค้ให้ข้าราชการมาหาพวกเรา กล่าวไทย
 มองเซนเซอร์เทอโรชาติ ในการที่รับนายเค็งเจ้าโรต มองเซนเซอร์เทอ
 โรชาติจึงได้ตอบว่า “นายเค็งคนนี้ไค้เขารักก่อนที่ข้าพเจ้าไค้เข้ามาใน
 กรุงสยาม อยู่แล้ว” สมเด็จพระอนุชาไค้ทรงทราบในคำตอบของ
 มองเซนเซอร์เทอโรชาติ ก็มีไค้รับสั่งอย่างไรต่อไป แต่ทรงหาช่องทาง
 ที่จะเรีย โรงเรียน วัด และบ้านของเรากลับมาพราหมณ์ให้จึงได้ แต่ผลที่สุด
 เรามีสถานาอันชอบธรรมในทันที สมเด็จพระอนุชาไค้ก็ทรงหาสำเร็จไม่
 เรื่องนี้เป็นปฐมเหตุที่จะทำให้ไทยก่อกบฏขึ้นคนพวกเรา เรื่องที่ ๒
 เป็นเรื่องกึ่งนี้

มีเจ้าเซอพระราชวงศ์เก่าองค์ ๑ แสดงพระองค์ว่าเป็นเพื่อนกับ
 พวกเรา ไค้พาเจ้านายอื่น ๆ กับพระสงฆ์มากพิศวงศของเรายู่เสมอ
 จึงไค้ยอมหนังสือศาสนาของเราจากท่านสังฆราชาไปหลายเล่ม เจ้าองค์
 ไค้หนังสือเหล่านั้นไปแล้ว ก็นำไปถวายสมเด็จพระอนุชาของพระเจ้า
 แผ่นดิน โดยทรงเชื่อว่าสมเด็จพระอนุชาคงจะทรงไปรศศาสนาของเรา
 เหมือนกับพระองค์เหมือนกัน หนังสือเหล่านั้นกล่าวถึงคุณความดีและ
 อภินิหารของพระเป็นเจ้า กล่าวถึงเรื่องที่ว่าตายแล้ววิญญาณจะไป
 เกิดใหม่หรือไม่ และมีข้อขบขญหาถามพระสงฆ์ไทยถึงข้อนี้ ซึ่งพระสงฆ์
 ทยอยไม่ไค้ได้ขานของค์เดียว ครั้นสมเด็จพระอนุชาไค้ทรงอ่านหนังสือ
 เหล่านั้นแล้ว ก็มีพระประสงค้จะต้องการหนังสืออื่น ๆ ที่เขียนไว้เป็น
 ภาษาไทย จนที่สุดหนังสือที่เราเคยอ่านใน โยสถนั้นก็ค้องพระประสงค้

ด้วย จึงมีรับสั่งให้ข้าราชการมารับหนังสือเหล่านั้นไปจากพวกเรา การที่เป็นดังนี้ก็ทำให้เราหนักใจมาก เพราะเราขอว่าหนังสือเหล่านั้นไม่มีก็บอกไม่ได้ และถ้าจะไม่ให้ไปก็จะกลัว อีกประการ ๓ เราก็นึกอยู่ว่า หรืออย่างที่พระโศคนิที่พระเป็นเจ้าจะต้องการให้เจ้านายเหล่านั้นได้รู้ความสว่าง เพราะในราชสำนักไม่เคยไปสอนศาสนาคริสต์เคยเลยกระมัง เมื่อก็คงได้ทั้งนี้เราจึงได้มอบหนังสือเหล่านั้นให้ข้าราชการรับไปถวายสมเด็จพระอนุชา

ตั้งแต่นั้นมา พระเจ้ากรุงสยาม ทั้งเจ้านาย ข้าราชการผู้ใหญ่ ได้มี ประชุม ปรีกษา ทวี่อ ได้เถียง กัน ถึง เรื่อง ศาสนา อยู่หลาย เดือน แต่การที่ประชุมยุดูกษานัน ทำให้ทำให้เห็นความจริงของศาสนาไม่กลั้มทำให้ไทยหลบตาหนีลงไป และใจแข็งข็งขึ้นไป จนถึงกับพวกพระสงฆ์อันนัยจำนวนไม่ถ้วน ซึ่งหากินทางศาสนาอันไม่จริงนั้น ได้ร้องขึ้นขอให้ต่างศาสนาคริสต์เคยนเสี่ยอย่าให้ มีเลย

สถาบันวิเทศบริการ

มองเซนเซอร์เทเช็บเคอเกราเล ถูกชักถาม

ภายหลังอีกหลายวันพระเจ้ากรุงสยาม ได้มีพระราชโองการให้พวกเราไปยังศาลสูงตามวันที่กำหนดมา ครั้นถึงวันกำหนดพวกเรา ๕ คน คือ มองเซนเซอร์เคอโรชาติ มองซิเซอร์เลอแมร์ กับยากทลงอีก ๓ รูป ได้ไปยังศาลตามเวลาที่ไว้ ทั้ง ๕ คนนี้ล้วนแต่ชำนาญ

ภาษาไทยทุกคน พอพวกเขาได้ไปถึงศาล เจ้าพระยาพระคลังก็สั่งให้เรานั่งลงกยพิน โดยไม่ยกเว้นในเกียรติยศของสังฆราชอย่างใด

แล้วเจ้าพระยาพระคลังจึงพุดโดยอ้างพระราชโองการว่า มีข้อที่จะต้องกล่าวโทษสังฆราชหลายข้อ ซึ่งเป็นความผิดที่สังฆราชได้ทำไว้ มองเซนเยอร์เทอโรซาดีจึงได้ตอบว่า มองเซนเยอร์เทอโรซาดีไม่รู้ตัวเลยว่าได้ทำการสิ่งใดที่จะให้พระเจ้ากรุงสยามกริ้ว เพราะฉะนั้นขอให้เจ้าพระยาพระคลังชี้ข้อผิดให้ทราบด้วย เจ้าพระยาพระคลังจึงได้เรียกเสมียนศาลมา แล้วมอบหนังสือซึ่งจดคำถามไว้ให้เสมียนอ่านคัง ๆ และแจ่มแจ้ง เมื่อเสมียนได้อ่านคำถามแล้ว เจ้าพระยาพระคลังก็จัดการถามด้วยปากเป็นข้อ ๆ คำถามและคำตอบของเรา มีดังนี้

คำถาม ท่านสังฆราชมีพยานหลักฐานที่จะอ้างได้หรือไม่ ว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ขออนุญาตต่อพระเจ้ากรุงสยาม ให้พวกสังฆราชมาทำการและตั้งบ้านเรือนในเมืองนี้

คำตอบ ขอนมีพยานหลักฐาน อันแน่นอนโดยพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสและสังคยาปา ได้มีพระราชสาสนและศอกอักษรมาถวายพระเจ้ากรุงสยาม ฝ่ายพระเจ้ากรุงสยามก็ทรงเติมพระทัยพระราชทานพระราชนุญาตตามที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสและสังคยาปาได้ขอร้องมา และพยานในเรื่องนี้ยังมีอีกที่พระเจ้ากรุงสยามได้ โปรดให้สร้างวัด และบ้านพระราชทานแก่พวกเขา

คำถาม ท่านสังฆราชมาอยู่เมืองนี้ประสงค์จะรักษาพระราชไมตรีในระหว่างพระเจ้ากรุงสยาม และพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสหรือไม่

คำตอบ ทั้งใจจะรักษาและข้าพเจ้าก็จงรักษาพระราชไมตรีนี้ด้วย
ความเต็มอกเต็มใจโดยแท้

คำถาม ถ้าท่านสังฆราชมาอยู่ในเมืองนี้โดยทั้งใจจะรักษาพระราช
ไมตรีในระหว่างพระเจ้าแผ่นดินทั้งสองแล้ว เหตุใดสังฆราชจึงทำการ
ตัดพระราชไมตรีนี้ โดยเทศน์ตีเคียนศาสนาของพระเจ้ากรุงสยามเล่า

คำตอบ การเทศน์ทั้งสองศาสนาคริสต์เคียนนั้นคงจะเป็นสายเชือก
สำหรับเชื่อมพระราชไมตรีในระหว่างพระเจ้าแผ่นดินทั้งสอง และพวก
ข้าพเจ้าได้ตั้งใจแต่จะสอนความจริงทุกแห่งเท่านั้น

คำถาม ถ้าเช่นนั้นเหตุใดท่านจึงยกย่องศาสนาของท่านนัก และ
ตีเคียนคนหมิ่นศาสนาของพระเจ้ากรุงสยามนักเล่า

คำตอบ เพราะเหตุว่าในโลกนี้มีแต่พระเป็นเจ้าองค์เดียวที่เข
ผู้สร้างฟ้าและดินและปกครองการทั่วไป เพราะฉะนั้นสำหรับมนุษย์เรา
ก็ควรจะมีแต่ศาสนาอันเดียว ซึ่งจะพาเราไปสู่ที่ที่เท่านั้น

คำถาม ในหนังสือเหล่านี้ ท่านสังฆราชได้เอาความจริงและความ
เท็จปนกัน และใช้คำล่อลวงซึ่งทำให้ราษฎรเข้าใจผิด เพราะราษฎร
เหล่านี้เป็นคนขยาบ ใจเขลาไม่รู้จักจะแยกความจริงออกจากความเท็จได้
ฟังแต่ถ้อยคำที่ไพเราะแก่หูทั้งหลาย เพราะฉะนั้นท่านสังฆราชทำการ
หลอกลวงราษฎรเพื่อให้เขาเข้าวัด

คำทอຍ พระเปนเจ้าไม่ไปรทเลยในการที่เวาระหลอกลง พวก
เราเทศนาสั่งสอนแต่สิ่งทีจริงทั้งนั้น เราไม่ไ้ยงคัมภักชัผู้ใด เพราะศาสนา
ของเราห้ามไม่ให้ยงคัมภักชั เวรยัคนเข้ารีตแต่เฉพาะผู้ทีไ้แลเห็น
ความจริงแล้วกั้เข้ามาหาเราเท่านั้น เราไม่ไ้เอาเงินหรือคำสัญญา
อย่างใด ๆ ด้ให้คนเข้ารีตเลย เราไ้ทำทานแก่คนจนตามคุณานุรูป
ของเรา และทานอนันั้นเราไ้ทำตลอดแผ่ไปด้ถึงคนไทยสามัญด้วย

คำถาม ถ้าเช่นนั้นพวกทณั้ถือศาสนาคริสต์เคียน ไ้ไปเข้ารีต
ด้วยความเต็มใจ มีไ้ถูกหลอกลงหรือถูกยงคัมภักชัอย่างใดอย่างนั้นหรือ

คำทอຍ เป็นอย่างนั้น และถ้าใครไม่ไ้เต็มใจมาขอเข้ารีตก่อน
เราไม่ไ้รับให้เป็นคริสต์เคียนเลย

คำถาม ท่านสั่งฆราวาชจะยงคัมภักชัหรือไม่ ว่าไม่มีใครทีไ้เข้ารีต
ด้วยถูกยงคัมภักชัเลย และทีไ้เขารคนนเพราะความเต็มใจทุกคน

คำทอຍ ยงคัมภักชั

คำถาม ถ้าจะมีคนเข้ารีตคนใดมาสารภาพว่า ทั้ไ้เข้ารีตเพราะ
ถูกยงคัมภักชัและถูกหลอกลงแล้ว ท่านสั่งฆราวาชจะว่าอย่างไร

คำทอຍ ถ้าท่านกตชัด้วยไซ้เข้ารีตคนครวณ คนนั้นอาจะพูเช่น
นั้นกั้ไ้

คำถาม ถ้าเขาพูเช่นนั้นด้วยความเต็มใจ ไ้โดยไม่ถูกยงคัมภักชั
อย่างใด ท่านจะว่าอย่างไรเล่า

คำทอຍ ซ้าพไ้ไ้จะพูว่าคนนั้นมุสาเท่านั้น

คำถาม เหตุใดท่านสังฆราชจึงไม่ทำตามนโยบายของสังฆราชแต่ก่อนๆ เพราะสังฆราชแต่ก่อนได้เคยเทศนาในภาษาบ้านเมืองของตัว แต่ส่วนสังฆราชคนนี้ใช้เทศนาเป็นภาษาไทย การที่ทำเช่นนั้นสังฆราชเห็นว่าพระชนกนำให้คนเข้าศาสนาคริสต์เคียนหรือ

คำตอบ ข้าพเจ้ามิได้ทำตามการให้ฝึกเผยแผ่ของสังฆราชแต่ก่อนๆ เลย เพราะสังฆราชแต่ก่อนๆ ก็เคยได้เทศนาเป็นภาษาไทยเหมือนกัน และมองซิเออร์เคอเมเตโล โปลิศก็เคยเทศน์เป็นภาษาไทย อยู่เนื่องนี้เคยจนพระเจ้ากรุงสยาม โปรดปรานจึงได้พระราชทานอรรคมหาสนธิ์องคฆาม และ พระราชทานพระ ขาวานุญาต ให้สังฆราช มี อำนาจ สอน ศาสนาคริสต์เคียนแก่ไทย มอญและลาวได้ เพราะทรงถือว่า เป็นศาสนาที่แท้

ท่านเจ้าพระยาพระคลังเป็นคนมีอายุน้อยไม่มีใครมีความรู้ในเรื่องเก่าๆ และไม่ทราบในเรื่องนี้ จึงไม่ยอมรับคำตอบวันนั้นและถามว่าท่านมีหลักฐานอย่างไรที่ว่าพระเจ้ากรุงสยามได้พระราชทานอำนาจเช่นนั้น
คำตอบ มีหลักฐานที่พระเจ้ากรุงสยามได้รับสั่งให้สร้างโบสถ์และโรงเรียน และยังมีพยานอันอื่น คือข้าราชการเก่าๆ ซึ่งยังมีชีวิตอยู่ที่นี่ ได้ยินแก่หูเห็นแก่ตา

คำถาม ในประเทศสยามมีคนต่างภาษาหลายชาติ เช่นแขกมัว แขกมลายู จีน เขมร และชาติอื่น ๆ อีกหลายชาติ คนเหล่านั้นที่ต่างนับถือศาสนาของตัวแต่ก็ทำไ้มาทีเคียนศาสนาของไทยไม่ และตัวเราเองก็ไม่ได้ทีเคียนศาสนาคริสต์เคียนอย่างใดเลย เหตุใดสังฆราชจึงมาทีเคียนศาสนาของเราเล่า

คำตอบ ชนต่างชาติต่างภาษาที่ท่านยกมาอ้างนี้ ได้ศึกษาและ
แสวงหาความจริงหรือเปล่า ข้าพเจ้าจะขอถามท่านสักอย่าง ๑ ว่าเหตุใด
จึงได้มีศาสนาต่าง ๆ กันในโลกนี้มากนัก มนุษย์เราทั้งหลายก็เกิดจาก
ผู้ชายคนเดียวและผู้หญิงคนเดียว คืออาดัมและเอวา เพราะเหตุฉนั้น
มนุษย์ทั้งหลายต้องเป็นพี่น้องกันทั้งนั้น ซึ่งควรจะนับถือแต่ศาสนา
อันเดียวเท่านั้น ก็การที่มีศาสนาต่าง ๆ กันเช่นนั้น จะเป็นด้วยเหตุอะไรเล่า
ท่านจะให้ข้าพเจ้าบอกท่านหรือไม่เล่า ก็คือ มนุษย์เราได้ปล่อยใจเอา
แต่ความพอใจของตัวเป็นเกณฑ์ จึงลืมนึกถึงพระเจ้าผู้ทรงสร้างโลกนี้ขึ้นมา
และต่างคนต่างคิดศาสนาของตัวขึ้นใหม่ ผู้ที่ยังคงนับถือศาสนาเดิมอยู่
ก็มีน้อยคน และที่คนเหล่านั้นยังคงถือศาสนาเดิมอยู่ก็โดยได้สืบกันมา
เป็นทอด ๆ

เจ้าพระยาพระคลังไม่ยอมให้สังฆราชชี้แจงต่อไปจึงพุดตักทอนว่า
การต่าง ๆ ตามที่เขาอ้างไม่เกี่ยวในเรื่องนี้ แต่ท่านสังฆราช
ไม่ยอมจึงอธิบายต่อไปว่า เพราะฉนั้น ถ้าผู้ใดได้ละทิ้งศาสนาเดิม
และคิดประดิษฐ์ศาสนาขึ้นใหม่ซึ่งเป็นการไม่ถูกต้องพระเป็นเจ้า เราก็
ก็เทียบคนเหล่านั้นอยู่เสมอ

ในที่นี้เจ้าพระยาพระคลังก็เอาเรื่องอื่นเข้ามาแทรก และพุดว่า
พวกโทรของเรามีความนับถือภาษาข่า^(๑) และหนังสือเขมรมาก
เพราะฉนั้นบรรดาเรื่องต่าง ๆ ที่เขียนเป็นภาษาข่าหรือเขียนเป็นหนังสือ

(๑) การที่ข้าพเจ้าได้พุดชี้แจงเพื่อเป็นทางแก้ข้อหานี้ หาได้จัดลง
ในสมุดที่จะนำขึ้นถวายพระเจ้ากรุงสยามทุกคำตามข้าพเจ้าพุดไม่ เพราะ

เขมรแล้ว ไทยก็ถือว่าเป็นเรื่องทจริงจังนั้น เพราะฉนั้นการที่สังฆราช
 แห่งหนังสือกวีภาษาบาลีและใช้ตัวหนังสือเขมร จะประสงค์อะไร
 นอกจากจะหลอกลวงคนซึ่งขาดความพิเคราะห์ และทำให้คนเหล่านั้น
 หลงเชื่อ

เจ้าพระยาพระคลังให้จึกแต่ตามความต้องการของท่านเท่านั้น ข้าพเจ้า
 ได้ร้องคัดค้านว่าการที่จกด้วยคำของข้าพเจ้าเช่นนั้น ไม่เป็นการยุติธรรม
 แต่เจ้าพระยาพระคลังก็หาฟังไม่ ข้าพเจ้าก็ต้องยอมหนึ่ง ข้าพเจ้า
 เชื่อนั่นว่าเจ้าพระยาพระคลังคงจะหาว่าข้าพเจ้าใช้วาจาและกิริยาอย่างร้าย
 แรงมาก ในเวลาที่ถามและคอยกันอยู่นั้นจนนางผู้เฒ่าชื้อ จักวี นึ่งนึ่ง
 ไม่ไ้พักอะไรเลยจนคำเคี้ยว กวียคอยถึงเวลาจะนำพระราชโองการ
 ของพระเจ้าแผ่นดินมายอกแก่เรา ท่านจักวีคนนั้นเคยเป็นมิตรแก่เราอยู่
 เสมอจึงพกกับเราโดยซื่อตรง แต่ก็เป็นค้องปฏิบัติตามพระราชโองการ
 และเป็นผู้ ที่รักษาคำถามคำตอบเหล่านั้น ท่านจักวีได้ชี้ให้เรากตัวหนังสือ
 บาลีและพูดว่า “การที่ท่านได้ใช้หนังสือบาลีนั้นเป็นการที่ท่านได้ทำ
 ความผิดอย่างร้ายแรง เพราะไทยถือว่าหนังสือบาลีนั้นเท่ากับพระองค์ ๓
 และการที่คนมีชาติที่ดูเช่นพวกเราเอามาใช้เช่นนั้น เท่ากับเป็นการลบหลู่
 ศาสนา (ข้อความนี้คัดมาจากจดหมายมองเซนเยอร์เดอเซียถึงผู้ช่วย
 การคณะต่างประเทศ ลงวันที่ ๗ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๗๓๕ พ.ศ. ๒๓๗๗)

คำทออบ หนังสือต่าง ๆ ที่สมเด็จพระอนุชาได้เรียกไปจากเรา และหนังสืออื่น ๆ ซึ่งอยู่ในพระหัตถ์ของสมเด็จพระอนุชานั้น ไม่ใช่หนังสือที่ข้าพเจ้าแต่ง หนังสือเหล่านี้เป็นหนังสือที่มองซีเซอร์เคอเมเคโตโปลิติเป็นผู้แต่งเขียน และท่านสังฆราชผู้นี้เป็นคนฉลาดและเป็นนักปราชญ์ ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกสปรานมาก และการที่ท่านสังฆราชผู้นี้ได้ใช้ภาษาและทวิอักษรซึ่งเหมาะสำหรับแต่งข้อความอันสูงในศาสนาของเรานั้น ไม่เป็นการแปลกอะไรเลย

เจ้าพระยาพระคลังได้ไปสืบเรื่องอีก ถามว่า เขาเล่ากันว่า เมื่อแต่ก่อนนี้ ได้มีบาทหลวงคริสเตียนเข้าไปยังเมืองยูน ไค ไปสอนศาสนาคริสเตียน ในเมืองยูน และได้รับชาวยูนเป็นคริสเตียนหลายคน ครั้นบาทหลวงเหล่านั้นเห็นว่าพวกของตัวมีจำนวนมากจน เชื้อในกำลังของตัวว่าพอแล้ว จึงได้ขบถขึ้น พระเจ้ากรุงยูนได้ต่อสู้พวกบาทหลวงจนบาทหลวงแพ้ พระเจ้ากรุงยูนจึงได้ ฆยบาทหลวงและพวกยูน ที่เป็นขบถฆ่าเสียสิ้นทั้งวิยทวิพยสมบัตินี้เสียด้วย และสั่งว่าต่อไปห้ามมิให้คนถือศาสนาคริสเตียนเหยียบย่ำเข้าไป ในแผ่นดินอีก คือไปเป็นอันขาด เพราะฉะนั้นในเวลาถ้าพระเจ้ากรุงสยามจะดำเนินวิกรมแบบอย่าง ของยูน และจะรับสังฆราชกับพวกบาทหลวงคักหิวเสียให้หมดทั้งวิยทวิพยสมบัตินี้ให้สิ้นเชิงด้วย พระราชไมตรีในระหว่างพระเจ้ากรุงสยามและพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสคงจะขาดเป็นแน่ แต่เมื่อเป็นเช่นนั้นการที่ข้าพเจ้าพระราชไมตรีนี้ จะไม่ใช่สังฆราชเป็นคนเหี้ยมทำให้เป็นเช่นนั้นหรือ

คำคอบ ถ้าพระเจ้ากรุงสยามมีพระราชประสงค์จะคักหัวพวกข้าพเจ้า
ทั้งหมดและจะวิบัติทรัพย์สมบัติของพวกข้าพเจ้าด้วยก็ได้ เพราะพวก
ข้าพเจ้าอยู่ในเงื้อมพระหัตถ์ทั้งหมดทั้งพระองค์ก็เป็นนายในพระราชอาณา
เขตนี้ด้วย แต่ถ้าพระเจ้ากรุงสยามได้กระทำเช่นนั้นจริงก็ไม่ต้องสงสัย
เลยว่า พระราชไมตรีในระหว่างพระเจ้าแผ่นดินทั้งสองจะต้องขาดเป็น
แน่นอน แต่เมื่อได้ขาดพระราชไมตรีแล้ว ก็จะไม่มีการไทยข้าพเจ้า
ได้ว่าข้าพเจ้าเป็นคนเหตทำให้ขาดพระราชไมตรี เพราะข้าพเจ้าไม่ได้
ทำอะไรเลยที่จะให้เขาไทยข้าพเจ้าเช่นนั้นได้ ในข้อที่ท่านยกการขดใน
เมืองยูนนานมาเป็นตัวอย่างและว่ายูนนานร้างเกลี้ยงในพวกเรานั้น การเรื่องนี้
เป็นการให้ร้ายต่อประเทศฝรั่งเศสและต่อพวกเราจริง แต่เราก็จำเป็นต้อง
ยอมทนเอา เพราะความจริงพวกเราไม่เคยได้ไปขดที่ไหนเลย ถึง
ในเมืองไทยนี้และในเมืองอื่น ๆ พวกเราก็ไม่เคยได้ก่อการขดขึ้นเลย
อีกประการ ๑ คนทั่วโลกยอมทรายอยู่แล้วว่าสังฆราชก็มิชชันนารี
ฝรั่งเศสก็มิเคยได้ไปขดเมืองยูนนานเลย

คำถาม ถ้าเช่นนั้น พวกที่ไปก่อการขดในเมืองยูนนานเป็นชน
ชาติใดในทวีปยุโรปเล่า

คำคอบ การที่ข้าพเจ้าคอบเพียงแต่ว่าไม่ใช่ชาติฝรั่งเศสก็พอ
แล้ว เพราะไม่ใช่หน้าที่ของข้าพเจ้าที่จะกล่าวโทษประเทศใด ๆ หรือ
บุคคลใด ๆ แต่ถึงจะเป็นชนประเทศใดก็ตาม เรื่องนี้ก็เป็นเรื่อง
ที่พวกข้าพเจ้าก็เคยพบมาก

คำถาม ที่ท่านสังฆราชได้ปฏิบัติภารกิจที่ใดกล่าวมาในคอนตัน
แต่นั้นเป็นความผิด สมควรที่พระเจ้ากรุงสยามจะลงพระราชอาญา
อย่างหนัก แต่พระเจ้ากรุงสยามทรงพระกรุณาโปรดยกโทษให้ ในครั้งนี้
แต่เพื่อจะข่มขู่กันมิให้สังฆราชประพฤติเช่นนี้อีก จึงมีพระราชโองการ
ว่าดังนี้ คือ ๑ ห้ามมิให้สังฆราชแต่งหนังสือสอนศาสนาคริสเตียนเป็น
ภาษาไทยและภาษาข่า ๒ ห้ามมิให้สังฆราชเทศนาสั่งสอนศาสนาแก่
ไทย มอญ และลาว ๓ ห้ามมิให้สังฆราชชักชวนและหลอกลวงพวก
ไทย มอญ และลาวให้เป็นคริสเตียน ๔ ห้ามมิให้สังฆราชเคียดแค้นศาสนา
ของเรา ตามที่พระเจ้าสังฆราชโองการดังนี้ สังฆราชจะว่าอย่างไร สังฆราช
จะทำตามพระราชโองการของพระเจ้ากรุงสยามหรือไม่

คำตอบ ขันนุหาข้อนี้เป็นความสำคัญนัก เพราะคนนั้นข้าพเจ้าขอ
ทุเลาครึกครองใครครวญคู่สักสองสามวันก่อน

การทำท่านสังฆราชข้อนี้เช่นนี้ ก็ประสงค์จะหาเวลาครึกครองว่า
จะควรตอบอย่างไร แต่เจ้าพระยาพระคลังไม่ยอมไทยบอกว่า จะเลื่อน
เวลาไปตอบในเวลาอื่นไม่ได้ และพุกค่อไปว่า “ท่านก็อยู่ในที่
พร้อมกันแล้ว จะปฏิเสธหาหรืออีกอย่างไรก็ได้ เพราะคนนั้นจะตอบว่า
อย่างไรก็ปฏิเสธกันทุก แต่ที่ท่านยังไม่ได้อธิบายในคำถามนี้ครบทุก
ท่านก็จะกลับไปยังบ้านไม่ได้”

สังฆราชถามว่า “อย่างไรกัน จะห้ามมิให้ข้าพเจ้าสอนข่าและ
คนใช้ของข้าพเจ้าเป็นภาษาไทย และคนเหล่านั้นก็ไม่เข้าใจภาษาอื่น
นอกจากภาษาไทย อย่างนั้นหรือ”

เจ้าพระยาพระคลังทูลว่า “พระราชโองการในชั้นซัดเจนและ
เก็ชชากอยู่แล้ว ก็ว่ามีพระราชประสงค์ห้ามไม่ให้ท่านเทศนาสั่งสอน
เป็นภาษาไทย ภาษามอญ ภาษาลาว ภาษามยวนและภาษาจีน”

สังฆราชถามว่า “ถ้าเช่นนั้น หากว่าคนชาติเหล่านั้นได้ถูกพระ
เป็นเจ้ากลใจ จะมาหาพวกข้าพเจ้าเพื่อรับคำสั่งสอน จะให้พวกข้าพเจ้า
ปฏิเสธไม่ยอมรับสั่งสอนให้เช่นนั้นหรือ”

เจ้าพระยาพระคลังทูลว่า “ท่านจะสั่งสอนในภาษาเหล่านั้นไม่ได้
เป็นอันขาด”

ในขณะนั้นนางทชอจกรไถ้ทูลขึ้นว่า “ขอให้ท่านพิจารณาในที่
ประกาศพระราชโองการนี้ให้ถี่ และขอให้ตรึกตรองให้ถี่ถ้วน ในประกาศ
พระราชโองการนี้ พระเจ้ากรุงสยามทรงตั้งข้อห้ามมีอยู่ ๔ ข้อ ถ้าท่าน
ปฏิบัติตามพระราชโองการแล้ว ท่านก็จะอยู่โดยสุขสบายอย่างแต่ก่อน
ถ้าท่านขัดพระราชโองการแล้ว ท่านก็จะต้องถูกตัดหัว”

สังฆราชได้ทูลว่า “ถ้าการเป็นดังนี้แล้ว ควรจะอนุญาตให้พวก
ข้าพเจ้าได้กลับไปเยี่ยมบ้านเมืองของข้าพเจ้าจะดีกว่า ถ้าไม่ยอมให้พวก
ข้าพเจ้ากลับบ้านเมืองแล้ว ก็ขอให้ฆ่าพวกข้าพเจ้าเสียที่เดียวเถิด เพราะ
ตามที่มีข้อห้ามกันนี้ พวกข้าพเจ้าจะไม่ยอมทำตามเป็นอันขาด”

เจ้าพระยาพระคลังจึงถามว่า “ยากหลวงอื่น ๆ มีความเห็นอย่าง
เดียวกับสังฆราชหรืออย่างไร”

เมื่อเจ้าพระยาพระคลังได้ถามถึงนั้น พวกบาทหลวงทุกคนได้ตอบว่า มีความเห็นพ้องกันท่านสังฆราชทั้งนั้น เจ้าพระยาพระคลังจึงได้ถามชื่อพวกเราทุกคน และสั่งให้ทักชื่อพวกเราไว้ ครั้นจกชื่อคุณเสียงกันเสร็จแล้ว เจ้าพระยาพระคลังก็พูดว่า “เวลานี้ก็ถึงแล้ว ท่านสังฆราชก็เห็นชอบมาก ให้กลับไปบ้านก่อนเถิด” พวกเราก็ลากลับไปบ้าน

พวกคริสเตียนถูกจับ

รุ่งขึ้นขุนนางมีชื่อคน ๓ ได้รับพระราชโองการจากพระเจ้าแผ่นดินให้มาจับพวกเซเวนต์ ๓๓ คน ซึ่งนายเต็งได้รับชื่อไว้ ในคน ๓๓ นั้นได้ถูกใส่คุกจำตรวน ๕ คน นอกจากนั้นไต่หน้ไปหมด คนใช้ของเรา ๒ คน ได้ถูกถอดคร่าออกจากโรงเรียน ท่านสังฆราชได้จ่ายเงินสำหรับช่วยพวกนี้เป็นอันมาก

บาทหลวงถูกซักถามอีก

มองเซนเบอร์ เตเชยเดอเคราเล

ถวายดอกไม้ธูปเทียน

เมื่อวันที่ ๓๑ เดือนตุลาคมได้มีข้าราชการมายังโรงเรียน เพื่อมาเรียหนังสือต่าง ๆ ที่เขียนเป็นภาษาไทย มองเซนเบอร์ เกอโรซาลิได้ส่งแต่หนังสือบางเล่มที่ไม่เกี่ยวข้องแก่การศาสนาให้แก่ข้าราชการท่านนั้น แต่หนังสือที่เกี่ยวด้วยศาสนาของเราและศาสนาของไทย ท่านสังฆราช

ไม่ได้มอบให้เลยจนเล่มเดียว ในระหว่างสามคืนเวาโคโฮหนังสือและ
สมุดต่างๆ ที่เกี่ยวกับศาสนาไทยเผาไฟเสียโดยมาก หนังสือเหล่านั้น
เป็นหนังสือที่หายากและมีราคาแพงมาก หนังสือที่เกี่ยวกับศาสนา
ของเราได้เผาข้างเหมือนกัน เพื่อมิให้ตกในเมืองไทย

มีขุนนางคนหนึ่งชื่อขุนชำนาญ (Khunchamnan) เป็นคนโปรด
ของสมเด็จพระอนุชา และศุภายนอกก็เหมือนกับจะชวยพวกเรา
ได้ให้คนมาตามพวกเราไปคน ๓ และโคโยกก็ขาศลวงผู้ที่เป็นนั้นว่า
การที่สังฆราชชวยชออนุญาตกลับไปบ้านเมืองนั้น เป็นการที่พระเจ้า
กรุงสยามและสมเด็จพระอนุชากริ้วมาก แล้วขุนชำนาญก็อธิบาย
ต่อไปว่า ตามแบบธรรมเนียมของเมืองนี้ ถ้าใครจะต้องการให้พระเจ้า
แผ่นดินหายกริ้วแล้ว ก็ต้องเอาอกไม้ชูปเทียนไปถวาย (ชูปเทียนนั้น
หมายความว่า ไมคริโกก็ขีสัญญไปแล้ว บัดนี้โคโยกก็ขาศลวงชูปเทียน
ทุกสว่าง อกไม้นั้นหมายความว่ากลิ่นหอมของไมคริโกก็ขีสัญญ
ใหม่) ในการเรื่องถวายอกไม้ชูปเทียนนี้ ต่างเห็นพร้อมกันว่าเป็นวิธี
สามัญหาเกี่ยวกับการศาสนาอย่างใดไม่ ท่านสังฆราชจึงตกลงยอมจะ
ถวายอกไม้ชูปเทียน

ครั้นจักหาอกไม้ชูปเทียนไว้เสร็จแล้ว ท่านสังฆราชก็ได้ไปยัง
ศาลของเจ้าพระยาพระคลัง พร้อมด้วยมองซิเออร์ เลอแมร์ ขาศลวง
อีก ๒ คนกับพ่อค้าฝรั่งเศส ๔ คน ครั้นไปถึงแล้วขาศลวงก็ลงนั่งกับพณ
และพูดคุยกับเจ้าพระยาพระคลังว่าดังนี้ “ข้าพเจ้าได้ทราบที่พระเจ้ากรุง

สยามได้ทรงกรว^๕ในการที่ข้าพเจ้าได้พบเมื่อวันก่อน คือขออนุญาตกลับไป
 ยังกษัตริย์เมืองของข้าพเจ้า แต่การที่ข้าพเจ้าได้พบเช่นนั้นก็ไม่ได้คิดท^๕ชีวิต
 ใดๆ และพูดตามแบบธรรมเนียมที่ใช้กันในทวีปยุโรป เพราะใน
 ทวีปยุโรป ถ้าผู้ใดขออนุญาตกลับบ้านเมืองแล้ว ข้าก็อนุญาตโดยง่าย
 และก็ไม่มีการระก^๕ขัดเคืองเลย เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงขอแสดงท^๕ว่า
 ในการที่พระเจ้ากรุงสยามทรงกรว^๕ ข้าพเจ้ามีความเสียใจมากที่ท^๕
 ให้กรว^๕เช่นนั้น ข้าพเจ้าจึงขอถวายบอกไม่รับท^๕นั้น เพื่อแสดงความ
 ข^๕ของข้าพเจ้า

พอมองเช่นเซอร์เคอโรซาลิได้พบจบลงแล้ว เจ้าพระยาพระคลัง
 ก็เรียกเสมียนเข้ามา และบอกให้เขียนหนังสือคล้ายทานบด ในหนังสือ
 ทานบดนั้นมีความว่า มองซีเซอร์เคอโรซาลิ กรวยทล^๕ต่อพระเจ้าอยู่หัว
 ให้ทรงทราบว่ามองซีเซอร์เคอโรซาลิรู้สึกท^๕ว่ามีความผิด จึงขอม^๕ปฏิบัติ
 ตามพระราชโองการ ๔ ข้อซึ่งได้กล่าวมาแล้ว และต่อไปมองซีเซอร์เคอ
 โรซาลิรับรองว่าจะไปปฏิบัติตามพระราชโองการทุกอย่าง เมื่อเขียน
 เสร็จแล้วเจ้าพระยาพระคลังก็ส่งมาให้เราอ่าน พออ่านเสร็จเราก็ได้พูด
 กับขุนชำนาญซึ่งนั่งอยู่ใกล้กับเรา ว่าทำอะไรๆ ก็ขอม^๕ตามนั้นไม่ได้
 และถ้าหากว่าเจ้าพนักงานได้เอาหนังสือทานบดนั้นออกอ่านในที่เปิดเผย
 แล้วเราก็จะปฏิเสธข้อความในหนังสือทานบดนั้นทุกข้อ และข้าพเจ้า
 ก็ได้พูดต่อไปว่า พวกข้าพเจ้าขอม^๕ตามท^๕ว่าก็จะขอม^๕ทำตามหนังสือ
 ทานบดนั้น ขุนชำนาญเห็นว่าพวกเราทุกคนนี้ และเชื่อใจว่าท^๕จะพุกกับ

สมเด็จพระอนชาโต จึงได้เสด็จขานขลุ่ยไปพิง คกลงไม่มีใครได้อ่าน
 ข้อห้าม ๔ ข้อนั้นเลย เจ้าพระยาพระคลังจึงถามขึ้นว่า “คอกไม้ขลุ่ยเทียน
 มองซิเออร์เคอโรซาลั้วด้วยใคร” มองซิเออร์เคอโรซาลั้วจึงตอบว่า
 “ข้าพเจ้าขอถวายทูลพระเจ้ากรุงสยาม” เจ้าพระยาพระคลังจึงได้ชมเชย
 สรรเสริญมองซิเออร์เคอโรซาลั้วว่าเป็นผู้ที่ทำให้พระราชไมตรีในระหว่าง
 พระเจ้าแผ่นดินได้ คึกคักกันอีก และว่าถ้าพระเจ้ากรุงสยามได้ทรงทราบ
 แล้วก็คงจะทรงยินดีเป็นอันมาก ครั้นเสร็จเรื่องแล้วท่านสังฆราชก็ได้
 ลากลับมายังบ้าน

ความเดือดร้อนของพวกเข้รวัด

ตั้งแต่ไทยได้ลงมือก่อกำเนิดพวกเรา และจับพวกเข้รวัดที่ใส่คอกนั้น
 พวกเข้รวัดอื่น ๆ ก็ได้ละทิ้งบ้านเรือนอพยพหนีไปหมดและได้รับความ
 ลำบากเดือดร้อนเป็นอันมาก ฝ่ายไทยก็มาคาคคั้นเราอยู่เสมอ ให้เรา
 จัดการสमानพระราชไมตรีในระหว่างพระเจ้าแผ่นดินทั้งสอง แต่ถึงถึงนั้น
 พวกเข้รวัดของเราก็ยังคึกคักอยู่ตนเอง ส่วนพวกเข้รวัดที่หนีไปนั้น
 เจ้าพนักงานห้ามมิให้กลับเข้าบ้านเขาเรือน และพวกนั้นก็มากวนเราอยู่
 เสมอ ๆ ไม่อยู่เลย

การเช่นอยู่กันนี้ทำให้เราได้รับความร้อนใจเป็นอันมาก

ขุนชำนาญถูกไล่สวน

ภายหลังมาสักสองสามวัน เจ้าพระยาพระคลังได้ ไปกราบทูล
 พระเจ้ากรุงสยามกล่าวโทษขุนชำนาญ ทว่าว่าการที่ท่านสังฆราชไม่ยอม

เช่นหนังสือท่านยลนั้น ก็เพราะขุนชำนาญคนเดียว พระเจ้ากรุงสยาม
จึงใคร่ขังส่งให้หาขุนชำนาญไปไต่สวน ขุนชำนาญไต่ให้การว่า การที่
ขุนชำนาญรับหนังสือท่านยลมาจากเสมียนนั้นก็เพราะขุนชำนาญเห็นว่าถ้า
ไต่เอาหนังสือท่านยลออกอ่านเป็นการเปิดเผยแล้ว ท่านสังฆราชและ
บาทหลวงทั้งหลายก็คงจะร้องคัดค้านปฏิเสธข้อความในหนังสือท่านยลนั้น
ถ้าสังฆราชและบาทหลวงไต่กระทำเช่นนั้นแล้ว ก็จะมีความผิดโทษถึง
ประหารชีวิต และถ้าไต่ประหารชีวิตสังฆราชและบาทหลวงแล้วก็จะ
ต้องขาดพระราชไมตรีที่ได้มีไว้กับพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส เมื่อขุนชำนาญ
ไต่แก้ตัวเช่นนั้น พระเจ้ากรุงสยามก็ทรงนิ่ง แต่ถ้าสมเด็จพระอนุชาไม่ไต่
เสด็จมาช่วยขุนชำนาญแล้ว ไม่ต้องสงสัยเลยขุนชำนาญคงจะต้อง
ถูกเหมยชนเป็นแน่ เพราะข้อหาไม่มีแต่เพียงเท่านั้น เจ้าพระยาพระคลัง
ยังหาว่าขุนชำนาญไต่ลงเอาเงินด้วย ในข้อที่หาว่าเอาเงินกันนั้นถ้าจะพูด
ไปแล้ว เจ้าพระยาพระคลังมีความผิดยิ่งกว่าขุนชำนาญเสียอีก เพราะ
เมื่อสองสามวันนั้นเอง เจ้าพระยาพระคลังได้มารับเงินจากพวกเขาไป
๓๕๐ เหรียญ

มองเซนเยอร์เตเช็บเดอเคราเล ขัดขืนไม่ยอม

ภายหลังวันประชุมสฤตท้ายสักสองสามวัน ขุนชำนาญก็ขุนนางอีก
หลายคนได้มาหาพวกเขา และได้ข้อร้องต่อท่านสังฆราชว่าถ้าเจ้าพนักงาน
ไต่เอาแผ่นศิลาซึ่งจารึกข้อห้าม ๕ ข้อมาขังไว้ที่ประตูโบสถ์หรือที่ประตู
โรงเรียนแล้ว ก็ขอร้องให้สังฆราชขัดขวางอย่างใดเลย (เพราะสังฆราช

ไม่ยอมเซ็นทานขลครี่ง ๓ แล้ว) มองซีเออร์เทอโรซาดีได้คอบว่า พระ
เจ้ากรุงสยามจะทำอะไรก็ได้ตามพระทัยเพราะเป็นบ้านเมืองของท่าน แต่
ในส่วนตัวสังฆราชนั้นระคามีใจพระเจ้ากรุงสยามอย่างนี้ไม่ได้ เพราะเป็น
การผิดศาสนาและอักษกับพระราชไมตรี ซึ่งพึ่งจะค่อคึกกันใหม่ในระหว่าง
สองประเทศนี้ คามที่ท่านสังฆราชได้คอบกั๊งคนช้านาญพอใจ และค
ปลากใจที่ได้เห็นเจ้าพนักงานของเจ้าพระยาพระคลังได้มาหาพวกเราเพื่อ
จะเขี้ยวเข็ญให้มองซีเออร์เทอโรซาดีเซ็นชื่อและประทับตราหนังสือทานขล
ให้จึงได้ มองซีเออร์เทอโรซาดีก็หวยอมไม่ จึงได้ไล่เจ้าพนักงานกลับไป
และคอบไปอย่างเก็ชวกับที่ได้เคยคอบมาแล้ว

ภายหลัง ชุนช้านาญกับข้าราชการอีกหลายคนได้มาคั่นคามคู้
หนังสือและคามค้องค่าง ๆ เพื่อคตรวจคว่าหนังสือเรื่องศาสนาของเรา
ที่เขียนเป็นภาษาไทยจะยังมีอยู่อย่างหรือไม่ การคั่นเจ้าพนักงาน
ได้คั่นคองสองหรือสามคั้ง แล้วเจ้าพนักงานจะยังคงคให้ท่านสังฆราช
สาขาลค้ว และให้เขียนไว้เป็นลายลักษณอักษรว่าหนังสือคั่นคนไม่มีอยู่
ที่เรแล้ว หรือถ้าไม่เช่นนั้นก็ให้สังฆราชทำทานขลเซ็นชื่อประทับตรา
ว่าค่อไปในภพหน้าถ้าคนพยหนังสือคั่นก็ได้ อีก มองซีเออร์เทอโรซาดี
ยอมรับคูกฐานหมั้นพระคเชชานภาพ มองซีเออร์เทอโรซาดีไม่ยอม
คทั้งสองอย่าง โดยอ้างว่า การคจะให้สาขาลนั้นเป็นการทำให้เสื่อมเส็ช
เก็ชวคัยค และการคให้ทำทานขลนั้นไม่จำเป็นอย่างไร เพราะเจ้า
พนักงานมีอำนาจจะคั่นบ้านได้คูกคูกมคูกคูก เจ้าพนักงานคน ๓ จึงถามคั่นว่า

“ถ้าคำออกไปพยหนังสือชนิดอื่นก็จะทำอย่างไรกันเล่า” ท่านสังฆราชจึง
 คอยว่า “ก็แล้วแต่พระเจ้ากรุงสยามจะทำอย่างไรก็ตามพระทัยเถิด”
 การที่ท่านสังฆราชได้คอยคั้นก็เคยคอยมาแล้วอย่างเคยวกัณฑ์ที่เคยคอย
 ข้าราชการบางคนในเวลาที่เขาจะให้สังฆราชทำทานยศ ถึงเรื่องพวก
 เขารักที่นายเต็งไค้ระบุชื่อแลซึ่งยังหนอยเจ้าพนักงานยังไม่ได้นั้น

ในราวกลางเดือนพฤศจิกายน มีขุนนางคน ๓ เป็นบุตรน้องสาว
 เจ้าพระยาพระคลังได้มาหาพวกเรา ขุนนางคนนี้ได้รียเอาเงินไปจาก
 พวกเราแล้วโดยสัญญาว่าจะช่วยพวกขี้สงให้ แต่ก็หาได้พอกขี้สงตาม
 ที่ได้สัญญาไว้ไม่ เมื่อมาคราวนี้ขุนนางผู้นี้ได้มาเคอเรื่องเงินที่เราได้
 สัญญาว่าจะให้เจ้าพระยาพระคลังและมาแจ้งว่าเจ้าพระยาพระคลังได้ โอน
 เงินรายนี้ให้แล้ว มองซีเออร์เคอโรซาลังได้ค้คยว่า ได้สัญญา
 จะให้เงินแก่เจ้าพระยาพระคลัง ๓๕๐ เหวียญจิง แต่การที่จะให้เงินนี้ก็
 เพราะจะให้เจ้าพระยาพระคลังงกการข่มเหงพวกเรา แต่เจ้าพระยา
 พระคลังก็หาได้ทำตามที่ได้สัญญาไว้ไม่ กลับข่มเหงรังแกพวกเรา
 หนักยิ่งกว่าเก่าอีก หลานเจ้าพระยาพระคลังจึงแก้ตัวว่าการสำคัญ ๆ
 ชนิดซึ่งขยยากนัก จึงขอว่าอย่างน้อย ๆ ก็ขอให้ ๆ เงินสักครึ่ง ๓ ก่อน
 ท่านสังฆราชได้ค้อยว่าจะไม่ให้เลยจนเหวียญจิง แต่ถ้าเขาได้จัดการ
 ในเรื่องนี้ให้เป็นทีเรยบรอยก็จะให้เงินทั้ง ๓๕๐ เหวียญจิงก็แล้ว เมื่อหลาน
 เจ้าพระยาพระคลังได้รียคำค้อยเช่นนั้น จึงได้วกั๊กเอาคำสั่งเจ้าพระยา
 พระคลังออกมา ในคำสั่งฉบับนั้นมิว่าให้ท่านสังฆราชผูกโดยครงอย่า

โยกโย้ว่าจะยอมเซ็นชื่อประทัยตราในหนังสือทานบลที่ไคเขียนไว้เมื่อคราว
 ประชุมครั้งแรก หรือสังฆราชจะพอใจให้เอาชัยห้ามตั้งว่าไว้มาคิกไว้
 ที่ประตูโบสถ์หรือประตูบ้านอย่างไร ในคำถามชนิกนั้นมองซิเออร์เคอ
 โรซาลดีก็โต้ตอบมาหลายครั้งหลายหนแล้ว แต่ในครั้งนั้นก็ตอบอีกว่า
 สังฆราชจะยอมเซ็นชื่อประทัยตราในหนังสือทานบลชนิกนั้นไม่ได้เพราะ
 เหตุว่า ๓ ข้อห้ามเหล่านี้ผิดกับระเบียบศาสนาของเรา ๒ ข้อห้ามเหล่านี้
 ขัดกับวิธีกาเนรการอันสำคัญของพระราชไมตรีในระหว่างพระเจ้ากรุงสยาม
 และฝรั่งเศสซึ่งพึงไคเชื่อมติดต่อกันขึ้นใหม่เมื่อเร็ว ๆ นี้เอง ๓ ส่วน
 การที่จะเอาชัยห้ามเหล่านี้มายึดไว้ที่ประตูโบสถ์หรือประตูบ้านนั้น พระเจ้า
 กรุงสยามเป็นนายจะสั่งให้ทำอย่างไรก็ได้ และถ้าพระเจ้ากรุงสยาม
 จะพอพระทัยทำอะไรในแผ่นดินของท่าน พวกเราก็ไม่ได้คิดที่จะขัดขืน
 หรือต่อสู้อย่างไค แต่ถึงจะอย่างไรก็ตามพวกข้าพเจ้าจะต้องขอร้องต่อ
 พระเจ้ากรุงสยามอย่าไคมีรับสั่งให้ทำคังนั้นเลย เพราะการที่จะเอาประกาศ
 เช่นนี้มายึดไว้ที่ประตูโบสถ์หรือประตูบ้านนั้น ก็เท่ากับเป็นอนุสาวรีย์
 ซึ่งจะอยู่ชั่วกาลนาน แสดงว่าพระราชไมตรีในระหว่างพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส
 และกรุงสยามไคซำกเสียบแล้ว

แต่การที่พวกเราไคขอร้องเช่นนี้จะคิคอยู่เพียงเจ้าพระยาพระคลัง
 หรือเขาจะไค้นำความกราบทูล เป็นเรื่องที่เราจะทราบไม่ได้

พวกบาดหลวงจัดการขอร้องให้ปล่อยพวกเข่ารีต

เมื่อคืนเดือนธันวาคม ได้ทราบว่าพวกนักโทษเข่ารีตบางคน ได้ถูกเขียนเพราะเจ้าพนักงานจะต้อง การให้นักโทษเหล่านั้นระบุชื่อพวก เข่ารีตอื่น ๆ อีก และได้ทราบว่านักโทษคน ๓ ก็ได้ระบุชื่อพวกเข่ารีต หลายคน พวกเราจึงได้ทำเรื่องราวถวายพระมเหสี ขอให้ทรงโปรด กรวยทูลพระเจ้าแผ่นดิน เพื่จะทรงหายกรวยลงบ้าง เพราะเจ้าพระยา พระคลังคอยกรวยทูลเหยียดให้กรวยพวกเราอยู่เสมอ แต่พระมเหสีได้ทรง จักการไม่สำเร็จเป็นแต่ตกลงทรงเวรเรื่องนี้ให้ พระชามาดา (ลูกเขย) ทรงทักสิน ท่านลูกเขยคนนั้นจะมันสยออย่างไรก็ตาม แต่ก็คงไม่ซึ่ง พวกเราเท่ากับเจ้าพระยาคลัง เพราะเจ้าพระยาพระคลังได้ไปกรวยทูล กล่าวโทษพวกเราซึ่งเป็นความจริง หว่าพวกเราได้ชักชวนบุคคล บางจำพวกให้เข่ารีต และบุคคลจำพวกนี้ต้องรับโทษเป็นคหบดีหน้าข้าง มีหน้าทหาหน้ามาเลี้ยงข้างของเจ้าพระยาพระคลัง หรือหาไม่ห้อมมา ส่งส่วยเจ้าพระยาพระคลังมานานแล้ว

เมื่อวานนี้ วันที่ ๓๓ เดือนธันวาคม ภรรยาของข้าราชการคน ๓ ได้มาหาเราบอกว่า สามได้รับหน้าทพิหารณาในเรื่องเราต่อไป ถ้าเรา ยอมจะให้อะไรแก่สามบ้างแล้ว สามจะได้ ใช้อานาจที่มอยู่เพื่อให้ความ ของเราเขาสง แต่การขึ้นขันเราได้ถูกหลอกมาหลายครั้งแล้ว เพราะ ฉนั้นเราจึงได้คอยไปว่า ถ้าสามได้จัดการช่วยเราได้จริงแล้ว เราก็จะ ไม่ลืมบุญคุณของสาม

ข้าพเจ้าล้มเล่าไปว่า เมื่อราวปลายเดือนพฤศจิกายน เราได้ถวาย
เรื่องราวต่อพระโอรสของพระเจ้ากรุงสยามรัชกาลปัจจุบัน ขอให้ทรง
โปรดรับสั่งแก่พระเจ้ากรุงสยาม อย่าให้พระเจ้ากรุงสยามทรงเชื่อ
ถ้อยคำที่เจ้าพระยาพระคลังกล่าวโทษเรานัก แต่ในการที่เราได้ถวาย
เรื่องราวนั้น เราได้ทูลว่า พระสงฆ์ที่ลี้ภัยเข้ามาไว้ เพราะฉนั้นทรง
ก็ควรจะช่วยพวกเราแต่เดิมจึงเป็นอันสงบไป

ในระหว่างคืนวันที่ ๓๓ และที่ ๓๔ เดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๘๖๕ เรา
ได้จัดการย้ายเครื่อง โยสต์ไปไว้ที่อื่น เพื่อมิให้ตกไปอยู่ในมือคนไทย

ในจำพวกหนังสือที่ไทยได้ขโมยไปนั้นมียี่สิบเล่ม ๓ ซึ่งยกข้อผิดและ
คลาดเคลื่อนของศาสนาไทยมาแจ้งให้เห็นความผิด พระเจ้ากรุงสยาม
และพระมหากษัตริย์ได้เรียกพวกพระสงฆ์ที่ลี้ภัยมาแก้ ในข้อที่เรากล่าว
ว่าผิดนั้น แต่ไม่มีพระสงฆ์องค์ใดจะกล้าแก้ปัญหานั้นได้
และแก้ตัวว่าไม่เคยได้เคยแก้ปัญหานั้นเหมือนอย่างพวกบาทหลวง ทั้ง
พระสงฆ์เหล่านั้นก็มิชอบที่จะต้องทำด้วย ครั้นวันหนึ่งพระมหา
อุปราชกริ้วในการที่พระสงฆ์ลี้ภัยนั้น จึงได้ไล่พระสงฆ์ออกจากวัง
และทรงหาว่าสงฆ์เหล่านั้นโง่เขลา ทำให้เสียเกียรติยศแก่ผ้าเหลือง

ภายหลังมาไม่เท่าไรวันนัก พระมหากษัตริย์ได้ให้มาหาแผนที่
ภูมิศาสตร์จากพวกเรา ทูลเข้าพระทัยว่าในแผนที่นั้นคงจะมีเขาพระ
สุเมรุ ซึ่งไทยเชื่อว่าเป็นเขาที่สถิตของชั้นสวรรค์ต่าง ๆ และเชื่อกัน
ว่าเขานี้สูงเหลือที่จะประมาณ และสูงยิ่งกว่าชั้นฟ้าทั้งหลายด้วย

ข้าพเจ้าจึงได้จัดทำหม่องซีเออร์เลอแมร์ กับหม่องซีเออร์ธอมาศ นำแผนที่
 อย่างใหม่ทั้ง ๔ ทวีปไปถวาย แต่คนสนธิของพระมหากษัตริย์ราชไทยยอมให้
 ยากหลวงทั้งสองเข้าเฝ้าไม่ เพราะจะต้องการตรวจคด้วยตัวเองและ
 จะโต้เถียงกับยากหลวงเสียเอง แต่ยากหลวงก็ได้ชี้แจงให้เห็นว่า
 ถ้ามีภูเขาสองฝั่งและใหญ่ค้ำพิศกันนั้นจริงแล้ว โลกเรานี้จะต้องโตกว่า
 ที่เป็นอยู่เดี๋ยวนี้ถึง ๓๐ เท่าจึงจะพอจุฐานของภูเขานั้นได้ และโลกเรานี้
 ก็ใหญ่เพียง ๘๐๐๐ ไมล์โดยรอบเท่านั้น คนสนธิของพระมหากษัตริย์ราช
 คนนี้ ก็คือเจ้าพระยาพระคลังคนขงขนั้น ซึ่งหาว่าเราคิดเขินและตลก
 ศาสนาไทยนั่นเอง เจ้าพระยาพระคลังคนขงขนั้น ไม่ใคร่จะกล้าเหมือน
 เจ้าพระยาพระคลังคนก่อน แต่ถึงจะมีท่าทางกิริยาเป็นคนซื่อก็จริง
 แต่ซำ ๆ นาน ๆ ก็ทำเราอย่างร้ายกาจ และพวกเราก็ไม่ทันหวังจะ
 ได้รัยความกรุณาจากเจ้าพระยาพระคลังคนนี้เลย การที่เจ้าพระยา
 พระคลังคนนี้ซึ่งเป็นศักรอย่างร้ายของศาสนาคริสต์เขินได้ยอมให้เด็ก
 ซากิรินของเรา ๔ คน มายังโรงเรียนของเรานั้น ต้องนับว่าเป็นการที่
 ปลายซึ่งพระเป็นเจ้าได้ยื่นศาลเป็นแท้ เพราะเมื่อพวกเราได้ไปขอ
 อนุญาตให้เด็ก ๔ คนนี้ไปยังโรงเรียนไค้้นั้น เจ้าพระยาพระคลังได้ค้อย
 ว่า “ข้าพเจ้าจะยอมให้เด็กเหล่านั้นไปเข้าศาสนคริสต์เขินไม่ได้ แต่ถ้า
 เขาอยากจะไปโรงเรียนก็ให้ไปเถิด”

การที่พวกเราได้พักหาโต้เถียงกันเสมอ ถึงเรื่องพระผู้เป็นเจ้ามี
 แต่องค์เดียว เรื่องทนายแล้ววิญญาณจะไปเกิดใหม่หรือไม่ เรื่องสุรย์และ

จันทร์ครวช เรื่องเป็นการจำเป็นที่จะต้องมีแค่ศาสนาเดียวในโลกนี้ และเรื่องอื่น ๆ นั้น ก็ให้ทำให้เกิดผลดียิ่งบ้าง กล่าวคือมีข้าราชการชั้นผู้ใหญ่บางคนได้อ่านหนังสือที่เราได้แต่งในเรื่องนี้แล้ว ก็พบว่า การทศานาคริสต์เขียนเป็นเรื่อง ตีตก่อกันกันนั้นเป็นการ น่าชมเชยมาก เพราะศาสนาของไทยนั้นไม่มีเท่าไม่มีศิรัระและไม่มีระเบียบอะไรเลย

มาวันหนึ่งข้าพเจ้ากำลังสนทนากับคุณนางผู้ชื้อ ออกพระเคชา ซึ่งเคยเป็นราชทูตไทยไปเจริญทางพระราชไมตรีในประเทศฝรั่งเศสแต่กาลก่อน และซึ่งไปรับนามนศเขารัตที่กรุงปารีสนั้น ข้าพเจ้าจึงอ้อนวอนและชี้แจงเหตุผลต่าง ๆ ขอให้ออกพระเคชากลับถือศาสนาคริสต์เขียนเสียอย่างเดิม ออกพระเคชาจึงทอบข้าพเจ้าว่า “โอ เป็นการยากเหลือเกิน เพราะข้าพเจ้าต้องถือศาสนาตามพระเจ้าแผ่นดิน” ข้าพเจ้าก็ทักค้านว่า “ก็ถ้าพระเจ้าแผ่นดินจะตกรก ท่านจะต้องการตกรกตามเสด็จด้วยหรือ” ออกพระเคชากอบว่า “จะทำอย่างไรได้ เป็นการจำเป็น” ข้าพเจ้าจะพทราชแวงเกลยกล่อมอย่างไรก็ไม่ฟัง

สถาบันวิทยการ

จพาคความเดือดร้อนของพวกเขารัต

ถึงแม้ว่าไทยไค้ยังคยให้ท่านสังมราชทำการปรองคองเพื่พระราชไมตรีในระหว่างพระเจ้าแผ่นดินทั้งสองไค้คยังมีอยู่อย่างเกิมนั้นก็จริงอยู่ แต่ถึงคังนั้นไทยไค้ยังพยายามที่จะทำให้ท่านสังมราชเคือคร้อนอยู่เสมอและคงเอาพวกเขารัตทจยไค้คณ้จำคุกและจำครวนอยู่คณ้เอง พวกเขารัต

ที่หลายหนไปนั้นก็ไม่ได้กลับมาอีกยาวนานเลย ฝ่ายเจ้าพระยาพระคลัง
ก็หมายจะเอาชนะแก่สังฆราชโดยทรมาณพวกเขารัตที่คึกคัก จึงได้สั่ง
ให้เอาพวกเขารัตจำครวณเสีย ๗ ชั้น ให้เอาคาใส่คอ และให้คุมขังไว้
อย่างแน่นหนาอย่าให้พัวปะกับใครได้เป็นอันขาด เมื่อได้ทราบพวก
เขารัตอย่างนี้ไต่หลายวัน เจ้าพระยาพระคลังก็สั่งเจ้าพนักงานให้มา
ซักถามพวกเขารัต เจ้าพนักงานได้มาซักกันไซ้กว่าจะทำโทษพวกนี้อย่าง
สาหัสจึงถามขึ้นว่า “การที่สังฆราชและพวกยากหลวงรับคนไทยเขารัต
ก็โดยบังคับขย้าง ให้เงินขย้าง นั้นจริงหรือไม่” พวกนักโทษเขารัตตอบ
เป็นเสียงเดียวกันทุกคนว่าไม่จริง และไม่เคยได้ยินเลยว่สังฆราชและ
ยากหลวงจะบังคับขย้างให้เงินแก่ใคร เจ้าพนักงานผู้นั้นโกรธที่พวก
เขารัตตอบเช่นนั้น ก็เรียกหาขมาเขียนพวกนั้นจนโลหิตไหลทราวมไป
ทั้งตัว โดยหวังว่าถ้าเขียนแล้วพวกนั้นคงจะพศตามความต้องการ แต่
พวกนักโทษเขารัตก็กระษัยยืนยันว่าที่ตัวได้พศไว้นั้นเป็นความจริงทั้งสิ้น
ครั้นมาอีกวันหนึ่งเจ้าพนักงานคนนั้นเอง ได้เรียกพวกนักโทษ
เขารัตมาและถามว่า “เหตุใดพวกเองจึงตั้งศาสนาของตัวไปถือ
ศาสนาคริสต์เคียนเสีย” การที่ถามดังนี้ก็เพราะเจ้าพนักงานไปเข้าใจเสีย
ว่าพวกนี้ฟังเขารัตใหม่ ๆ พวกนักโทษจึงตอบว่าตัวไม่เคยถือศาสนา
อย่างอื่นเลยนอกจากศาสนาคริสต์เคียน เพราะได้เป็นคริสต์เคียนตั้งแต่
วันเกิดมาแล้ว เจ้าพนักงานจึงบังคับให้พวกนั้นออกชอคนอื่น ซึ่งเป็นพวก
เขารัต นักโทษเหล่านั้นเกรงจะทำให้พระเป็นเจ้ากริ้วก็ไม่ยอมระบุชอ

ผู้ใด แต่ครั้นเด็กเขมยันทนไม่ไหว เขาจึงไปกระซิบขอ พวกเขารักบางคน
 เจ้าพระยาพระคลังจึงสั่งให้ไปจับพวกเขารักตามข้อที่พวกนักโทษบอกไว้
 แต่ฝ่ายเจ้าพนักงานผู้รักษาคำสั่งของเจ้าพระยาพระคลังให้ไปจับพวกเขารัก
 นั้น หากใดเป็นศักรักของท่านสังฆราชาไม่ จึงได้ให้คนไปกระซิบบอก
 สังฆราชาให้รู้ตัว ครั้นออกสักครู่หนึ่งเจ้าพนักงานคนนั้นก็คุมทหารไปจับ
 พวกเขารักได้ไม่ได้พบคนเขารักตนคนเดียว เพราะพวกนักโทษเข้าไป
 ทรมานแล้ว เจ้าพนักงานคนนั้นก็ไปพยายามคุมทหารมากอัยพวกเขารัก
 อยู่เนือง ๆ และมีกัศมมาในเวลาที่ไม่มีความหมายว่าจะมา แต่
 เจ้าพนักงานคนนั้นจึงคิดเอาเงาธงตะโกนมาแต่ไกลว่า “เอาฝรั่ง
 เอาฝรั่ง” ซึ่งเป็นเครื่องหมายให้รู้ว่าจะมาจับพวกเขารัก พอพวก
 เขารักได้ยินเสียงตะโกนมาดังนี้ ก็ต่างคนต่างหนีออกจากบ้านไปซ่อน
 ตัวอยู่ในที่ต่าง ๆ บางคนได้ไปลอบคอบอยู่ในหนองหลังโรงเรียนตั้งห้าหก
 ชั่วโมง และได้เอาตะกร้าคลุมศีรษะ ทำประคองตระกัณนั้นลอบนอนอยู่
 เฉย ๆ ตั้งแต่เราได้เกิดลอบล้อมเอาเจ้าพนักงานคนมาเป็นพวกเรา ไทย
 ก็จับคนเขารักไม่ได้อีกเลย

ครั้นเจ้าพระยาพระคลังเห็นว่าการที่คิดไว้ไม่สมปรารถนา ก็คิดการ
 อย่างอื่นต่อไป คือเพื่อจะให้ปรากฏข่าวฟ้าและดินว่าเจ้าพระยาพระคลัง
 ได้ชนะพวกเรานี้ จึงได้ให้เอาแผ่นศิลาจารึกข้อห้าม ๔ ข้อ ซึ่งได้
 กล่าวมาในตอนแล้วนั้น และก็จะเอาแผ่นศิลาจารึกนั้นมาขังไว้ใน
 วัดคริสต์เคียนทมอยู่ในกรุงศรีอยุธยาทั้ง ๓ วัด แต่เพื่อจะได้การนี้ได้

สมปรางดาข้างขึ้น จึงไ้จักเจ้าพนักงานหลายคนให้มาหาท่านสังฆราช
 คราวละคน และให้มาพูดคุยท่านสังฆราช ขอให้สังฆราชรับศิลาจารึก
 เหล่านี้มาไว้ในวัด แต่ท่านสังฆราชไ้ค้อยยืนคำอยู่: สมอว่าพระเจ้า
 แผ่นดินเป็นนายในเมืองนี้ จะทำอย่างไรไ้ไ้ตามพระทัย แต่ส่วนตัว
 สังฆราชนั้นจะรับศิลาจารึกมาไว้ในวัดด้วยมือของท่านสังฆราชเองไม่ได้
 เป็นอันขาด และจะยอมให้เอาศิลาจารึกมาไว้ไ้ไ้ไม่ได้เพราะเป็นการ
 เสียดายต่อพระเป็นเจ้าและศาสนา คำค้อยอย่างนี้ไ้ไม่เป็นที่พอใจ
 เจ้าพระยาพระคลังเลย แต่พระเป็นเจ้าจะไ้ไ้ช่วยอย่างไรไ้ไม่ทราบใน
 เวลานั้นเจ้าพระยาพระคลังหาไ้เอาศิลาจารึกมาไว้ในวัดไ้ไ้ไม่ เพราะ
 ฉะนั้นเจ้าพระยาพระคลังจึงไ้ไ้ไปกราบทูลพระเจ้ากรุงสยามไม่เว้นเลย
 ทว่าท่านสังฆราชเป็นขบถ และเจ้าพระยาพระคลังก็มุ่งหมายไ้จะทำลาย
 ศาสนาของเรา จึงกราบทูลต่อพระเจ้ากรุงสยามขอพระราชานุญาต
 ไ้สังฆราชและพวกมิชชันนารี ไ้ออก ไปพ้น พระราชอาณาเขตเสียด
 หมด การที่เจ้าพระยาพระคลังกราบทูลขอพระราชานุญาตเช่นนี้ จะไ้ไ้
 มีรับสั่งว่าอย่างไรพวกเราหาทราบไม่ แต่ก็พอจะเชื่อไ้ไ้ว่าพระราชทาน
 พระราชานุญาตเพียงแต่ไ้ไ้รับท่านสังฆราชไ้ไ้

ฝ่ายเจ้าพนักงานผู้ไ้ที่ ท่านสังฆราชไ้ไ้เกลี้ยกล่อมไ้ไ้เป็นพวกเรานั้น
 ไ้ไ้ทราบว่าไ้ไ้พระราชทานพระราชานุญาตไ้ไ้เจ้าพระยาพระคลังจับตัวท่าน
 สังฆราช จึงไ้ไ้ให้คนไ้ไ้ถือศิษกระดากมีอักษรจีนสองสามตัวมาส่ง

ให้แก่สังฆราช และสั่งคนใช้ให้บอกแก่สังฆราชให้สังฆราชจับนักเขียน
คนใดที่รู้หนังสือจีนแปลหนังสือให้สังฆราชฟัง ในหนังสือแปลได้
ความว่า ถ้าเจ้าพระยาพระคลังให้มาเรียกตัวสังฆราชไปเมื่อใด ก็ให้
สังฆราชบอกช่วยเสียบ่าได้ ไปเป็นอันขาด พอได้รัยข่าวนักแก้ว ๓
เจ้าพระยาพระคลังก็ใช้เจ้าพนักงานมาหาท่านสังฆราช ครั้นบอกไปว่า
ท่านสังฆราชช่วยเจ้าพนักงานเหล่านั้นก็กลับไป และยังมีเจ้าพนักงาน
อื่น ๆ กลับมาอีกเพื่อบอกว่าสังฆราชช่วยจริงหรืออย่างไร เจ้าพนักงาน
เหล่านั้นก็เห็นว่าสังฆราชช่วยจริง เพราะสังฆราชร้อนใจและเสียใจใน
การที่เป็นไปดังนี้จึงได้ทำให้อ่อนเพลียไม่มีแรง เจ้าพนักงานเหล่านั้นก็
กลับไปแล้วไม่ได้มาอีกเลย ซึ่งทำให้พระเจ้ากรุงสยามได้มีเวลาใคร่
ครวญในเรื่องนี้ได้ และเพราะเหตุว่าพระเจ้ากรุงสยามมีพระอัยยาคัย
โอบอ้อมอารี จึงดำรัสสั่งให้ข้าราชการมาประชุมปรึกษาว่าในเรื่องนี้
จะควรทำอย่างไรต่อไป

ข้าราชการได้มาประชุมพร้อมกันตามรัชสั่ง ผู้ที่มาประชุมนี้มี
พระเจ้ากรุงสยามเสด็จมาประชุมด้วยพระองค์เอง มีพระมหาอุปราช
ท่านจักรี และเจ้าพระยาพระคลัง

เจ้าซึ่งเป็นเชื้อพระวงศ์เก่าเป็นมิตรชอกกับพวกเรา ได้ทรงทราบ
ว่าจะได้มีการประชุมกันเช่นนั้น จึงได้รีบสั่งแก่พวกเขารักที่ทรงรู้จักว่า
เห็นจะไม่เป็นการแล้ว เพราะทรงพระวิตกว่าที่ประชุมคงจะตกลงอย่าง
ใดอย่างหนึ่งซึ่งจะให้ผลร้ายแก่เรา แต่เมื่อคกถึงเวลากลางคืนแล้วจึง
จะบอกข่าวมาให้ทราบ

ฝ่ายพระเป็นเจ้าซึ่งรู้ในความคิดของมนุษย์ และทำให้ร้ายกลายเป็นดีได้นั้น ไท่ย่นกาลให้ที่ประชุมซึ่งมาประชุมสำหรับหาทางทำลายศาสนาของเรานั้น ไท่ก่กลับกลายเป็นศาสนากลับมั่นคงในเมืองนี้ยิ่งกว่าเก่าไปอีก ไท่ย่นที่ประชุมจำเป็นต้องยกย่องสรรเสริญผู้ที่มาเทศนาสั่งสอนศาสนา

พระเจ้าแผ่นดินได้รับสั่งยกเหตุผลข้อที่เรียกประชุมคราวนี้ แล้วจึงรับสั่งให้ เจ้าพระยาพระคลังซึ่งเป็นข้าราชการหนุ่มที่ สุกใน ที่ประชุม ออกความเห็นว่าจะควรทำอย่างไรแก่สังฆราชและบาทหลวงที่ยังอยู่ในพระราชอาณาเขต เจ้าพระยาพระคลังกราบทูลว่า ในเรื่องนี้ไม่ควรจะรื้อรังเลย ควรจะไล่สังฆราชและบาทหลวงให้ออกไปพ้นพระราชอาณาเขตให้หมด แล้วกราบทูลต่อไปว่า “สังฆราชและพวกบาทหลวง ไท่พยายามเอาคำสั่งสอนอันเป็นมิชฌาติชู้ไปเที่ยวสั่งสอนให้แพร่หลายไม่หยุดไม่หย่อนเลย ทั้งพวกนักคิดเคียนศฤงคารศาสนาของเรา และคอยรบกวนอาณาประชาราษฎร์อยู่เสมอ จนพวกเขารัดเพิ่มมากขึ้นทุก ๆ วัน ซึ่งเป็นการที่จะปล่อยให้เป็นอย่างนี้ไม่ได้เป็นอันขาด”

แล้วพระเจ้ากรุงสยามทรงเห็นพระองค์ไปทางท่านจักรี รับสั่งถามว่าท่านจักรีคิดเห็นเป็นอย่างไร

ท่านจักรีไท่ กราบทูลถามว่าจะโปรดพระราชทานพระราชนุญาตให้กราบทูลความเห็นที่จริงใจหรือไม่ พระเจ้ากรุงสยามจึงพระราชทานพระราชนุญาต ให้ทุกไท่ตามความพอใจ และให้พูดแก้เผดที่จริงใจไท่ ท่านจักรีจึงไท่กราบทูลว่าดังนี้

“พวกสังฆราชฝรั่งเศส และพวกมิชชันนารี ได้เข้ามายังพระราชอาณาจักร ก็โดยที่พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ก่อน ๆ ได้รับสั่งให้หาเข้ามา พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ก่อน ๆ ก็ได้เคยไปรบกวนพวกสังฆราชและมิชชันนารีฝรั่งเศสอยู่เสมอ การที่พวกสังฆราชและมิชชันนารีเที่ยวเทศนาสั่งสอนการศาสนานั้น ก็ด้วยพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ก่อน ๆ ได้พระราชทานพระราชานุญาตไว้ มาจนบัดนี้ก็ได้ไปรบกวนพระราชทานพระราชานุญาตอย่างเกิน การที่หาว่าพวกสังฆราชและมิชชันนารีทำความผิดนั้นก็ไม่ได้ยินใครพูดเลย เพราะคนจำพวกนี้เป็นคนที่เรียบร้อยไม่ทำการอะไรอย่างใด และทำความดีโดยแจกยาของคนไทยเราทั้งเจ้าพนักงานและพระสงฆ์ ก็ได้รักษาโรคหายเพราะยาของพวกมิชชันนารีก็มาก จำนวนคนที่เขารักษาจำนวนเด็กน้อยที่สุด เพราะฉะนั้นไม่ควรจะสงสัย หรือหาความใส่พวกมิชชันนารีเลย”

เมื่อท่านจักรีโคกกราบทูลตามความเห็นแล้ว พระเจ้ากรุงสยามได้รับสั่งถามพระมหาอุปราชว่า ในเรื่องนทวงเห็นว่าอย่างไร พระมหาอุปราชกราบทูลว่า ท่านจักรีโคกกราบทูลโดยสัจจะด้วยเหตุอันสมควร และนทวงเห็นพ้องกับท่านจักรีด้วย พระเจ้ากรุงสยามจึงรับสั่งว่า “ถ้าคุณต้องเอาเรื่องของคนทั้งหลายมากวนเราทำไม เมื่อการเป็นอยู่สงบแล้ว ก็ปล่อยให้พวกเขารักษาได้มีความสุขเสียข้างเด็ก และใครอย่าเอาเรื่องขึ้นมาพูดอีกต่อไป” ถึงแม้ว่าพระเจ้ากรุงสยามจะรับสั่งสั่งกันก็จริงอยู่ แต่เรองนี้หาได้ยุติเพียงเท่านั้นไม่ เพราะเจ้าพระยาพระคลังไม่ยอมดอด

ทรวนให้พวกเขารัก ถ้าจะถอดทรวนแล้วเจ้าพระยาพระคลังจะคิดเอาเงิน
 แก่คนเขารักคนละ ๖๐๐ เทียบัญ พวกเขารักคองทนทกขัทรมานและ
 ทิคทรวนอยู่จนตลอดสิ้นรัชกาล เพราะท่านสังฆราชไม่มีเงินพอที่จะเสีย
 ให้เจ้าพระยาพระคลังได้

ศิลาจารึกสำหรับประจาน

การยกศิลาจารึกสำหรับประจาน

เมื่อพระเจ้ากรุงสยามได้มีรับสั่งในที่ประชุมคองที่ไค้กล่าวมาแล้วนั้น
 เจ้าพระยาพระคลังก็ไม่มีหนทางอะไรนอกจากปล่อยให้ท่านสังฆราชไค้อยู่
 เป็นสุขบ้าง แต่เจ้าพระยาพระคลังก็พยายามหาหนทางที่จะรังแกท่าน
 สังฆราชข้อมไค้ซัก จึงไค้เอาเรื่องเงิน ๓๐๐ เทียบัญที่บาทหลวงเป็นหน
 อยู่เป็นเรื่องสำหรับรังแกท่านสังฆราชค้อไป เงิน ๓๐๐ เทียบัญเป็น
 หนเก่าแก่มองเซนเยอร์เคอชาบูลไค้ ยมจากพระราชบิดาของพระเจ้า
 แผ่นดินองคัยจุยัน และการทขมมนนก็เพื่อสำหรับเป็นปอลิติก ทาไค้
 เพราะคองการเงินจริงไม่ มองเซนเยอร์เคอชาบูลไค้ไค้ให้ข้าพเจ้า
 ฟังเองว่า พระเจ้าแผ่นดินพระองนั้น ค้อพระราชบิดาของพระเจ้าแผ่นดิน
 องคัยจุยันน เป็นพระเจ้าแผ่นดินที่คร้ายอย่างแสนสาหัส บรรดาคน
 ที่อยู่ในเมืองไทยไม่ว่าไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินหรือชนชาวต่างภาษา มีความ
 กลัวเกรงสทกสท้านอย่างข้ง เพราะฉนั้นมองเซนเยอร์เคอชาบูลจึง
 คิคอบายขอพระราชทานขมเงินเพื่อทกลองคู้ว่า ๓ พระเจ้ากรุงสยาม
 องคัยนจะมีความไปรดปรานคณะบาทหลวงและจะทรงช่วยในเวลาทุกขั

เมื่อวันที่ ๗ เดือนนี้เอง (ตุลาคม) เจ้าพนักงานได้กักขังมาอีก และนำศีลาจารกัมกับข้างปูนมีอิฐแลปูนมาด้วย เพื่อจะมาก่อฐาน สำหรับตั้งหินนั้น ฝ่ายท่านสังฆราชไม่ทราบว่าเจ้าพนักงานจะเอาศีลา คังที่ตรงไหน จึงได้ถอนเอาศีลมหาสนิท^(๓) (Consecrated Host) ออกเสีย ฝ่ายเจ้าพนักงานก็เที่ยวเคียวในโบสถ์ บางคนก็ต้องการเอา ศีลาคังตรงนั้น บางคนก็ต้องการให้คังตรงนั้น แลมีคน ๓ คนต้องการ เอาศีลาขันธ์บนทิวชาพระ (altar) เพราะเป็นที่เด่นๆ แต่บังเอิญมี ข้าราชการคน ๓ ซึ่งไม่ได้ ซึ่งพวกเขารักเหมือนเจ้าพนักงานอื่น ๆ ได้ พุทขนว่า “ ถ้าขันธ์เอาศีลาขันธ์คังตรงนั้นแล้ว พวกขาคหลวงก็คงจะทิ้ง วัคแกลงจะไม่ใช่วัคอีกต่อไป ” เจ้าพนักงานเหล่านั้นจึงตกลงเอาศีลา คังตรงทางเข้าตรงกัษประตุน้ำโบสถ์ซึ่งเป็นทางจะไปโรงเรียน ข้างปู้ ใต้ก่อฐานอย่างฝั่มอธิบาย แลเอาศีลาคังบนฐาน ทั่ววัคฆรรวารัก นั้นอยู่บนฐาน

คำแปลข้อความในศีลาจารกัมสำหรับประจัน

มองเซนเบอร์เลอบองเป็นผู้แปล

ไทย ได้ ให้เอาศีลา แล่นใหญ่ แขนมาจากรัก ประภาคของพระเจ้า กรุงสยาม ในประกาศที่จากรักแล่นศิลานันมีความว่าคัง

(๓) แปลตามตักขันนารีขของขาคหลวงป่าเลกวั เป็นวัคฤ ขันหนึ่งซึ่งคณะขาคหลวงได้สร้างแลสวคสมมตว่า เป็นองค์พระเยซู

สังฆราชคอมยากซ์เองได้กระทำความผิดหลายข้อ คือ ๑. ได้ ใช้
 ทีวีหนังสือเขมรและหนังสือไทย สำหรับแต่งหนังสืออธิบายถึงศาสนา
 คริสต์เคียน และหนังสือที่แต่งเหล่านั้นมีอยู่ในบ้านยากหลวงเป็นอันมาก
 ๒. เมื่อพวกยากหลวงได้เทศนาสั่งสอนเป็นภาษาฝรั่งเศสแล้ว ก็ได้
 สั่งสอนอธิบายการศาสนาเป็นภาษาไทย ๓. พวกยากหลวงได้หลอกลวง
 คนไทยมอญและลาวซึ่งเป็นผู้ถือศาสนาอันประเสริฐของไทยอยู่แล้ว และ
 พวกยากหลวงได้ยื้อพวกไทยและมอญลาว และเกลี้ยกล่อมให้พวกนี้เข้า
 วัชเป็นอันมาก ๔. พวกยากหลวงได้แต่งหนังสือตีเคียนและเขาเย็บ
 ศาสนาอันประเสริฐของไทย

พระมหาอุปราชจึงได้นำคำให้การของนายเต็งชินกรวยทูลพระเจ้า
 กรุงสยาม ครั้นทรงทราบข้อความตามคำให้การนั้นแล้ว จึงมีรับสั่ง
 ให้ทำสังฆราชคอมยากซ์ หัวหน้ายากหลวงและมีชันนารีทั้งปวงให้ไป
 ยังกาลของเสนาบดีตามแขยประเพณี เพื่อจะได้พิจารณาในความผิด
 ของคอมยากซ์และมีชันนารีทั้งปวง สังฆราชคอมยากซ์และมีชันนารี
 ทุกคนได้สารภาพว่าได้ทำความผิดตามข้อหาเหล่านั้นจริง ภายหลัง
 สังฆราชกับยากหลวงได้นำของรับประทาน คอกไม้ น้ำหอม และเคียน
 ขี้ผึ้งมาถวาย เพื่อมาขอโทษในการที่ตัวได้กระทำความผิด ฝ่ายพระเจ้า
 กรุงสยามได้ทรงฟังคดีนี้และได้ทรงพิจารณาโดยถนัดแล้ว จึงได้ ไปะค
 ให้ประกาศพระราชโองการถึงท้าวไปนี้ ท้าวพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสและ
 พระเจ้ากรุงสยาม ได้เป็นพระราชไมตรีอย่างสนิทซึ่งกันและกันมาช้านาน

นานแล้ว ส่วนความผิดของพวกมิชชันนารีนั้น พวกมิชชันนารีก็รู้
 สึกตัววิบัติแล้ว และไคน้ำของรัชประทาน คอกไม้ น้ำหอมและ
 เทียนขี้ผึ้งมาถวายเพื่อขอพระราชทานโทษ เพราะฉะนั้นในครั้งนั้นให้ยกเลิก
 ในการที่ขาคหลวงทำผิดในวันนั้นคราวหนึ่ง แต่ค้อไปภายภาคหน้า ถ้า
 สวรราชขอมอยากชกักหรือมิชชันนารี คนใดก็ก็จะเข้ามาใน กรุงศรีอยุธยา
 เพื่อเป็นการ สมาน พระ ราชไมตรี ใน ระหว่าง ประเทศ ทั้ง สอง และ เพื่อ ให้
 พระราชไมตรีนั้นได้แน่นหนาเพิ่มขึ้นยิ่งกว่าเก่าแล้ว ห้ามมิให้สังฆราช
 และมิชชันนารีนั้น ๆ ได้ทำผิดข้อห้าม ๔ ข้อ ซึ่งจะได้กล่าวต่อไปนี้เป็น
 อันขาด ถ้าพวกมิชชันนารีได้ปฏิบัติถูกต้องไม่ผิดข้อห้าม ๔ ข้อแล้ว
 จึงจะเข้ามาในกรุงศรีอยุธยา เพื่อให้พระราชไมตรีกับพระเจ้ากรุง
 ฝรั่งเศสได้สนิทแน่นชิดใกล้ แต่ถ้าพวกขาคหลวงยังอาชชกขึ้นต่อ
 ประกาศพระราชโองการ ๔ ข้อนี้ หรือยังอาชชกขึ้นแม้แต่ข้อใดข้อหนึ่งแล้ว
 ถ้าฉนั้นก็จะเป็นการขาดพระราชไมตรี เพราะด้วยความเจตนาของพวก
 มิชชันนารีที่ได้ทำการฝ่าฝืนข้อห้าม ๔ ข้อ ก็จะกล่าวต่อไปนี้ คือ ๓ ห้าม
 มิให้ ใช้ตัวหนังสือเขมรและหนังสือไทย สำหรับไปเขียนหนังสือซึ่งสอน
 ศาสนาควิศเคียน ๒ ห้ามมิให้พวกมิชชันนารีเทศนาสั่งสอนเป็นภาษาไทย
 ๓ ห้ามมิให้ ไทย มอญ ลาว ซึ่งถือศาสนาอันประเสริฐของไทยแม้จะ
 ขากจนอย่างใด ไปยืมเข้าของเงินทองจากพวกมิชชันนารี และห้าม
 มิให้ ไปขอเช่าวัด ห้ามมิให้ ไทยมอญลาวเชื่อแลนับถือศาสนาคริสต์เคียน

และห้ามมิให้ไทยมอญลาวไปคบค้าสมาคมกับพวกเข้วริต และห้าม
 มิให้พวกมิชชันนารีวิคนไทยมอญและลาวเข้วริตเป็นอันขาด & ห้ามมิ
 ให้พวกมิชชันนารีแห่งหนึ่งสี่ซ่งคิเตียนและคักค่านศาสนาไทย ให้ข้วรท
 มิชชันนารีทงหลายทจะเข้ามายังกรุงศรีอยุธยา ระวังอย่าได้กระทำการ
 ผิดต่อข้อห้าม & ขอนแม่แต่ข้อใดข้อหนึ่งเป็นอันขาด ถ้าหากว่าพวก
 มิชชันนารีทจะเข้ามายังกรุงศรีอยุธยา ใ้เห็นและทราบข้อความตาม
 ประกาศพระราชโองการซ่งจาวักไว้ ในแผ่นศิลาอัน ไม่ปฏิบัติตามแต่ขิ้น
 ทำการผิดต่อข้อห้าม & ขอนแม่แต่ข้อหนึ่งข้อใด เมื่อใ้ใ้ไ้สวน
 พิจารณาใ้ความจริงแล้ว ก็จะต้องลงโทษหัวหน้าของพวกมิชชันนารีดัง
 ประหารชีวิต และพวกมิชชันนารีอื่น ๆ นั้น เมื่อใ้ริ้วยพระราชอาญา
 เฉียนแล้ว จะต้องถูกไล่ออกไปให้พ้นพระราชอาณาเขตสยามทงหมด
 อีกประการ ๓ พวกไทย มอญ และลาว ซ่งใ้ใ้ไปเข้วริตในครั้งสมัย
 สังฆราชคอบมายากซ์ จะต้องลงพระราชอาญาเฉียนอย่างหนักและจะ
 ต้องประหารชีวิตเสียด้วย ถ้าแม่ค่อไป ไทยก็คิ มอญก็คิ ลาวก็คิ
 ซ่งเป็นผู้ถือศาสนาไทย เมื่อใ้ใ้ทรายประกาศพระราชโองการซ่งใ้
 จาวักไว้ ในแผ่นศิลาอัน กระทำการขัดขิ้นประกาศพระราชโองการน้โคย
 ละศาสนาอันประเสริฐของทัวกลับใ้ไปเข้าคัวยศาสนาคริสต์เคียนแล้ว ก็
 จะต้องริ้วยพระราชอาญาอย่างหนัก คิจะต้องถูกทักคิรัยะแล้วจะใ้ใ้เอาศพ
 ไปเสียขไว้หน้าบ้านยากหลวงทียงปลาเหตุ ส่วนนิคามารคาบุตรภรรยา
 และพี่น้องจะใ้ริ้วยพระราชอาญาอย่างหนักและจะต้องถูกริ้วยทวิ้พัสสมบคิ
 ให้สิ้นเชิงท้วย

ประกาศพระราชโองการนี้ไว้จารึกลงในแผ่นศิลา เมื่อณวันพุธ
 ขึ้น ๘ ค่ำ ย่อโทศก (ตามวิธีศักราชตรงกับวันเดือนมกราคม ๑๗๓๐)

พ.ศ. ๒๒๗๓

นี้และเป็นคำแปลคำต่อคำตามแต่จะแปลให้ตรงไต่ ของประกาศ
 พระราชโองการพระเจ้ากรุงสยาม ซึ่งไว้จารึกไว้ในแผ่นศิลาเป็นภาษา
 ไทย และซึ่งไต่มาตั้งไว้ตรงกับพระอุโบสถของคณะขาดหลวงในกรุง
 ศรีอยุธยา

ความเห็นมองเซนเยอร์เลอบอง ในเรื่องศิลาจารึกนี้

ข้อความที่ไว้จารึกไว้ในแผ่นศิลานี้ ไม่มีความตรงกับความจริง
 เลยจนข้อเกี่ยว และประกาศอันนี้ทำให้พระราชโองการของพระเจ้า
 แผ่นดินไม่ แต่เป็นประกาศของสมเด็จพระอนุชาซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดิน
 อยู่ในเวลานั้น ไต่ตรงคบคิดกับผู้ที่ได้รับตำแหน่งเป็นเสนาบดีอยู่ใน
 เวลานั้น จักทำขึ้นในเวลาทีพระเจ้าแผ่นดินทรงประสูติพระชนกที่สุก
 สวรรคตด้วยพระโรคที่ทรงพระประชวรนั้นเอง

ตามข้อความที่กล่าวถึงพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสก็ไม่ตรงกับความจริง
 เหมือนกัน จริงอยู่พระเจ้ากรุงสยามพระองค์เก่าได้พระราชทานที่ขาง
 ปลาเหตให้แก่พวกสังฆราชและพวกมิชชันนารีฝรั่งเศสทั้งได้พระราชทาน
 อัฐิบูญสำหรับก่อโบสถ์ด้วย กับได้โปรดส่งไทยหนุ่ม ๆ ให้ไปรับความ
 เล่าเรียนจากมิชชันนารีเหล่านั้น และได้โปรดให้พวกมิชชันนารีกราบทูล

อธิบายเรื่องราวของศาสนาคริสต์เถียน จนได้โปรดปรานนักเถียนศาสนาของ
 เราถึงกับพระราชทานธรรมมาสน์บัลลังก์มาให้เราใช้ โดยพระราชทาน
 พระราชานุญาตให้เทศนาสั่งสอนศาสนาคริสต์เถียนแก่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน
 ของพระองค์ได้ เพราะริบสั่งว่าศาสนาที่ทำให้มนุษย์เที่ยวไปถึงสุกโลก
 โดยไม่หาประโยชน์ส่วนตัวแต่จะให้ความดีแก่มนุษย์ทั่วไปนั้น คงจะเป็น
 ศาสนาที่แท้จริงเป็นแน่ และสมเด็จพระอนุชาของพระเจ้าแผ่นดินพระ
 องค์นี้ ได้ทรงริบคำสั่งสอนในศาสนาแล้วก็ได้ทรงริบรองว่าต่อไปจะไม่
 ทรงนับถือพระเจ้าองค์อื่นนอกจากพระเป็นเจ้าซึ่งพวกคริสเตียนนับถือองค์
 เดียวเท่านั้น การเหล่านี้ได้เป็นไปก่อนพระเจ้าแผ่นดินของเราคือพระเจ้า
 หลุยที่ ๑๔ ได้เป็นพระราชไมตรีกับพระเจ้ากรุงสยาม ภายหลังเมื่อ
 พระเจ้าหลุยที่ ๑๔ ได้ทรงทราบในเรื่องเหล่านี้ ได้ทรงหวังประโยชน์
 ของการศาสนา จึงได้ทรงแต่งตั้งราชทูตให้เชิญพระราชสาสน์และเครื่อง
 ราชบรรณาการอย่างคัมภีร์มาถวายพระเจ้ากรุงสยาม และเมื่อพระเจ้า
 กรุงสยามได้ทรงแต่งตั้งราชทูตไปยังประเทศฝรั่งเศสนั้น พระเจ้าหลุยที่ ๑๔
 ก็ได้จัดรับราชทูตสยามอย่างมีหน้ามีตา เพราะพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรง
 หวังพระทัยว่าพระเจ้ากรุงสยามคงจะทรงนับถือศาสนาคริสต์เถียนต่อไป
 การที่พระเจ้าหลุยที่ ๑๔ ได้มีพระราชสาสน์มาขออนุญาตให้พวกมิชชันนารี
 ฝรั่งเศสได้อยู่ในเมืองไทย และขอให้สร้างบ้านให้พวกมิชชันนารีอยู่นั้น
 ไม่เป็นการจำเป็นอะไรเลย เพราะการทรงนี้ได้เป็นไปตามที่ขอมาตั้งแต่
 สังกพระเจ้าหลุยที่ ๑๔ ควรจะขอมานั้น ก็คือควรขอให้พระเจ้ากรุงสยาม
 ได้ทรงพระเมตตาการุณาแก่พวกมิชชันนารีฝรั่งเศสต่อไป

แต่ข้อที่จารึกไว้ ในศิลาที่เกี่ยวกับนายเต็งนั้น นายเต็งคนนี้เป็น
 บุตรของหลวงไกรโกษาฯ เป็นพระคลังของพระมหาอุปราช มารดานายเต็ง
 นั้นเป็นญวนเข้วคชอนาน (Nan) ซึ่งหลวงเง (Nghe) ได้ลักพาไป
 เมื่อท่านพระคลังของพระมหาอุปราชได้ถึงแก่กรรมแล้ว นางนาก็ได้
 ย้ายไปอยู่กับพวกเข้วค และได้พยายามจะรับบุตรซึ่งอายุได้ ๕-๖ ขวบ
 จากญาติฝ่ายบิดา โดยอ้างเหตุว่าจะเอาไปรักษาที่บ้านขาดหลวงเพราะเด็ก
 นั้นขวยข้อย พอนางนาก็ได้รับบุตรมาแล้วก็รับเอาไปฝากไว้ที่โรงเรียน
 และเวลานั้นข้าพเจ้าก็อยู่ที่โรงเรียนด้วย พวกเราได้เลี้ยงดูนายเต็งอยู่
 ช้านาน แต่ไม่กล้าให้รวมเสือนักเรียนและไม่กล้าให้นามันตรีรับเป็นคน
 เข้วค เพราะเกรงว่าญาติฝ่ายบิดาซึ่งไม่ใช่คนเข้วคจะมาเอาตัวไปเสีย
 และจะเอาไปสั่งสอนในทางมิชฌาติฐิ ภาหลังมากำคองชตันซ์ก็ได้ช่วย
 จักการจึงได้รับพระราชานุญาตจากพระเจ้าแผ่นดินให้รับนายเต็งเข้าโรงเรียน
 ได้พวกขาดหลวงจึงได้ให้นามันตรีรับเป็นคนเข้วค และได้ให้ชื่อว่า ละวัง
 และเมื่อนายเต็งอายุได้ ๓๕ ปี มองเซนเบอร์เกอโรซาลได้อนุญาตให้
 โทนครีผู้รับเข้าเป็นคนขาดหลวงซึ่งเป็นหลักการธรรมเนียม แต่ทว่า
 คึงนักเพราะมองเซนเบอร์เกอโรซาลหวังว่านายเต็งจะได้นับถึศาสนาแน่น
 กว่าเคิม และเพื่งข้องกันมิให้ญาติซึ่งไม่ใช่คนเข้วครับเอาตัวนายเต็ง
 ไปจากโรงเรียน ฝ่ายญาตินายเต็งก็ได้มาขอเอาตัวไปหลายครั้ง แต่
 พวกขาดหลวงก็ได้ข้บขู่เสมอ ครั้นพระเจ้ากรุงสยามทรงพระประสงคร
 จนว่าราชการกรมเมืองไม่ได้แล้ว พระมหาอุปราชจึงได้ให้คนไปคาม

ควินายเต็ง แต่พวกยากหลวงไม่ยอมส่งตัวให้ พระมหากษัตริย์จึงให้คน
ไปบอกมองเซินเยอร์เคอโรซาลัวว่า ถ้าจีนไม่ส่งตัวให้แล้วก็จะให้ทำลาย
บ้านยากหลวงลงให้เหลือแค่พินคิน มองเซินเยอร์เคอโรซาลัวเกรงว่า
พระมหากษัตริย์จะทำจริงอย่างรับสั่ง และเกรงว่าพระมหากษัตริย์จะทรง
คิดทำลายพวกเขี้ยวตและทำลายศาสนา จึงได้ส่งควินายเต็งไปทั้งสี่
ขาวที่สวมมออยู่ ภายหลังนายเต็งก็เห็นโยโก และเพื่อจะถือศาสนา
คริสต์เคียนให้สั่วก จึงได้ไปอยู่ที่เมืองญวน ก็ยพวกมีชชันนารีจน
ทุกวันนี้

ข้อที่จารึกไว้ในแผ่นศิลาว่านายเต็งได้ให้การว่า ที่บ้านยากหลวง
มีหนังสือทอฮิบายด้วยศาสนาคริสต์เคียนโดยยักยาวและมีหนังสือเคียน
เฮะเยียศาสนาไทยนั้น นายเต็งหาได้ให้การเช่นนั้นไม่ แต่ความจริงใน
เรื่องนี้ ก็คือพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินองค์ปัจจุบัน ได้ทรง
ยกหนังสือซึ่งมองเซินเยอร์เคอโรซาลัวไปลิสต์ผู้ถึงแก่กรรมได้แต่งไว้ช้านาน
แล้ว หนังสือไม่ใคร่เขียนเป็นภาษาไทยอย่างเคียวแต่ได้เขียนเป็นภาษา
ยาฬัและใช้ตัวหนังสือเขมรด้วย และการที่มองเซินเยอร์เคอโรซาลัว
ไปลิสต์ได้แต่งหนังสือเหล่านั้น ก็โดยนักปราชญ์ผู้ชำนาญภาษาเหล่านั้น
ได้มาช่วยด้วย หนังสือเหล่านั้นเจ้าซึ่งเป็นเชื้อพระวงศ์องค์ ๓ ได้ยืม
ไปจากมองเซินเยอร์เคอโรซาลัว เพราะเจ้าองค์นั้นได้มาที่บ้านยากหลวง
บ่อย ๆ มีความรักใคร่กับพวกยากหลวงและชมเชยศาสนาของเรามาก
เจ้าองค์นั้นได้ทรงอ่านหนังสือเหล่านั้นก็ทรงติดใจ จึงได้นำหนังสือเหล่านั้นไป

ถวายพระมหาอุปราช พระมหาอุปราชทรงอ่านหนังสือเหล่านั้นก็แกล้งทำ
 เป็นพอพระทัย และรับสั่งว่าพอพระทัยในพวกชาวต่างประเทศซึ่งได้
 แต้หนังสือเหล่านั้นเพราะแค้นก็มาก พระมหาอุปราชจึงรับสั่งให้เจ้าองค์
 ที่เป็นเพื่อนของยากหลวงให้มายืมหนังสือไปอ่านอีก เจ้าองค์นั้นก็มายืม
 ตามรับสั่งแต่ก็ทำไคยอกไม่ว่าหนังสือที่ยืมไปนั้นจะเอาไปทำอะไร ฝ่าย
 มองเซนเยอร์เกอโรซาลัหวังใจว่าเจ้าองค์คงจะศรัทธาในศาสนาคริสต์เคียน
 และเพื่อจะให้ทรงเชื่อหนักขึ้น จึงไคถวายหนังสือซึ่งคักคานและคิเคียน
 ศาสนาของไทย หนังสือเหล่านั้นก็ไคไปตกถึงพระหัตถ์พระมหาอุปราชด้วย
 ท่านพระมหาอุปราชก็ทำเฉยหาให้ใครรู้สึกในพระทัยไม่ แล้วจึงได้รับสั่ง
 ให้นิมนต์พระสงฆ์หรือธรรมมาประชุมเป็นการลับ และไคให้พระสงฆ์
 เหล่านั้นตรวจและอ่านหนังสือที่ยืมไปจากสังฆราช ครั้นพระสงฆ์ได้
 อ่านหนังสือเหล่านั้นจบแล้ว พระมหาอุปราชจึงรับสั่งถามว่าพระสงฆ์จะ
 แก้อธิปไตยซึ่งพวกชาวต่างประเทศคิเคียนศาสนาไทยไคหรือไม่ พระ
 สงฆ์ทักองค์ทูลตอบว่าแก้อไคไค เพราะเหตุว่าพวกชาวต่างประเทศ
 เหล่านี้ศึกษาการเช่นนึ่งกลางวันกลางคืน พระมหาอุปราชกริ้วมากจึง
 รับสั่งว่า “เราเลี้ยงแต่คนขี้เกียจและคนโง่คอกหรือ” ตั้งแต่นั้นมาไค
 ทรงจักให้มีการสอบความรู้พระสงฆ์เป็นครั้งเป็นคราว การทึงข่วงถึงที่
 เป็นมานพระมหาอุปราชก็ยังมิให้ใครรู้ในน้ำพระทัยเลย เพราะฉนั้น
 กาวที่ทรงเกลียดพวกมิชชันนารีจึงท้วงมากจนทักก็ และเมื่อครั้งยากหลวง
 ไม่ยอมส่งทวนายเฑิงให้ฉนั้น ก็คงจะทรงกริ้วถึงแก่นั้นมาแล้ว ครั้น

พระเจ้าแผ่นดินผู้เป็นพระเชษฐาไต่ทรงพระประสูริ พระมหาอุปราชา
 ไต่ทรงเห็นโอกาสที่จะทำการต่าง ๆ ไต่ค้ำมพระทัยโดยไม่ต้องกลัวเกรง
 ใคร ความกริ้วที่ไต่ทรงถลันไว้นั้นจึงระเบิดออกมา จึงไต่มีรับสั่ง
 ให้จ่าวกแผ่นดินศิลาตามข้อความที่พอพระทัย แต่ซึ่งหาความจริงมิได้
 เพราะเหตุว่ามองเซนเซอร์เคอโรซาลี่มิได้ขอโทษใน การที่หาว่าตัวทำผิด
 และมีไต่ยอมปฏิบัติตามข้อห้ามนั้น ๆ เลย

สถาบันวิทยบริการ
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

